

VAASAN YLIOPISTO
HALLINTOTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Punkari Olli-Pekka

POLIISIN VOIMANKÄYTTÖ

Erityisesti aseenkäyttökynnys

Julkisoikeuden
Pro gradu tutkielma

VAASA 2009

LYHENNELUETTELO	3
TIIVISTELMÄ:	5
1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimuksen taustaa	7
1.2. Tutkimusongelma, rajaukset ja keskeiset käsitteet	9
1.2.1 Tutkimusongelma	9
1.2.2. Tutkimuksen rajaukset	10
1.2.3. Keskeiset käsitteet	11
1.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytettävä aineisto	13
1.3.1. Aineisto	19
1.4. Tutkimuksen eteneminen	21
2. POLIISIN VOIMANKÄYTTÖ PERUS- JA IHMISOIKEUSNORMISTOSSA	22
2.1. Perustuslaki ja perusoikeuksien rajoitukset	22
2.1.1. Perusoikeuksien merkitys poliisitoiminnassa	22
2.1.2. Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen	26
2.1.3. Poliisin voimankäyttösäännös ja perusoikeuksien rajoittaminen	28
2.2. Ihmisoikeudet ja ihmisoikeuksien rajoitukset	35
2.2.1. Ihmisoikeussopimusten merkitys	35
2.2.2. Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen mukaisten oikeuksien rajoittaminen	36
2.3. Muita sopimuksia	39
3. JULKISEN VALLAN KÄYTTÖ	41
3.1. Julkisen vallan käyttö poliisitoiminnassa	41
3.2. Toimivalta julkisen vallan käyttöön	43
3.2.1. Poliisin voimankäyttösäännöksen kehitys yleisvaltuusajattelusta varsinaisiin toimivaltuussäännöksiin	45
3.3. Poliisin virkavelvollisuudet	47
3.4. Oikeusperiaatteet toimivallan rajoituksina	51
3.5. Virkamieshallintoperiaate ja oikeusturva	54
4. VOIMANKÄYTTÖ	59
4.1. Poliisin voimankäyttösäännöksen ja hätävarjelun välinen suhde	59
4.1.1. Poliisimies hätävarjelutilanteessa	59
4.1.2. Hätävarjelun ja voimankäytön eroista	60

4.2. Poliisin voimankäyttövälineet	62
4.3. Voimankäyttöön oikeutettu henkilöpiiri	64
4.4. Voimankäyttöön varautuminen	64
4.5. Poliisin voimankäyttötilanteet	65
4.5.1. Aseenkäyttötilanteet	66
4.5.2. Johdetut voimankäyttötilanteet	70
4.6. Poliisin voimankäytön puolustettavuus	71
4.6.1. Suhteellisuus	72
4.6.2. Välttämättömyys	73
4.6.3. Aseenkäyttökynnys	76
4.6.4. Poliisin aseenkäytön puolustettavuus oikeuskäytännössä	77
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	96
5.1. Aseenkäytön edellytykset	97
5.2. Lopuksi	100
LÄHDELUETTELO	102

LYHENNELUETTELO

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) (Sops 63/1999)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOAK	Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus
ETL	Esitutkintalaki (449/1987)
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
KM	Komiteanmietintö
KO	Käräjäoikeus
LPolHall	Laki poliisin hallinnosta (110/1992)
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PKL	Pakkokeinolaki (450/1987)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PolA	Poliisiasetus (1112/1995)
PolL	Poliisilaki (493/1995)
RL	Rikoslaki (39/1889)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
SM	Sisäasiainministeriö
VaaHO	Vaasan hovioikeus
VJ	Valtiopäiväjärjestys
VNOK	Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus
YK	Yhdistyneet kansakunnat
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies

VAASAN YLIOPISTO**Hallintotieteiden tiedekunta****Tekijä:** Olli-Pekka Punkari**Pro gradu -tutkielma:** Poliisin voimankäyttö: Erityisesti aseenkäyttökynnys**Tutkinto:** Hallintotieteiden maisteri**Oppiaine:** Julkisoikeus**Valmistumisvuosi:** 2009 **Sivumäärä:** 109

TIIVISTELMÄ:

Julkisen vallan käyttö on ehkä intensiivisimmillään poliisin käyttäessä voimakeinona ampuma-asetta. Oikeuskäytännössä näyttäisi kuitenkin olevan eroavaisuuksia aseenkäyttökynnyksen suhteen eli poliisin voimankäyttöä koskevat normit eivät anna riittävän yksiselitteistä vastausta siihen, että milloin poliisilla on oikeus käyttää voimakeinona ampuma-asetta. Oikeusvaltiossa tällaisen merkittävän julkisen vallan käytön rajojen tulisi kuitenkin olla säännelty täsmällisesti ja tarkkarajaisesti.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, että missä tilanteessa ja millaisin edellytyksin poliisilla on oikeus käyttää ampuma-asetta. Ampuma-ase on poliisin voimankäyttösäännöksen äärimmäinen voimakeino. Ampuma-aseen käyttöä ei voi näin ollen täysin irrottaa muista voimankäyttövälaineistä, joten tutkimuksessa käsitellään poliisin voimankäyttöä ja voimankäyttövälineitä myös yleisemmin.

Sisäasiainministeriön poliisin voimankäyttöä koskevan asetuksen (979/2004) 2§:n mukaan voimakeinojen käytöllä tarkoitetaan voimankäyttövälimeen tai fyysisen voiman käyttämistä siten, että sillä pyritään vaikuttamaan tehtävän kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen joko suoraan tai välillisesti. Saman säännöksen mukaan ampuma-aseen käytöllä tarkoitetaan ampuma-aselain (1/1998) 2 §:ssä tarkoitettua ampuma-aseen käytöstä varoittamista, sillä uhkaamista ja laukauksen ampumista.

Tutkimus on oikeusdogmaattinen ja oikeusdogmatiikan osa-alueista tutkimus sisältää sekä praktista, systemaattista että tieteellistä oikeusdogmatiikkaa. Erilaisten tuomioistuinratkaisujen vuoksi praktisen oikeusdogmatiikan mukaista tulkintasuositusta on mahdotonta antaa, vaan tulkintasuositus on väistämättä tieteellisen oikeusdogmatiikan mukainen.

Poliisilain voimankäyttösäännös on säädetty ennen perusoikeusuudistusta eikä se näyttäisi täyttävän perusoikeusuudistuksen myötä omaksuttuja yleisiä perusoikeuksien rajoitusedellytyksiä täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen osalta. Tällainen väljätkö sääntely on omiaan aiheuttamaan erilaisia subjektiivisiakin tulkintoja. Edelleen tuomioistuinratkaisuihin näyttäisi vaikuttavan hätävarjelusäännöksen ensisijainen soveltaminen voimankäyttöä koskevaan toimivaltuussäännökseen nähden.

Aseenkäytön edellytyksistä tulisi tutkimuksen perusteella säätää lakitasoisesti, jolloin täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus täytyisi. Hätävarjelusäännöksen ja poliisin voimankäyttöä koskevan toimivaltuussäännöksen soveltaminen on oikeuslähdeopillisesti yksiselitteistä siten, että hätävarjelusäännös on ensisijainen. Kuitenkin tieteellisessä keskustelussa on enenevässä määrin alettu esittää tarvetta päinvastaiselle asetelmalle. Tutkimuksen johtopäätökset vahvistavat tällaista näkökantaa, koska hätävarjelusäännös jättää huomiotta mm. poliisimiehen velvollisuuden estää hätävarjelutilanteen syntyminen ja poliisimiehen velvollisuuden varautua voimankäyttöön esim. etsimällä voimankäytölle vaihtoehtoisia keinoja jo ennen voimankäyttötilannetta. Aseenkäyttökynnyksen täyttymisen arvioinnissa keskeistä on poliisilain voimankäyttösäännöksen puolustettavuus-käsitteen tulkinta. *Puolustettavuus* sisältää suhteellisuus- ja välttämättömyysvaatimuksen.

AVAINSANAT: Perusoikeudet, ihmisoikeudet, julkinen valta, poliisi, toimivalta, voimankäyttö

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen taustaa

Poliisin voimankäytöstä on kirjoitettu paljon artikkeleita ja kirjoituksia, mutta tieteellinen tutkimus on kuitenkin melko vähäistä, kuten koko poliisioikeuden alueellakin. Kari Sinisalon väitöskirja "Poliisin toimivallan määräytyminen" vuodelta 1971 on edelleenkin yleinen lähde. Poliisin voimankäyttötapauksista ja niin ikään aseenkäyttötapauksista on olemassa jopa runsaastikin oikeuskäytäntöä, mutta tieteellisen tutkimuksen kautta oikeuskäytäntöä ei ole merkittävästi tuotu esiin tarkentamaan voimankäyttönormiston tulkintaa.¹

Poliisin voimankäyttö on aika ajoin julkisuudessa, eli yleensä silloin, kun voimankäyttö johtaa ei-toivottuun lopputulokseen eli lähinnä kohdehenkilön kuolemaan. Toisaalta ns. poliisisurmat² vuonna 1997 herättivät myös julkisuutta ja sympatioita poliisia kohtaan, mutta eivät niinkään siinä mielessä, että tulisiko poliisin varautua enemmän koviin väkivaltatilanteisiin ja onko poliisin aseenkäyttökynnys oikea.

Tutkimukseni aiheena onkin juuri aseenkäyttökynnyksen selvittäminen voimassaolevien oikeussäännösten, lainvalmisteluaineiston ja oikeustapausten avulla. Vaikka aiheesta on kirjoitettu paljon, niin aseenkäyttökynnys on oikeuskäytännön mukaan hieman häilyvä³. Aseenkäyttötapauksessa ei ole ennustettavissa, että aloitetaanko asiassa esitutkinta po-

¹ Kts. myös Neiglick 2004: 26. Neiglickin mukaan poliisioikeuden alalla on varsin vähän tieteellistä tutkimusta. Neiglick näkee ainakin osasyynä tähän poliisimiesten korostuneen pragmaattisuuden.

² Tanskalainen Steen Christensen ampui Helsingissä 22.10.1997 aseellisen ryöstön jälkeen kaksi poliisia kadulle. Molemmat saivat heti surmansa päähän ja ylävartaloon ammutuista luodeista.

³ Kts. esim. KKO:1990:136 (Pakenevan moottoripyörän ampuminen kulkuneuvon pysäyttämiseksi, moottoripyörän kuljettaja loukkaantui vakavasti, mutta poliisia ei tuomittu, vaikkakaan ampumista ei katsottu oikeutetuksi), KKO:1984-II-127 (Karkaavan henkilön, joka ei ollut välittömästi vaarallinen, ampuminen, mutta poliisia ei tuomittu. Tapauksessa ei voitu näyttää toteen, että poliisin tarkoituksena oli osua pakenijaan) VaaHO 20.7.1995 no 1089 (Poliisi ampui jäähakulla uhkaavaa henkilöä käskyttämisen jälkeen, poliisi tuomittiin vahingonkorvausvelvollisuuteen), VaaHO 17.5.2002 no 563 (Varkausrikokseen syyllistynyt mies uhkasi kirveellä poliiseja ja löi kirveellä poliisikoira, minkä jälkeen poliisi ampui miestä jalkaan. Poliisia ei tuomittu. Hovioikeus piti mahdollisena, että poliisi olisi voinut luopua kiinniotosta, mutta se olisi sisältänyt hovioikeuden mukaan liian suuria riskejä) On huomattava, että nykyinen poliisilaki on vuodelta 1995 ja aseenkäyttökynnys on ollut ennen sitä huomattavasti alhaisempi perustuen lähinnä käytäntöön, eikä niinkään voimassaolevaan lakiin. Osa tapauksista on tapahtunut ennen nykyistä poliisilakia. Vrt. Kuitenkin esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistusta pohtineen Klaus Helmisen loppuraportissa todetaan, että poliisilain voimankäyttöä sääntelevän PolL 27§:n 2 momentin tulkinnassa ei ole tiedossa *olennaisia tulkintaongelmia* (Kursiv. tässä). (Helminen 2006: 23).

liisia vastaan eli ns. poliisirikostutkinta⁴ ja johtaako se syytteeseen tai jopa tuomioon vai katsotaanko poliisin aseenkäyttö oikeutetuksi voimankäyttönä tai hätävarjeluna.

Tarkka aseenkäyttökynnys on tärkeä poliisin oikeusturvan kannalta. Ennen ampumati-
lannetta poliisilla tulisi olla suuri varmuus siitä, että aseenkäytön edellytykset ovat ole-
massa. Muutoin tilanne voi ääritapauksessa johtaa tuomioon ja jopa poliisin viran me-
nettämiseen.

Poliisin maineen kannaltakaan ei ole hyväksi, että voimankäyttötapauksia menee tuo-
mioistuinten tutkittaviksi kovin paljon. Hyvin usein mediassa käytävä keskustelu huo-
nontaa suomalaisen poliisin hyvää mainetta. Voimankäytössäkin tulisi olla niin selkeät
säännökset ja tulkintalinjat, että tulkintoja ei tarvitsisi kovin usein hakea jopa korkeinta
oikeutta myöten. Aseenkäytön kohteeksi joutuvankin täytyy oikeusvaltiossa tietää mil-
loin poliisi voi käyttää asetta tai ainakin se tulee olla selvitetävissä, vaikka tämä tieto ei
aina poliisitaktisesta näkökulmasta edesauttaisikaan tehtävän suorittamista ilman ase-
käyttöä.

Globalisaatio helpottaa ja sitä kautta lisää myös kansainvälistä rikollisuutta. Poliisin
voimankäyttö ei hetikään aina liity järjestäytyneeseen kansainväliseen rikollisuuteen,
mutta kansainvälisessä rikollisuudessa liikkuva raha ja koko rikollisorganisaation toi-
minta muodostavat helposti suurenkin intressin rikollisorganisaatiolle puolustautua jul-
kista valtaa kohtaan myös väkivallalla.⁵

Euroopan unioni ei ole oikeus- ja sisäasioissa yhtä pitkällä kuin esimerkiksi kaupan
alalla, mikä tavallaan tekee rikollisorganisaation kansainvälisen toiminnan helpommak-
si kuin poliisin kansainvälisen toiminnan. Vaikka voimankäyttö ei itsessään olekaan
mikään keino puuttua kansainväliseen rikollisuuteen, niin on mahdollista, että tulevai-
suudessa myös poliisin voimankäytösäännöksiä aletaan tarkastella Euroopan unionin

⁴ Kts. sisäasiainministeriön ohje poliisirikostutkinnasta SM-2001-828/Ri-2.

⁵ 1.11.07 poliisi otti Liedossa kiinni useita eri kansallisuuksia omaavia henkilöitä epäiltynä arvokuljetuk-
sen ryöstörytykseen. Osa henkilöistä oli varustautunut mm. automaattikivääreillä, suojaliiveillä ja räjä-
hteillä.

tasolla⁶. Eli jos poliisitoimintakin saa niin laajoja piirteitä, että voimankäyttö olisi mahdollista myös vieraan valtion alueella, niin säännösten tulisi olla mahdollisimman yhdenmukaisia, jopa identtisiä. Tällöin on tärkeää, että valtion sisäisesti säännökset ja säännösten tulkinta on mahdollisimman selkeää, muutoin yhdenmukaistamisessa on ongelmia.

1.2. Tutkimusongelma, rajaukset ja keskeiset käsitteet

1.2.1 Tutkimusongelma

Tutkimus keskittyy aseenkäyttökynnyksen selvittämiseen ja säännösten valtiosääntö- ja hallinto-oikeudellisiin perusteisiin. Lisäksi tutkimuksessa käsitellään myös muuta poliisin voimankäyttöä kuin aseenkäyttöä, koska muilla käytettävissä olevilla keinoilla on vaikutusta aseenkäyttökynnyksen määräytymiseen konkreettisessa tilanteessa (Kts. esim PoL 2§ 2 mom.).

Aseenkäyttökynnystä määriteltäessä tutkimusongelma on seuraavanlainen: missä tilanteessa ja millä edellytyksillä poliisi voi käyttää asetta? Tilanteita mietittäessä tarkempia kysymyksiä ovat: 1) Miten vakava tilanteen pitää olla, että aseenkäytön edellytykset olisivat olemassa? 2) Miten tilanteen vakavuus määritellään, kuka suorittaa arvion vakavuudesta ja voiko arvioitsija vaihtua? 3) Miten tilanteen muuttuminen vaikuttaa aseenkäyttökynnykseen? 4) Onko tilanteen rikosoikeudellisella arviolla tai mahdollisen voimankäytön kohdehenkilön mielenterveydellä tai menneisyydellä merkitystä? 8) Mikä merkitys poliisimiehen asemalla on aseenkäyttötilanteessa? Poliisimiehen asemaa selvitettäessä täytyy muistaa, että tavallinen kansalainen voi puolustautua hätävarjeluteolla eli selvitettävänä on myös hätävarjelen ja voimankäytön suhde.

Poliisilaki (493/1995) on säädetty tavallisen lain säätämisjärjestyksessä (VJ 66 §). Perustuslakivaliokunnan mukaan poliisin tehtävät ilmentävät sellaista yleistä etua, jonka on katsottu jo lähtökohtaisesti oikeuttavan perusoikeusrajoituksiin, kunhan rajoituksista

⁶ Kts. esim Mäenpää 2003: 66. Hallinto-oikeuden uutena piirteenä on hallintotoiminnan ja hallinto-oikeuden kansainvälistyminen.

säädetään riittävän täsmällisesti⁷. Aseenkäyttökynnystä määriteltäessä kysymykseen voi tulla myös se, että poliisin voimankäyttöä sääntelevä poliisilain 27 § ei ole riittävän täsmällinen huomioiden myös yleiset perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Sinisalon mukaan tarkkojen säännösten antaminen voimankäyttötilanteista ei ole tarpeen myöskään siksi, että voimankäyttötilanteet ovat yleensä nopeita, eikä poliisimies voi kulkea lakikirja kainalossa varmistaakseen oikean lakipykälän⁸.

Välttämättömyyden täytyy korostua aseenkäyttöä harkittaessa, koska aseenkäytön seuraukset voivat olla vakavia ja voimankäyttö sisältää aina riskin kohdehenkilön loukaantumisesta. Eli tutkimuksessa on selvitettävä, että miten aseenkäyttökynnysessä korostetaan välttämättömyyttä. Myös silloin selvitettävänä ovat yleiset perusoikeuksien rajoitusedellytykset, koska voimankäytössä on selkeästi kyse perusoikeuden rajoittamisesta, jolloin välttämättömyystestissä perusoikeudet ovat keskeisellä sijalla.

Voimankäytössä on kyse kohdehenkilön perusoikeudesta eli yleensä oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen (PL 7§) ja toisaalta voimankäytön takana olevasta perusoikeusintressistä eli tarkasteltavaksi tulee myös perusoikeuksien etusijajärjestys.

1.2.2. Tutkimuksen rajaukset

Tällä hetkellä muutamissa poliisipiireissä käytössä olevan ns. etälamauttimen merkitystä poliisin aseenkäyttökynnystä mahdollisesti nostavana tekijänä on vaikea käsitellä, koska etälamauttimen käytöstä ei ole vielä sellaisia kokemuksia, että niiden pohjalta voitaisiin tehdä kovinkaan luotettavia päätelmiä oikeudellisessa tutkimuksessa. Sen vuoksi etälamauttimen käyttö on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Oikeudelliseen ratkaisutoimintaan liittyvä näytönarviointi ei myöskään ole tämän tutkimuksen kohteena. Aseenkäyttökynnyksen tarkastelussa keskitytään niihin tilanteisiin, joissa aseenkäyttö tapahtuu henkilö kohtaan ja vain rajoitetusti tapauksiin, joissa se tapahtuu esinettä kohtaan.

⁷ PeVL 15/1994 vp. s. 2.

⁸ Sinisalo 1973: 94.

1.2.3. Keskeiset käsitteet

Poliisin aseenkäyttö on osa poliisin voimankäyttöä. *Voimakeinoilla tarkoitetaan poliisin tai muun turvallisuutta ylläpitävän virkamiehen toimivaltaa virkatehtävää suorittaessaan käyttää vastarinnan murtamiseksi tai muutoin virkatehtävän toteuttamiseksi ruumiinvoimia tai erilaisia välineitä*⁹. Lomanin mukaan voimankäytöksi katsottavan toiminnan muotoja ei ole mahdollista luetella yksityiskohtaisesti, mutta rikoslain terminologiassa voimankäytöllä tarkoitetaan fyysisen voiman käyttöä¹⁰. Sisäasiainministeriön asetuksen (979/2004) (Jäljempänä voimankäyttöasetus) 2§:n mukaan voimakeinojen käytöllä tarkoitetaan voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käyttämistä siten, että sillä pyritään vaikuttamaan tehtävän kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen joko suoraan tai välillisesti. Voimakeinoilla tarkoitetaan asianomaisen henkilön tahdon vastaisesti käytettävää fyysistä voimaa, eikä esimerkiksi juopuneen nostamista maasta¹¹.

Poliisilaki ei määrittele voimankäyttövälineitä. Poliisiasetuksen (1112/1995) 18 §:n mukaan poliisimies saa käyttää vain poliisin ylijohdon hyväksymiä voimankäyttövälineitä. Säännöksen mukaan näitä ovat virka-ase (pistooli tai revolveri), tukiasse, erityisase ja ampuma-asetta lievemmat voimankäyttövälineet. Voimankäyttöasetuksessa mainitaan poliisin voimankäyttövälineistä ampuma-ase ja käsiraudat (Voimankäyttöasetus 4 §).

Voimankäyttöasetuksen 2§:n mukaan ampuma-aseen käytöllä tarkoitetaan ampuma-aselain (1/1998) 2 §:ssä tarkoitettua ampuma-aseen käytöstä varoittamista, sillä uhkaamista ja laukauksen ampumista. Saman pykälän mukaan ampuma-aseen esille ottaminen ja toimintavalmiuteen saattaminen eivät ole ampuma-aseen käyttöä, mutta aseella uhkaaminen on aseiden käyttöä. Edelleen saman pykälän neljä kohdan mukaan *ampuma-aseella uhkaamisella tarkoitetaan ampuma-aseen suuntaamista siten, että kohdehenkilöllä on yleisen elämäkokemuksen mukaan vaara joutua kaikkein ankarimpien voimakeinojen käytön kohteeksi, jollei hän noudata sitä käskyä, jota ampuma-aseella uhkaamisella tehostetaan*.

⁹ Helminen, Kuusimäki & Salminen 1999: 277.

¹⁰ Loman 1997: 47.

¹¹ KM 1986:16 s. 141.

Sana *poliisi* on monimerkityksinen. Hallinto-oikeudessa sana poliisi viittaa poliisiviranomaiseen, mutta arkikielessä sanalla poliisi voidaan tarkoittaa myös yksittäistä virkamiestä¹². Poliisimiehiä ovat asetuksessa luetelluissa virkahierarkialtaan eritasoisissa poliisiviroissa työskentelevät henkilöt (PoLA 1§). Useissa lainkohdissa, mm. poliisilain 27 §:ssä on maininta, että ”poliisimiehellä on oikeus...”. Tällöin viitataan nimenomaan yksittäiseen poliisivirkamieheen. Joidenkin toimivaltuussäännösten harkintavalta on porrastettu poliisin virkahierarkiassa ylemmäksi. Tällöin käytetään esim. matkustuskiellon kohdalla ilmaisua ”...päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies.” (PKL 2:3§). Pidättämiseen oikeutetut virkamiehet on lueteltu pakkokeinolain 1:6§:ssä. Poliisimiehistä pidättämiseen oikeutettuja virkamiehiä ovat poliisiasetuksessa mainitut päällystään kuuluvat poliisimiehet. Poliisiasetuksessa virkanimikkeet jaetaan päällystään, alipäällystään ja miehistään (PoLA 1§). Tässä tutkimuksessa sanalla poliisi tarkoitetaan poliisia organisaationa ja sanalla poliisimies yksittäistä poliisia virkamiehenä.

Poliisilain 27§:n mukaan poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina.

Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.

Poliisin aseenkäyttötilanteet ovat usein hyvin lähellä hätävarjelutilanteita ja, kuten jäljempänä ilmenee, monesti poliisin aseenkäyttöä onkin oikeudellisesti käsitelty hätävarjelusäännöksen mukaisesti. Hätävarjelu on jokaiselle kuuluva oikeus torjua aloitettu tai välittömästi uhkaava oikeudeton hyökkäys (RL 4:4§). Puolustusteen tulee säännöksen mukaan olla tarpeellinen ja teko ei saa *ilmeisesti* ylittää sitä, mitä on *pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.* Vertailen sään-

¹² Loman 1997: 11.

nöksiä tarkemmin jäljempänä, mutta keskeinen ero liittyy siihen, että hätävarjeluteon edellytyksenä on oikeudeton hyökkäys (Aloitettu tai välittömästi uhkaava) ja poliisin voimankäyttö on mahdollista säännöksessä luetelluissa virkatehtävissä. Molemmissa säännöksissä edellytetään teon puolustettavuutta, vaikkakin hieman eri tavoin painotetuna.

Käytän tutkimuksessa termiä *kohdehenkilö* siitä henkilöstä, johon poliisin voimakeino kohdistuu. Termillä *uhri* tarkoitan sitä henkilöä, johon kohdehenkilön aiheuttama vaara tai teko kohdistuu.

1.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytettävä aineisto

Tutkimus kuuluu julkisoikeus-yksityisoikeus-jaottelussa julkisoikeuteen. Poliisin voimankäyttösäännös on poliisilaissa, joten tutkimus on hallinto-oikeudellinen. Hallinto-oikeuden erityisaloina tutkimuksessa on poliisioikeutta ja virkamiesoikeutta. Perusoikeuksien kautta tutkimuksessa on myös valtiosääntöoikeudellisia piirteitä. Hätävarjelun yhteydessä tutkimuksessa on rikosoikeutta. Voimankäyttöä voidaan tarkastella monesta muustakin näkökulmasta. Esimerkiksi yleinen mielipide vaatii poliisilta tehokkuutta poliisin tehtävän toteuttamisessa¹³.

Tuorin esittämistä oikeuden tasoista oikeuden pintataso näkyy keskeisimmin oikeuskäytännön hyväksikäytössä. Myös oikeuskulttuurin tasolla on suuri merkitys hallinto-oikeudellisten periaatteiden ja erityisesti poliisioikeudessa esiintyvien periaatteiden kautta. Tutkimuksen perusoikeuksia käsittelevä luku kiinnittyy oikeuden syvärakenteeseen. Poliisin aseenkäytön voi nähdä keskeisesti oikeuden syvärakenteeseen liittyvänä siksi, että sillä puututaan nimenomaan syvärakenteeseen kuuluviin oikeuksiin. Aseenkäytöllä estetään yksityisten välisiä syvärakenteeseen kuuluvia perustavanlaatuisiin oikeuksiin kohdistuvia loukkauksia. Eli voi myös sanoa, että tutkimuksessa haetaan oikeuden syvärakenteeseen kuuluvaan ongelmaan ratkaisua oikeuskulttuurin ja pintatason

¹³ Loman 1997: 87.

avulla.¹⁴ Oikeuden syvätason vaikutuksen voi tutkimuksessa nähdä selvästi siirtyvän asetustasolle ja oikeuskäytäntöön asti.

Tutkimus on oikeusdogmaattinen. Oikeusdogmatiikka on voimassaolevien oikeussääntöjen tulkintaa. Siinä pyritään selvittämään, että mikä on voimassaolevien oikeussääntöjen sisältö eli tässä tapauksessa, mitkä ovat poliisin aseenkäytön edellytykset ja myös se, että mitä poliisin aseenkäyttö on. Lainoppi pyrkii vastaamaan, että kuinka tietyssä tilanteessa pitäisi toimia voimassa olevan oikeuden mukaan. Husan mukaan lainopin tehtävä johtuu oikeusjärjestyksen sisältöä koskevasta epätietoisuudesta. Oikeussääntöjen sisällön selvittämistä kutsutaan tulkitsemiseksi. Toinen lainopin tehtävä on oikeusjärjestyksen systematisointi.¹⁵

Oikeudellinen tulkinta voi olla sanamuodon mukaista tulkintaa, jolloin tulkinnassa nojaututaan yleiseen kielenkäyttöön. Systemaattisessa tulkinnassa oikeussääntö on osa kokonaisuutta, johon liittyvät mm. myöhemmin käsiteltävät normiristiriitojen eliminoimissäännöt. Historiallinen tulkinta korostaa esitöiden painoarvoa. Tavoitteellinen tulkinta korostaa tulkitsijan tavoitteita.¹⁶ Tässä tutkimuksessa pääpaino on sanamuodon mukaisessa tulkinnassa, mutta myös lain esitöiden rooli tulkinnassa on tärkeä.

Oikeudellisessa tulkinnassa esitetään perusteltuja kannanottoja kerätyn argumentaatioaineiston ja hermeneuttisen tulkinnan pohjalta. Käytännössä tulkitsija rakentaa hypoteettisia norminsoveltamistilanteita joko kehittämällä niitä itse tai omaksumalla niitä tiedeellisestä kirjallisuudesta tai oikeuskäytännöstä ja kehittää sitten hypoteettisia ratkaisumalleja. Sitten tulkitsija yrittää ratkaista, että onko oikeussäännön ja mallien kesken yhteneväisyyttä. Tuloksena syntyy tulkintaehdotus, joka ei edusta lopullista totuutta, vaan on kiistettävissä vastaväittein. Tällainen oikeudellinen tulkinta on praktisen oikeusdogmatiikan keskeisin tehtävä.¹⁷ Tässä tutkimuksessa haetaan norminsoveltamistilanteita oikeuskäytännöstä ja koetan niiden avulla etsiä voimankäytösäännöksille tarkempaa tulkintaa. Itse kehitetyt norminsoveltamistilanteet eivät tarjoaisi sitä argumentaatiopoh-

¹⁴ Kts. oikeuden tasoista tarkemmin Tuori 2000.

¹⁵ Husa, Mutanen & Pohjolainen 2001: 13.

¹⁶ Tolonen 2003: 110.

¹⁷ Husa 1995: 199–201.

jaa, joka on saatavissa oikeuskäytännöstä. Tieteellinen kirjallisuus ei tarjoa norminsoveltamistilanteita, mutta on merkittävänä apuna normien tulkinnassa.

Systematisoinnissa oikeussäntöjen järjestelmästä yritetään rakentaa käsitteitä, joiden avulla jäsennetään oikeusnormien kokonaisuutta ymmärrettäväksi. Tällä tavoin irralliset oikeusnormit pyritään järjestämään yhtenäiseksi järjestelmäksi. Tieteellinen oikeusdogmatiikka sallii tiukan normeeratun tulkinnan lisäksi kriittisen tarkastelun.¹⁸ Tutkimus edustaa siis selvästi praktista oikeusdogmatiikkaa, mutta voimankäytösäännökseen ja voimankäyttöasetukseen liittyvien oikeusperiaatteiden ja perusoikeuksien vaikutusten arvioinnin osalta kyseessä on osittain myös systematisointi. Siltalan mukaan oikeudellinen systematiikka on tapa hahmottaa yksittäisen oikeussäännön tulkintakonteksti¹⁹. Tällöin ei sovi väheksyä esim. oikeudellisten periaatteiden ja perusoikeuksien merkitystä poliisin voimankäytösäännöstä tulkittaessa. Lisäksi tutkimus edustaa kriittisen ja arvostelevan otteensa vuoksi myös tieteellistä oikeusdogmatiikkaa.

Praktinen tulkitseminen on puitteiltaan normeerattua toimintaa, joka jättää vain vähän liikkumavaraa oikeusongelman tulkintaratkaisulle. Tähän pieneenkin liikkumavaraan tulkintavaihtoehtojen välillä jää kuitenkin varsin usein tilaa erilaisille tulkinnoille, jotka viime kädessä nojaavat tulkinnan tekijän omiin arvoihin.²⁰ Tällainen arvomaailman nojaaminen voimankäytösäännöksen tulkintasuosituksia esittävässä tutkimuksessa kuulostaa kuitenkin arveluttavalta, joten liikkumavara olisi kyettävä poistamaan oikeudellisella tulkinnalla. Varsinkin aseenkäyttötilanteessa on niin erilaisia intressejä, että arvomaailman tulisi saada selkeä tuki voimassaolevalta oikeudelta, ettei tulkintasuositus perustu yksittäisen tutkijan arvomaailmaan.

Hallituksen esityksen mukaan voimankäytöstä ei ole pyrittykään antamaan kovin tarkkoja säännöksiä, eikä aseenkäyttöä ole haluttu erikseen säännellä, koska koko voimankäytön alaa ja vaihtoehtoja ei voitaisi kuitenkaan aukottomasti säännellä²¹. Tämän vuoksi aseenkäytökynnystä pitää selvittää myös empirialla eli todellisuuteen pohjautu-

¹⁸ Husa 1995: 201–208.

¹⁹ Siltala 2001: 122.

²⁰ Husa 1995: 207–208.

²¹ HE 57/1994 vp. s 65.

valla havainnoinnilla. Husan mukaan todellisuuteen kohdistuvan havainnoinnin kohteena voivat olla myös tuomioistuimessa käsiteltävien juttujen ratkaisuperusteet²². Näin ollen tulkintavaihtoehtojen välistä liikkumavaraa voidaan pienentää sekä säännösten tulkinnan että oikeuskäytännön avulla. Tätä tukee myös Siltalan käsitys siitä, että lainoppi pyrkii tuottamaan sellaisia oikeudellisia systematisointi- ja tulkintakannanottoja, jotka oletettavasti vastaavat myös maan ylimpien tuomioistuinten käsitystä voimassa olevasta oikeudesta²³. Tällä tavoin ymmärrettynä tutkija on jopa velvollinen tutustumaan ainakin ylimpien tuomioistuinten ratkaisuihin.

Oikeustapauksia valittaessa täytyy kiinnittää huomiota siihen, etteivät ne ole pelkästään irrallisia, case-tyyppisiä ja sieltä täältä poimittuja. Tulkinnan oikeellisuuden varmistamiseksi tutkijan täytyy pyrkiä esittämään koko aineisto. Tähän kuuluu taustojen ja tutkimusaineiston kuvaaminen luotettavalla tavalla esimerkiksi kertomalla kuinka monta kyseisentyypistä ratkaisua on tehty. Avoimuuden ja perusteluiden esilletuonnissa kerrotaan, että miksi esimerkiksi argumentoinnin tueksi on valittu juuri kyseiset tapaukset. Vasta-argumentoinnissa tuodaan esille niitä tapauksia ja mahdollisesti niiden lukumäärä, jotka eivät tue omaa tulkintasuositusta. Kvantitatiivisessa luotettavuudessa vastataan esimerkiksi siihen, että antaisiko tutkimusaineisto pohjaa muunlaisille tulkinnoille. Tutkimuksen tutkimusaineiston havaintoyksiköiden painoarvo tuodaan esiin esim. antamalla korkeimman oikeuden prejudikaateille suurempi painoarvo kuin alempien oikeusasteiden ratkaisuille.²⁴ Tässä tutkimuksessa tarkkoja määrällisiä ratkaisuja on varmasti mahdotonta antaa, vaan tulee tyytyä pelkästään mahdollisesti erityyppisten ratkaisujen esille tuontiin ja eroavaisuuksien syiden pohtimiseen.

Oikeusjärjestyksen kaottisuutta hillitsemään on kehitetty normiristiriitojen eliminoimissäännöt²⁵. Niiden mukaan ylemmänasteinen normi syrjäyttää alemmanasteisen normin (*lex superior derogat legi inferiori*), uudempi normi syrjäyttää vanhemman normin (*lex posterior derogat legi priori*) ja erityislaki syrjäyttää yleislain (*lex specialis*

²² Husa 1995: 193.

²³ Siltala 2001: 122.

²⁴ Husa 1995: 205–206.

²⁵ Husa & Pohjolainen 2002: 19

derogat legi generali). Voimankäytön kannalta noudatettavasta laista ei sinänsä ole epäselvyyttä, mutta jäljempänä tulee tarkasteltavaksi asetusten välinen soveltamisongelma.

Väljän sääntelytavan vuoksi tutkimuksessa tulee huomiotavaksi myös perustuslainmukainen laintulkinta, jonka mukaan tavallisen lain tulkintavaihtoehdoista on valittava se, joka parhaiten edistää perustuslain toteutumista²⁶. Tällä tavoin tutkimus kiinnittyy vahvasti oikeuden syvätasoon, vaikka toisaalta perustuslain vaikutuksen tulee näkyä myös alemmanasteisten säädösten teksteissä.

Oikeuslähdeopillisesti keskeisiä ovat vahvasti velvoittavia oikeuslähteet eli lait ja kaikki valtiosäännön mukaisessa järjestyksessä annetut normit eli myös asetukset. Heikosti velvoittavista oikeuslähteistä tutkimuksessa on käytetty erityisesti oikeuskäytäntöä ja lakien esitöitä. Oikeuskäytännöllä oikeuslähteenä tarkoitetaan tuomioistuinten ja muiden *lainkäyttöä* harjoittavien viranomaisten ratkaisuja. Oikeuslähdeopilliselta kannalta ratkaisevaa on se, että millainen ennakkollista sitovuutta osoittava merkitys ratkaisulla on myöhemmissä samanlaisissa tilanteissa. Ennakkoratkaisuja katsottaessa rajoitutaan yleensä ylimpien oikeusasteiden päätöksiin. Suomessa on vanhastaan periaate, jonka mukaan korkeimman oikeuden ratkaisut eivät ole mitään tahoja velvoittavia samankaltaisia tilanteita jälkikäteen ratkaistaessa.²⁷

Tosiasiassa korkeimman oikeuden ja myös korkeimman hallinto-oikeuden ennakkopäätökset ohjaavat muiden tuomioistuinten ja viranomaisten toimintaa merkittävästikin, koska ennakkopäätös vastaa käsitettä lain tarkoitus (*ratio legis*)²⁸. Näin ollen oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa tulee pyrkiä ensiksi etsimään ratkaisuja korkeimman oikeuden ennakkopäätöksistä ja vasta sen jälkeen alempien oikeusasteiden päätöksistä. Heikosti velvoittavat oikeuslähteet on otettava huomioon, ellei ole vahvoja vastaargumentteja²⁹.

²⁶ Kts. esim Jyränki 2003: 442–443.

²⁷ Laakso 1990: 77–98

²⁸ Makkonen 1998: 101. Kts. myös Mäenpää 2003: 177. Mäenpää näkee vakiintuneella oikeuskäytännöllä olevan tärkeän hallintoa ohjaavan tehtävän.

²⁹ Tuori 2003: 45.

Makkosen mukaan ennakkopäätöksillä eli prejudikaateilla tarkoitetaan tavallisesti ylimmän oikeusasteen antamaa ratkaisua, joka myöhemmässä samanlaisessa tapauksessa muodostaa ratkaisuohjeen. Ennakkotapauksiin kuuluu kolme tärkeää käsitettä. Ensimmäinen on *ratio decidendi*, jolla tarkoitetaan nimenomaan sitä ideaa tai ajatusta, joka muodostaa ennakkopäätökseen liittyvät säännön, jota voidaan myöhemmin soveltaa. *Obiter dictum* tarkoittaa niitä mietteitä ja oletuksia, jotka ovat johtaneet lopulliseen ratkaisuun eli *ratio decidendi*in. Kolmas käsite on *stare decisis*, jolla tarkoitetaan ennakkopäätöksen myöhempää sitovuutta ja sitä että ennakkopäätös on sitova vain *ratio decidendi*in osalta.³⁰ Näin ollen voimankäyttöä koskeviin korkeimman oikeuden ratkaisuihin perehdyttäessä, niistä tulisi löytää käsitteen *ratio decidendi* mukainen ajatus. Tuorin mukaan ennakkopäätös-luonnetta omaavina ratkaisuina pidetään vain niitä, joita korkein oikeus tai korkein hallinto-oikeus julkaisevat vuosikirjoissaan³¹. Edelleen tuomioistuintemme on otettava huomioon mm. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut³².

Sallituista oikeuslähteistä tutkimuksessa on käytetty oikeudellista kirjallisuutta. Tolonen mukaan sallittuihin oikeuslähteisiin kuuluu myös reaalin harkinta. Tuomioistuinten tavoitteena on ottaa huomioon myös tapauksen reaaliset olosuhteet. Eli lainsäätäjän tavoitellessa tiettyjä yhteiskunnallisia vaikutuksia, oikeustiede joutuu tulkinnassa suuntautumaan myös yhteiskuntaelämän kehityspiirteisiin.³³ Tällöin poliisin voimankäyttötapauksissa voidaan joutua turvautumaan myös reaaliin harkintaan. Husan mukaan perinteisen oikeusdogmatiikan ihanteena on kuitenkin oikeuden ja arvosidonnaisten asioiden erottaminen toisistaan³⁴. Yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi ja niiden tavoittelu on ainakin osittain arvosidonnaista, joten reaalin harkinnan käyttöön tulee suhtautua pidättyväisesti.

Oikeusnormit voidaan jakaa myös sääntöihin ja periaatteisiin. Erottelun perusteet eivät aina ole yksiselitteiset. Tärkeimpänä erotteluperusteena on pidetty sitä, että periaatteet sisältävät jotakin periaatteellista ja perustavanlaatuisia. Periaatteen asemaa pohdittaessa, täytyy miettiä, että sisältyykö periaate kirjoitettuun lainsäädäntöön eli onko se legalisoi-

³⁰ Makkonen 1998: 99–100.

³¹ Tuori 2003: 45.

³² Tuori 2003: 46.

³³ Tolonen 2003: 22–52.

³⁴ Husa 1995: 137.

tu. Ellei periaatteelle voida osoittaa tällaista muodollista voimassaoloa eli vahvaa velvoittavuutta, täytyy selvittää, että kuuluuko periaate tavanomaiseen oikeuteen, jolloin se on myös vahvasti velvoittava. Periaatteen heikko velvoittavuus ilmenee, jos periaate kuuluu oikeuskäytäntöön eli se ilmenee esimerkiksi ennakkopäätöksestä.³⁵ Poliisilaissa legalisoituja voimankäytössä huomioitavia periaatteita ovat ainakin jäljempänä käsiteltävät vähimmän haitan periaate ja suhteellisuusperiaate.

Laillisuusvalvontaa harjoittavien eduskunnan oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin päätökset eivät ole tuomioistuinratkaisuja, eivätkä ne näin ollen muodosta ennakkoratkaisuja oikeuslähdeopillisessa mielessä. Lain esityöt eivät ole myöskään oikeudellisesti sitovia, vaan sitovuus kuuluu pelkästään voimaan saatetulle lakitekstille. Perusteluissa näkyy säädösvalmistelu ja se saattaisi keskittää lainsäädäntövaltaa hallinto-organneille. Perusteluilla on kuitenkin monesti suuri merkitys lain tulkinnassa. Samoin oikeusasiamiehen päätökset ovat usein viranomaistoimintaa ohjaavia ja muuttavia.³⁶ Asianmukaiseen viranhoitoon liittyy hyvän hallintotavan mukainen menettely, mitä osaltaan määrittelee juuri oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin kannanotot³⁷.

Normeilla pyritään sääntelemään tavoitteita tai etuja. Näitä kutsutaan oikeudellisessa merkityksessä intresseiksi. Intressit voidaan ymmärtää yksilöllisinä ja kollektiivisinä etuina. Ratkaisutilanteessa voi olla kyse seurausvaihtoehtojen punnitsemisesta eli intressien asettamisesta etusijajärjestykseen. Intressipunnintaan suhtaudutaan kriittisesti, koska subjektiivisilla näkemyksillä on tällöin suuri merkitys.³⁸ Voimankäyttötapausten oikeudellista harkintaa ajatellen intressien välisen etusijan täytyy saada tukea oikeuskäytännöstä.

1.3.1. Aineisto

Tutkimuskysymyksiin vastattaessa keskeisenä aineistona on perustuslaki, poliisilaki, oikeustapaukset ja lainvalmisteluaineisto. Keskeisenä kirjallisuutena on poliisioikeuteen

³⁵ Kts. oikeusperiaatteista oikeuslähteenä Laakso 1990: 121–124.

³⁶ Laakso 1990: 99–121

³⁷ Bruun, Mäenpää & Tuori 1995: 143.

³⁸ Kauppi 2007: 45–47.

ja perusoikeusajatteluun liittyvä oikeudellinen kirjallisuus. Näiden lisäksi merkittävässä roolissa ovat oikeudelliset periaatteet kuten suhteellisuusperiaate ja tarkoitussidonnaisuuden periaate. Kuten aiemmin on todettu, poliisin voimankäyttöä koskevilla säännöksillä ei ole pyritty tarkkaan sääntelyyn. Tämän vuoksi oikeuskäytäntö on säännösten tulkinnassa merkittävänä apuna.

Monissa EIT:n ratkaisemissa tapauksissa voisi Suomen kansallisen lainsäädännön perusteella todeta, että voimankäyttö ei olisi ollut oikeutettua, jos asiassa sovellettaisiin Suomen lainsäädäntöä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen ratifioineet valtiot ovat kuitenkin sitoutuneet EIS:ään ja sopimuksessa on havaittavissa myös se piirre, että se ei ole kovinkaan tarkkarajainen, vaan EIT:n ratkaisut ovat avainasemassa säännöksen tarkoitusta arvioitaessa. Vaikka osa voimankäyttötilanteista on selvästi Suomen lainsäädännön sallimien voimankäytön rajojen ulkopuolella, ratkaisujen perusteluista on kuitenkin saatavissa argumentointia erityisesti aseenkäytön välttämättömyyttä arvioitaessa. Erityisesti EIT:n tapauksia tarkasteltaessa täytyy kiinnittää huomiota siihen, että tapauksessa tarkastellaan nimenomaan tutkimusongelman kannalta relevantteja kysymyksiä. Osa tapauksista liittyy keskeisemmin mm. näytön arviointiin tai riittävään oikeussuojaan.

Merikarvian aseenkäyttötapaus (KKO 2004:75) on tutkimuksessa erityisen mielenkiinnon kohteena, eikä vähiten siksi, että korkein oikeus päätyi asiassa eri lopputulokseen kuin hovioikeus ja kärjäoikeus, tuomiten poliisimiehen hätävarjelun liioitteluna tehdystä pahoinpitelystä. Tapaus edustaa nimenomaan rajapintaa, mistä on osoituksena oikeusasteiden erilaiset tuomiot. Arvioin tapausta poliisin voimankäytösäännösten mukaan. On kuitenkin huomioitava, että kyseinen tapaus, vaikka rajapintaa edustaakin, ei välttämättä vastaa kaikkiin tutkimusongelmassa esitettyihin kysymyksiin.

Kyseinen tapaus on sikäläkin mielenkiintoinen, että jos tutkimus osoittaisi, että hätävarjelutilanteessa liian kovaksi todettu voimakeino olisikin voimassaolevien voimankäytösäännösten mukaan sallittu voimakeinona voimankäyttötilanteessa, hätävarjelun ja voimankäytön suhde vaatisi uutta tarkastelua. Etsin näistä oikeustapauksista vastauksia tutkimusongelmaan ja pyrin löytämään niistä sellaisia yhdenmukaisuuksia, joiden perusteella voi esittää tulkintamallin.

1.4. Tutkimuksen eteneminen

Luvussa yksi kävin läpi tutkimuksen lähtökohtia, tutkimusongelmaa ja näkökulmaa. Luku kaksi käsittelee poliisin voimankäyttöä perus- ja ihmisoikeusnormistossa, koska tutkimus, niin kuin hallinto-oikeus yleensäkin, kiinnittyy vahvasti valtiosääntöoikeuteen. Käsittelem luvussa myös perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä (Vaikka poliisilaki 493/1995 on hyväksytty tavallisen lain säätämisjärjestyksessä, se rajoittaa perusoikeuksia), perustuslain tulkintavaikutusta ja ihmisoikeussopimuksia.

Kolmas pääluku on otsikoitu julkisen vallan käytöksi. Luku edustaa siirtymistä oikeuden syvärakenteesta oikeuskulttuurin tasolle ja toisaalta perus- ja ihmisoikeusosuudesta hallinto-oikeuteen ja hallinto-, virkamies- ja poliisioikeudellisiin periaatteisiin. Luvussa on myös lyhyt, lähinnä kuvaileva katsaus poliisin voimankäytösäännöksen historialliseen kehitykseen. Kyseinen alaluku kuvaa ennen kaikkea oikeudellisen ajattelun muutosta yleistöimivaltuutena ajatellun julkisen vallan käytöstä hallinnolliseen ja normisidonnaisempaan nimenomaista toimivaltuussäännöstä korostavaan suuntaan. Alaluvun keskeisin merkitys on osaltaan valottaa sitä, että miksi poliisin aseenkäyttötapauksissa sovelletaan usein hätävarjelusäännöstä ja jätetään toisinaan tapaus tutkimatta hallinnollisen toimivallan näkökulmasta.

Itse voimankäyttöä käsittelem luvussa neljä. Voimankäyttöä käsitellessä ei voi ohittaa hätävarjelua, joten käsittelem myös sitä voimankäyttöä koskevassa pääluvussa. Käsittelem pääasiassa poliisin aseenkäyttöä, mutta on huomattava aseenkäytön äärimmäisyys voimakeinona, eli muita voimakeinoja ei voida tutkimuksessa täysin sivuuttaa. Luvussa viisi on koottuna tutkimuksessa syntyneitä johtopäätöksiä, joilla pyrin vastaamaan tutkimusongelman mukaisiin tutkimuskysymyksiin.

2. POLIISIN VOIMANKÄYTTÖ PERUS- JA IHMISOIKEUSNORMISTOSSA

2.1. Perustuslaki ja perusoikeuksien rajoitukset

2.1.1. Perusoikeuksien merkitys poliisitoiminnassa

Antero Jyrängin mukaan valtiossa vallan ongelma on keskeinen. Valtiolla pitää olla valtaa, että se kykenee järjestämään ja turvaamaan ihmisten yksityiselämän. Toisaalta tälle vallalle on asetettava rajat, joilla turvataan ihmisille itsemääräämisoikeus tiettyyn rajaan asti. Perusoikeudet toimivat tämän rajan asettajina. Valta käsittää yleisesti ottaen vaikuttamisen mahdollisuuden.³⁹ Jyrängin tarkastelu ilmentää myös poliisin aseenkäyttötilanteessa olevaa ongelmaa, jossa toisaalta poliisi on turvaamassa perusoikeuksia, mutta toisaalta voi omalla toiminnallaan tehdä merkittävänkin perusoikeusloukkauksen kohdehenkilöä kohtaan.

Valtiosääntö ja perusoikeudet ovat runko, jonka varaan rakentuvat lakien säätäminen, soveltaminen ja koko oikeusjärjestyksen toimivuus. Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia. Perusoikeuksille on ominaista korotettu muodollinen lainvoima. Aikaisemmin perusoikeuksien merkitys on konkretisoitunut lähinnä lainsäädäntömenettelyssä, mutta nykyään yhä enemmän myös hallinnossa ja tuomioistuimissa.⁴⁰ Tämän vuoksi perusoikeudet ovat myös poliisin aseenkäytössä keskeisellä sijalla luonnollisesti poliisihallinnossa, mutta myös tuomioistuinratkaisujen vaikutuksen kautta poliisihallinnon toimintaa ohjaavina normeina.

Ihmisten vapaus on lähtökohta yhteiskunnassa, mutta vapaus ei ole ehdotonta⁴¹. Loman mukaan perustuslain sisältämät perusoikeudet ovat valtion itserajoitus⁴². Perustuslaki velvoittaa julkisen vallan noudattamaan lakia (PL 2 §) ja velvoittaa myös julkisen vallan turvaamaan perusoikeuksien toteutumisen (PL 22 §)⁴³. Perustuslaki siis toisaalta rajoittaa julkisen vallan käyttöä ja toisaalta velvoittaa julkisen vallan turvaamaan perus-

³⁹ Jyränki 2003: 49.

⁴⁰ Hallberg 1999a: 31–32.

⁴¹ HE 309/1993 vp. s. 29.

⁴² Loman 1997: 85.

⁴³ Kts. oikeusvaltioperiaatteesta Jyränki 2003: 249.

tuslaissa määrättyt perusoikeudet. Kun kyseessä ovat keskenään kilpailevat perusoikeudet, on pyrittävä epäselvässä tilanteessa löytämään ratkaisu, joka turvaa mahdollisimman hyvin kaikkien perusoikeuksien samanaikaisen toteutumisen⁴⁴. Voimankäyttötilanne on useimmiten tällainen.

Poliisilain voimankäyttösäännös on kirjoitettu muotoon "*on oikeus*". Janne Aer näkee oikeussuojan kannalta ongelmallisena joidenkin toimivaltuusnormien sallivan luonteen, väljän tulkintatavan ja sen, että jotkut toimivaltuusnormit eivät merkittävässä määrin rajoita viranomaisen toimintaa⁴⁵. Myös poliisin voimankäyttösäännös on tavallaan kirjoitettu sallivaan muotoon. Säännös ei sinällään velvoita poliisia käyttämään voimakeinoja. Velvollisuus voi kuitenkin syntyä muiden säännösten ja poliisin tehtävien kautta esimerkiksi silloin, kun kohdehenkilö todennäköisesti tulisi loukkaamaan jonkun muun oikeuksia, ellei poliisi pysäytä toimintaa voimankäytön avulla. Säännöksen tulkinnassa poliisimiehelle jää konkreettisesti tilanteessa laaja harkintavalta ja myös voimankäytön rajoituksista on säädetty väljästi. Kyse on siis *joustavasta oikeusnormista*, joka ottaa huomioon kunkin tapauksen erityispiirteet ja jättää tarkoituksella soveltajalleen harkintavaltaa⁴⁶.

Jyrängin mukaan perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoite (PeL 22§) on ymmärrettävä laajasti myös suorittavassa portaassa niin, että se käsittää julkisyhteisön velvollisuuden pidättäytyä luvattomasti rajoittavista toimista ja toisaalta toimintavelvollisuuden aktiivisin toimin turvata perusoikeudet⁴⁷. Hallbergin mukaan mm. henkilökohtainen koskemattomuus on myös suoraan sovellettavaa oikeutta tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa⁴⁸. Myös Neiglick näkee poliisilla olevan suoraan perustuslaistakin johduvan aktiivisen toimintavelvoitteen suojata yksilöitä heihin kohdistuvilta oikeudenloukkauksilta⁴⁹.

⁴⁴ Viljanen 2001: 13.

⁴⁵ Aer 2000: 30.

⁴⁶ Kts. joustavista oikeusnormeista Makkonen 1998: 94.

⁴⁷ Jyränki 2000: 286–288.

⁴⁸ Hallberg 1999b: 717.

⁴⁹ Neiglick 2004: 26.

Perusoikeudet voidaan nähdä sekä horisontaali että vertikaalisuhteissa. Horisontaalisuhteissa kyse on kahden perusoikeuden välisestä kilpailutilanteesta, jossa molemmat pyrittään turvaamaan mahdollisimman hyvin. Lisäksi kysymys voi olla perusoikeuksien ja julkisen intressin yhteensovittamisesta eli vertikaalisuhteesta, mutta joka tapauksessa tulee ottaa huomioon ne yleiset periaatteet, jotka ohjaavat perusoikeuksien rajoittamista.⁵⁰

Poliisin voimankäyttötilanteessa voi olla kysymyksessä sekä perusoikeuksien horisontaali- että vertikaalisuhde, mutta aseenkäyttöä ajatellen kyse lienee aina horisontaalisuhteesta. Julkinen intressi ei voine olla niin vahva, että se voitaisiin toteuttaa poliisin aseenkäytön avulla. Esimerkiksi sormenjälkien ottaminen on osa henkilötuntomerkkien ottamista (PKL 6:4). Henkilötuntomerkkien ottaminen edustaa rikosten selvittämiseen liittyvää julkista intressiä ja sormenjäljet voidaan tarvittaessa ottaa voimakeinoin. Aseenkäyttö ei kuitenkaan voine tulla kyseeseen missään olosuhteissa voimakeinona henkilötuntomerkkien ottamiseksi. Tosin esimerkiksi Saraviita määrittelee vertikaalisuhteen fyysisen henkilön ja julkisen vallan väliseksi suhteeksi⁵¹. Tällä tavoin intressien sijasta toimijoiden väliseksi suhteeksi määriteltynä kyseessä voi olla myös vertikaalisuhde. Perusoikeuksien ensisijainen käsitteleminen horisontaali suhteessa näyttäisi palvelevan tutkimusta paremmin, koska myös vertikaalisuhteessa joudutaan aseenkäyttötilanteissa loppujen lopuksi arvioimaan kilpailevien perusoikeuksien välistä punnintaasetelmaa. Myös Keravuori-Rusanen näkee yksilölle kuuluvien perusoikeuksien ja julkisen edun välisen konfliktitilanteen ratkaisuarargumenttien siirtyneen intressivertailun suuntaan⁵².

Horisontaalivaikutus voi olla joko välitöntä tai välillistä. Edellisessä on kyse suoraan perusoikeussäännökseen vetoamisesta ja jälkimmäisessä perusoikeuden vaikutus välittyy perustuslakia alemmanasteisen normiston kautta. Horisontaalivaikutus on kuitenkin luonteeltaan välillistä.⁵³ Tällöin voimankäyttö- ja aseenkäyttötilanteita ratkaistaessa perusoikeussäännöksistä ei voi suoraan johtaa tulkintaratkaisua, vaan niiden vaikutus

⁵⁰ Kauppi 2007: 253–255.

⁵¹ Saraviita 2000: 123.

⁵² Keravuori-Rusanen 2008: 458.

⁵³ Ojanen 2003: 49.

ilmenee alemmanasteisten säännösten tulkinnassa. Tällöin on kyse perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta, jonka mukaan tavallisen lain tulkintavaihtoehtoista on valittava se, joka edistää parhaiten perusoikeuksien toteutumista⁵⁴.

Perustuslainmukaisessa laintulkinnassa lain tai asetuksen sanamuotoa ei syrjäytetä ja perustuslakiin viitataan vain toissijaisesti. Tulkintavaikutuksen oikeutus perustuu perustuslain ylemmänasteisuuteen ja oikeusjärjestyksen yhtenäisyyteen.⁵⁵ Lainsäätäjän tarkoituksellisesti väljäksi jättämä poliisin voimankäyttösäännös nousee edellä olevan vuoksi mielenkiintoiseen asemaan: yksittäinen virkamies asetetaan konkreettisessa tilanteessa ratkaisemaan perusoikeussuojan ulottuvuus ja keskinäinen etusija. Tämä asettaa vähintäänkin haasteita oikeusturvan ulottuvuudelle, koska ainakin aseenkäyttötilanteissa tapahtuman jälkeiset oikeussuojakeinot voivat korjata tilannetta vain osittain. Tilanne on valtiosääntöoikeudellisesti poikkeuksellinen, koska esimerkiksi Keravuori-Rusasen mukaan valtiosääntöoikeudellisesti on tärkeää, että *välitöntä pakkovaltaa*, mitä poliisin voimankäyttökin on, käyttävien toimivaltuuksien ulottuvuus, oikeudet ja velvollisuudet määritellään laissa tarkkarajaisesti ja täsmällisesti⁵⁶.

Perusoikeudet kuuluvat jokaiselle Suomen oikeudenkäyttöpiirissä olevalle luonnolliselle henkilölle. Poikkeuksia on kuitenkin esimerkiksi vaali- ja osallistumisoikeuksissa (PL 14§).⁵⁷ Keskeiset poliisin voimankäyttöön liittyvät perusoikeudet on kuitenkin taattu kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville. Poliisimiehellä on poliisilaisissa säädetyt valtuudet Suomen alueella (PoLL 7§). Tällä tavoin perusoikeuksien voidaan katsoa ulottuvan alueellisesti laajemmalle kuin poliisimiehen valtuuksien eli perusoikeuksien vaikutus kaikissa poliisin voimankäyttötilanteissa on taattu.

Ojaseen mukaan myös virkamiehet ovat pääsääntöisesti perusoikeussuojan piirissä. Tosin välillä on vaikeuksia perusoikeussuojan ja virkavelvollisuuksien yhteensovittamisessa tai virasta johtuvien käyttäytymisvelvoitteiden yksityiselämään ulottuvuuden arvioinnissa. Arvioinnin lähtökohtana on se, että kuinka välittömästi rajoitus liittyy asianomai-

⁵⁴ Ojanen 2003: 78.

⁵⁵ Jyränki 2003: 442–443.

⁵⁶ Keravuori-Rusanen 2008: 447.

⁵⁷ Ojanen 2003: 36.

seen virkaan tai virkatehtävään.⁵⁸ Tällöinkin virkamiehen perusoikeuksia voidaan *rajoittaa vain siinä määrin kuin se on tarpeen virkatehtävien hoidon varmistamiseksi*⁵⁹. Voimankäyttötilanteissa poliisimiehen perusoikeuksien ulottuvuus tulee tarkasteltavaksi, kun poliisimies joutuu itse uhan kohteeksi.

Perustuslakivaliokunta on peitetoiminnan osalta edellyttänyt, että peitetoimintaan ei saa ryhtyä, ellei poliisimiehen turvallisuutta pystytä takaamaan⁶⁰. Kuitenkin poliisityön luonteeseen varmasti kuuluu ainakin jonkintasoinen vaara koskemattomuuden loukkaamisesta. Työoikeuteen kuuluu työntekijän suojeluperiaate ja oikeudenalojen lähentyessä myös virkamiesoikeudessa täytyy kiinnittää huomiota ko. periaatteeseen⁶¹. Suojeluperiaatteella ei missään tapauksessa ole tarkoitettu poliisin voimankäyttötilanteita, mutta virkamiesoikeudellisesta näkökulmasta myös se rajaa ainakin jollain tasolla poliisimiehen velvollisuutta perusoikeudestaan luopumiseen. Lisäksi työturvallisuuslain (738/2002) 23§:n mukaan työntekijällä on oikeus pidättäytyä sellaisesta työstä, josta *aiheutuu vakavaa vaaraa työntekijän omalle tai muiden työntekijöiden hengelle tai terveydelle*. Edellä olevasta voinee päätellä ainakin sen, että poliisimies ei ole virkatehtävässään velvollinen asettamaan itseään konkreettiseen hengen vaaraan.

2.1.2. Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Poliisin voimankäytön kannalta keskeisin perustuslain perusoikeussäännös on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen (PL 7 §). Säännöksen ensimmäinen momentti määrää, että jokaisella on oikeus elämään eli säännös kieltää poliisia käyttämästä voimakeinoja surmaamistarkoituksessa. Esimerkiksi aseenkäyttö voi johtaa kohdehenkilön kuolemaan ja ääritilanteessa se saattaa olla jopa todennäköinenkin⁶². Poliisin voimankäytösäännös on *perusoikeusherkkä*, koska se voi helposti kajota perusoikeuteen olennaisesti ja syvälle⁶³. Kuitenkaan poliisin tarkoitus ei saa koskaan olla surmaaminen. Tämä kertoo säännöksen ongelmallisuudesta perusoi-

⁵⁸ Ojanen 2003: 41.

⁵⁹ Koskinen & Kulla 2005: 109.

⁶⁰ PeVL 5/1999 vp. s. 5.

⁶¹ Bruun ym. 1995: 41.

⁶² Kts. EIT:A-324.

⁶³ Kts. perusoikeusherkkyydestä esim. Keravuori-Rusanen 2008: 434.

keutena, koska järjestäytynyt yhteiskunta edellyttää välttämättä PL 7§:n mukaisien oikeuksien merkittäviäkin rajoituksia⁶⁴. Nuutila valottaa tilannetta osittain sillä, että vaikka ampuma-aseen käyttö tilanteessa olisi sallittua, asetta ei saa käyttää miten tahansa⁶⁵. Säännöksen toinen momentti kieltää kuolemantuomion, kidutuksen ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun. Säännöksen kolmannessa momentissa määrätään, että henkilökohtaiseen vapauteen ei saa puuttua, eikä vapautta riistää, ilman laissa säädettyä perustetta. Suoja on perinteisesti toteutettu kriminalisoimalla loukkaukset rikoslaissa⁶⁶.

Hallituksen esityksessä perusoikeussäännösten muuttamisesta todetaan oikeuden henkilökohtaiseen turvallisuuteen asettavan julkiselle vallalle vahvan velvoitteen suojata muita ihmisiä toisten ihmisten tekemiltä rikoksilta tai muilta oikeudenvastaisilta teoilta⁶⁷. Kauppi näkee tämä ennen muuta lainsäätäjälle kohdistettuna toimeksiantona⁶⁸. Kauppi nostaa esiin kysymyksen turvallisuus-perusoikeuden itsenäisyydestä ja ehdottaa sille korostavaa merkitystä suhteessa oikeuteen elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen⁶⁹. Myös Jyränki näkee turvallisuuden mainitsemisen perustuslaissa korostavan julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi rikoksilta ja muilta oikeudenvastaisilta teoilta⁷⁰. Tällaisella tulkinnalla korostetaan poliisin voimankäyttöä ajatellen uhrin asemaa suhteessa kohdehenkilöön. Tällä tavoin ajateltuna sillä olisi tuomioistuinkäytännössä merkitystä suhteellisuusperiaatteen toteutumisen arvioinnissa. Huomionarvoista on myös se, että Viljasen mukaan oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen tulee nähdä mahdollisimman pitkälle yksilöllisenä oikeutena ja tällöin erillään yleisen järjestyksen ja turvallisuuden käsitteestä⁷¹. Eli tällöin poliisin aseenkäyttötilanteita ajatellen uhri tulee voida mahdollisimman pitkälle yksilöidä. Tällä tavoin korostetaan myös kohdehenkilön perusoikeuksia eli esimerkiksi väkivaltaiseksi entuudestaan tiedetyn henkilön perusoikeuksiin ei voi ainakaan voimankäytöllä puuttua, ellei ole ainakin kohtuullisella varmuudella osoitettavissa, että kenen henkilön perusoikeuksiin tämä olisi puuttumassa.

⁶⁴ Saraviita 2000: 124.

⁶⁵ Nuutila 1997: 301.

⁶⁶ Husa & Pohjolainen 2002: 134.

⁶⁷ HE 309/1993 vp. s. 25–26.

⁶⁸ Kauppi 2007: 275.

⁶⁹ Kauppi 2007: 275–276, näin myös Husa & Pohjolainen 2002: 135.

⁷⁰ Jyränki 2000: 298.

⁷¹ Viljanen 2001: 184.

Myös Kaupin mukaan perusoikeuksien turvaamisvelvoite on pidettävä tiukasti erillään perusteista, joilla perusoikeuksia voidaan rajoittaa⁷². Turvaamisvelvoite ei siis tarkoita sitä, että voimankäytösäännöstä voitaisiin venyttää yli sen mitä edellytetään kohdehenkilön perusoikeuksien turvaamiselta. Saraviidan mukaan perusoikeuksien turvaamisvelvoitetta ei voida asettaa kollision esimerkiksi rikoksesta epäillyn henkilön vapausoikeuksien kanssa niin, että rikostutkintavaltuuksia voitaisiin merkittävästi laajentaa⁷³. Monet rikostutkintavaltuudet kajoavat perusoikeussuojaan vastaavasti kuin poliisin voimankäyttö eli myös tämän pohjalta korostetaan toisaalta perusoikeuksia loukkaavan henkilön omia perusoikeuksia. Viljasen sanoin perusoikeussäännösten tulee aina osoittaa myös rajat viranomaisten toimivallalle puuttua yksilön oikeuksiin⁷⁴. Tällöin kyseessä on vertikaalisuhde, jota toisaalta keskeisesti ratkaistaan arvioimalla tilannetta perusoikeuksien välisenä horisontaalisuhteena.

2.1.3. Poliisin voimankäytösäännös ja perusoikeuksien rajoittaminen

Perusoikeudet eivät ole yleensä niin ehdottomia, että niitä ei saisi missään laajuudessa eikä millään edellytyksillä rajoittaa. Mahdollisuus rajoittamiseen tai poikkeamiseen tulee nimenomaisesti ilmi lakivarauksen muodossa. *Perusoikeuksien rajoittamisella* tarkoitetaan perusoikeussäännöksessä turvatuun oikeuden rajoittamista tavallisella lailla joko lakivarauksen tai perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten nojalla. *Tilapäisellä poikkeuksella* perusoikeuksiin tarkoitetaan perustuslain 23§:ssä tarkoitettua tilannetta, jonka yhteydessä perusoikeuksista säädetään lailla tilapäisiä poikkeuksia esim. Suomeen kohdistuvan aseellisen hyökkäyksen aikana. *Perusoikeuspoikkeuksella* tarkoitetaan perustuslainsäätämisyjärjestyksessä säädetyllä lailla tehtyä tavallista syvemmälle perusoikeuteen tunkeutuvaa rajoitusta.⁷⁵ Koska poliisilakia ei ole säädetty perustuslain säätämisyjärjestyksessä, (Kts. luku 1.2.) kyse on ensiksi mainitusta eli *perusoikeuksien rajoittamisesta*.

⁷² Kauppi 2007: 280.

⁷³ Saraviita 2000: 124. Kts. myös Aer 2000: 76–77. Aerin mukaan mm. poliisin toimivaltuuksien lisäämistä on tuettu sillä ajatuksella, että kyse ei olisikaan kansalaisten oikeuksiin puuttumisesta, vaan heille perustuslain nojalla kuuluvan turvallisuuden takaamisesta.

⁷⁴ Viljanen 2001: 180.

⁷⁵ Ojanen 2003: 50–52.

Tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä säädetyllä lailla ei voida kajota perustuslain suomiin perusoikeuksiin paitsi tilanteessa, jossa perustuslakiin on kirjoitettu lakivaraus eli säännös, jonka nojalla perusoikeutta voidaan rajoittaa tavallisellakin lailla, mutta ei lakia alemman asteisella säännöksellä.⁷⁶ Toinen mahdollinen tapaus on se, että tavallinen laki, joka on ristiriidassa perustuslain kanssa, hyväksytään perustuslainsäätämisyjärjestyksessä⁷⁷. Ojosen mukaan lakivaraus viestii siitä, että perusoikeuden toteuttaminen kuuluu ensisijaisesti lainsäätäjälle⁷⁸. Viljasen mukaan perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset ovat alun alkaen olleet lainsäätäjää varten, mutta niillä voidaan nähdä kasvavaa merkitystä myös lakien soveltamistilanteessa⁷⁹.

Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeuksille kyseiset yleiset rajoitusperiaatteet⁸⁰. Niitä ovat lailla säätämisen vaatimus, täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus, rajoitusperusteiden hyväksyttävyyksivaatimus, ydinalueen koskemattomuuden vaatimus, suhteellisuusvaatimus, oikeusturvavaatimus ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus⁸¹. Yleisten rajoitusedellytysten testi on ymmärrettävä kokonaisuutena eli kaikkien luettelossa mainittujen edellytysten on täytyttävä samanaikaisesti⁸².

Lailla säätämisen vaatimus

Ojosen mukaan lailla säätämisen vaatimuksen tärkeä ulottuvuus on kielto delegoida perusoikeuden rajoittamista koskevaa toimivaltaa lakia alemman asteiselle tasolle⁸³. Poliisilain voimankäyttösäännös on lain tasolla. Voimankäyttöasetus ei ole laintasoinen eli se ei itsessään täytä lailla säätämisen vaatimusta, jolloin se ei voi olla perusoikeutta rajoittava säännös.

Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus

⁷⁶ Saraviita 1998: 9 ja Viljanen 2001: 27.

⁷⁷ Jyränki 1998: 239.

⁷⁸ Ojosen 2003: 46.

⁷⁹ Viljanen 2001: 351.

⁸⁰ PeVM 25/1994 vp. s. 4–5.

⁸¹ Viljanen 2001: 37.

⁸² Viljanen 2001: 61.

⁸³ Ojosen 2003: 53.

Viljasen mukaan tarkkarajaisuusvaatimuksen voidaan katsoa tarkoittavan sitä, että toimivaltuudet on määriteltävä laissa niin, ettei synny epätietoisuutta siitä, että onko viranomaisella lakiin perustuva oikeus puuttua yksilön perusoikeuksiin vai ei. Rajoitusvaltuudet täytyy kirjoittaa niin, että niiden perusteella voidaan riittävällä varmuudella ennakoida, että miten toimivaltuuksia tullaan käyttämään. Joskus täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen arviointi on ristiriitaista ja tilanne muodostuu kokonaisuutena harkinnaksi.⁸⁴ Ojaseen mukaan täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus tarkoittaa sitä, että rajoituksen olennaisen sisällön tulee ilmetä suoraan lain säännöksestä ja säännöksestä on ilmettävä myös rajoituksen laajuus ja sen täsmälliset edellytykset⁸⁵.

Tässä suhteessa poliisilain voimankäyttösäännöstä voi kritisoida nimenomaan aseenkäyttöä koskien siitä syystä, että poliisilain voimankäyttösäännöksessä ei mainita ampuma-asetta lainkaan eli voimankäyttösäännöksen tekemää perusoikeusrajoituksen laajuutta ei täsmennetä lain tasolla. Ampuma-aseen käytön edellytykset määritellään vasta voimankäyttöasetuksessa (Voimankäyttöasetus 4§). Tosin perustuslakivaliokunta on lausunnossaan katsonut, että poliisilakia koskevassa hallituksen esityksessä poliisin toimivaltuuksista ja niiden käyttöedellytyksistä on yleensä esitetty säädettäväksi tavalla, joka ei anna aihetta huomautuksiin perusoikeussäännösten tai Euroopan ihmisoikeussopimuksen näkökulmasta⁸⁶. (Perustuslakivaliokunta edellyttää kyllä toimenpiteitä lakiehdotukseen, mutta ei poliisimiehen voimankäyttöä koskevilta osin). Ja kuten edellä on todettu, (Kts. luku 1.3.) voimankäytöstä ja erityisesti aseenkäytöstä ei ole pyrittykään antamaan tarkkoja säännöksiä, joten lienee tulkittava, että täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus on tutkittu⁸⁷.

Aseenkäytön edellytyksien määrittäminen voimankäyttöasetuksessa on hieman ongelmallista ainakin systemaattisen oikeusdogmatiikan kannalta, koska poliisimiestä oikeuslähdeopillisesti vahvasti velvoittava säännös, (Asetus) ei täytä perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä. Kuitenkin aseenkäytön varsinaiset edellytykset ilmenevät

⁸⁴ Viljanen 2001: 117–123.

⁸⁵ Ojaneen 2003: 53.

⁸⁶ PeVL 15/1994 vp. s. 2.

⁸⁷ Kts. kuitenkin Keravuori-Rusanen 2008: 368. Tosiasiallisen julkisen vallan käytön piiriin kuuluvissa toimenpiteissä oikeusturvan järjestäminen edellyttää toimivaltuuksien sääntelyn täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta.

vasta voimankäyttöasetuksesta. Tällöin on selvää, että voimankäyttöasetus ei myöskään lex superior-periaatteen mukaisesti voi laajentaa laintasoisen voimankäytösäännöksen tulkintaa, vaan asetus voi ainoastaan kaventaa perusoikeusrajoitusta. Tieteellisen lainopin kannalta voi kuitenkin kritisoida sitä, että aseenkäytösäännös on voitu antaa huomattavasti tarkempaan asetustasolla. Eli silloin se voitaisiin antaa myös laintasoisena, jolloin se vastaisi paremmin perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä. Tätä on edellyttänyt myös vuoden 1989 poliisilakityöryhmä (Ei luonnollisestikaan vielä tuolloin perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten vuoksi, vaan ampuma-aseen tehokkuuden ja sillä aiheutettavien seuraamusten vuoksi)⁸⁸.

Ydinalueen koskemattomuuden vaatimus

Ydinalueen koskemattomuuden vaatimus tarkoittaa sitä, että perusoikeutta ei saa tehdä tyhjäksi rajoittamisella⁸⁹. Viljasen mukaan punnittaessa perusoikeuteen ja sen rajoitusperusteeseen liittyviä intressejä, merkitystä on sillä, että kuinka keskeiseen perusoikeuden käyttömuotoon puuttumisesta on kysymys⁹⁰. Ojanen mukaan perusoikeuden reuna-alueille kohdistuva rajoitus täyttää helpommin ydinalueen koskemattomuuden vaatimuksen, kuin perusoikeuden ytimeen kajoava rajoitus⁹¹. Poliisin aseenkäyttötilanteessa on usein kyse siitä, että punninta-asetelmassa on kyse kahdesta oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Keskeisimpänä perusoikeuden käyttömuotona on tällöin nähtävä oikeus elämään eli kääntäen poliisin aseenkäytöstä ei saa seurata kohdehenkilön kuolema. Vakava fyysinen loukkaantuminen on myös hyvin lähellä perusoikeuden ydinaluetta ellei jopa kuulu ydinalueelle. Aseenkäytössä kohdehenkilön vakavankin loukkaantumisen voi kuitenkin nähdä jopa todennäköisenä seurauksena. Viljasen mukaan ydinalueen koskemattomuuden vaatimus ja suhteellisuusvaatimus voidaan nähdä toisiaan täydentävinä, eikä ydinalueen koskemattomuuden vaatimuksella ole useinkaan käytännön merkitystä, koska sen rikkominen olisi myös suhteellisuusperiaatteen vastaista⁹². Poliisin aseenkäyttötilanteissa onkin varmasti niin, että asiaa ei voida tarkastella kovinkaan pitkälle ydinalueen koskemattomuuden näkökulmasta, vaan asetelma palautuu perusoikeuksien väliseen horisontaalisuhteeseen eli poh-

⁸⁸ KM 1989:25 s. 77.

⁸⁹ Ojanen 2003: 41.

⁹⁰ Viljanen 2001: 219.

⁹¹ Ojanen 2003: 55.

⁹² Viljanen 2001: 237–248.

jimmiltaan suhteellisuusvaatimuksen väliseksi punninta-asetelmaksi. Asiaan palataan tarkemmin suhteellisuusvaatimuksen yhteydessä.

Oikeusturvavaatimukset

Oikeusturvavaatimus edellyttää tehokkaita oikeusturvajärjestelyjä. Rajoituksen pitää olla kuitenkin ihmisoikeusvelvoitteiden mukainen⁹³. Perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten kannalta voidaan tässä vaiheessa todeta, että oikeusturva on järjestetty esitutkinta- ja pakkokeinolaeilla ja niihin liittyvällä ministeriön ohjeella ja oikeusturvan voi muutenkin todeta olevan kohtuullisen hyvällä tasolla. Oikeusturvaa käsitellään enemmän seuraavassa pääluvussa.

Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus

Perusoikeuksien rajoitusperusteet tulee voida palauttaa johonkin asianomaisen ihmisoikeusmääräyksen sallimaan rajoitusperusteeseen. Vaatimus on välttämätön, mutta ei riittävä rajoitusperuste.⁹⁴ Ihmisoikeuksiin palataan niitä koskevassa luvussa tarkemmin.

Hyväksyttävyyksivaatimus

Hyväksyttävyyksivaatimus tarkoittaa sitä, että rajoittamiselle tulee olla painava yhteiskunnallinen peruste⁹⁵. Hyväksyttävyyden arviointiin liittyy se, että voidaanko rajoitus kytkeä johonkin toiseen perusoikeuteen⁹⁶. Edelleen hyväksyttävyyteen liittyy yleinen yhteiskunnallinen hyväksyttävyyys⁹⁷. Kuten edellä on todettu, poliisin aseenkäyttötilanteissa on useimmiten kahden kilpailevan perusoikeuden välinen tilanne, jolloin rajoitus voidaan yleensä kytkeä toiseen perusoikeuteen. Yleistä hyväksyttävyyttä arvioitaessa arviointi on osaltaan edellä mainittua reaalista eli arvosidonnaista yhteiskunnallisiin päämääriin pohjautuvaa harkintaa. Kuitenkin Viljasen mukaan hyväksyttävyyttä voidaan arvioida myös perusoikeusjärjestelmän kannalta, jolloin arvioidaan sitä syytä, miksi rajoitus toimeenpannaan⁹⁸. Perustuslakivaliokunnan mukaan poliisin tehtävän voidaan katsoa olevan hyväksyttävä valtiosääntöoikeudellisessa mielessä oikeuttamaan

⁹³ Viljanen 2001: 266.

⁹⁴ Viljanen 2001: 192–193.

⁹⁵ Viljanen 2001: 210.

⁹⁶ PeVL 9/2002 vp. s. 2.

⁹⁷ PeVL 24/2002 vp. s. 2.

⁹⁸ Viljanen 2001: 126–127.

perusoikeusrajoitus silloin, kun myös muut rajoitusedellytykset ovat käsillä⁹⁹. Toisaalta Jyrängin mukaan perusoikeuksista voidaan johtaa valtiolle velvollisuus suojella yksilöä rikoksilta, mutta ei velvollisuutta tai oikeutta valita tietty suojelukeino¹⁰⁰. Eli poliisin tehtävän toteuttaminen ei sinällään merkitse aseenkäytön hyväksyttävyyttä. Loppujen lopuksi tällöin on myös kyse suhteellisuusharkinnasta.

Suhteellisuusvaatimus

Viljasen mukaan suhteellisuuden arviointi perustuu viime kädessä perusoikeuden taakamien intressien ja rajoittamisen taustalla olevien intressien keskinäiseen punnintaan¹⁰¹. Ojansen mukaan suhteellisuusvaatimus tarkoittaa sitä, että hyväksyttävää päämäärää ei voida saavuttaa perusoikeutta vähemmän rajoittavalla tavalla eikä rajoitus saa mennä pidemmälle, kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus¹⁰². Eli suhteellisuusvaatimus sisältää myös välttämättömyysvaatimuksen arvioitaessa sitä, että hyväksyttävää päämäärää ei voida saavuttaa perusoikeutta vähemmän rajoittavalla tavalla. Aseenkäyttökynnyksen ylittymistä arvioitaessa on tällöin kysyttävä, että onko nimenomaan ampuma-ase keinona välttämätön tavoitteen saavuttamiseksi.

Suhteellisuusvaatimuksen punninta-asetelmassa vertaillaan perusoikeuteen kytkeytyvää intressiä ja perusoikeuden rajoittamiseen oikeuttavaa intressiä. Valtiosääntöoikeudelliset näkökohdat määrittävät sitä, että mikä kunkin intressin painoarvo on. Intressin painoarvo vahvistuu sitä mukaa, mitä enemmän se saa institutionaalista tukea perustuslaista, sen esitöistä tai valtiosääntöoikeudellisesta käytännöstä kuten perustuslakivaliokunnan käytännöstä. Perusoikeuksilla ei ole yleistä keskinäistä etusijajärjestystä, mutta jossakin tilanteessa ne voidaan asettaa etusijajärjestykseen painavin argumentein.¹⁰³ Perustuslakivaliokunnan mukaan poliisin tehtävä oikeuttaa perusoikeusrajoitukseen¹⁰⁴. Etusijajärjestyksen luominen on kuitenkin tilannekohtaista. Valtion perustehtäviin kuuluu kansa-

⁹⁹ PeVL 5/1999 vp. s. 2.

¹⁰⁰ Jyräki 2003: 488.

¹⁰¹ Viljanen 2001: 210.

¹⁰² Ojanen 2003: 56. Kts. myös PeVM 25/1994 vp.

¹⁰³ Viljanen 2001: 211–216.

¹⁰⁴ PeVL 15/1994 vp. s. 2.

laisten suojele erilaisilta uhkatilanteilta¹⁰⁵. Nämä argumentit korostavat poliisin toimintavollisuutta, mutta toisaalta niiden painoarvo juuri voimankäyttötilanteessa ei ole muita tilanteita vahvempi. Uhkatilanteiden estämiseen varaudutaan jo esimerkiksi poliisin ampuma-aseen hankkimista koskevan lupaharkinnan yhteydessä (Ampuma-aselaki (1/1998) 42§).

Ojaseen mukaan perusoikeudet ovat samalla hierarkiatasolla, mutta tietyn perusoikeuden rajoitusperusteena voi olla jonkin toisen perusoikeuden turvaaminen. Punninta-asetelma voidaan ratkaista siten, että arvioidaan, onko tilanne jommankumman perusoikeuden ydinalueella ja ratkaisu tehdään ydinaluetta suojaten toisen perusoikeuden reuna-alueita loukaten. Toinen mahdollisuus on ratkaista tilanne periaatteiden välistä punninta-asetelmaa mukaillen antamalla toiselle perusoikeudelle suurempi painoarvo niin, että toinenkaan perusoikeus ei kuitenkaan menetä täysin merkitystään.¹⁰⁶ Tästä voidaan päätellä esimerkiksi se, että asetta on käytettävä siten, että esimerkiksi kohdehenkilön oikeus elämään pystyttäisiin turvaamaan. Punninta-asetelma näkyy poliisin aseenkäytössä ainakin pyrkimyksenä elämän suojaamiseen esimerkiksi laukauksen suuntaamisessa tai jo valmiiksi ensiavun hälyttämisessä. Koko voimankäytön kentässä ratkaisuasitelma tarkoittaa mahdollisimman pitkälle menevää pidättäytymistä aseiden käytöstä.

Poliisin aseenkäyttötilanteita ratkaistaessa on arvioitavana myös, että millainen perusoikeusloukkaus tulisi olemaan ilman aseenkäyttöä ja toisaalta millaisiin seurauksiin aseenkäyttö tulee johtamaan. Viljanen on selventänyt asetelmaa seuraavasti: Mitä enemmän perusoikeutta A rajoitetaan tavoitteen B vuoksi, sitä tärkeämpää tulee olla B:n toteutuminen¹⁰⁷. Tässä punninta-asetelmassa annetaan jommankumman perusoikeudelle etusija. Tällä tavoin ajateltuna kyse on siis myös hallinto-oikeudellisen suhteellisuusperiaatteen arvioinnista perusoikeusnäkökulmasta.

Saksalaisessa valtiosääntöoikeudessa suhteellisuusvaatimukseen liitetään soveltuvuusvaatimus. Sillä tarkoitetaan sitä, että perusoikeutta rajoittavan sääntelyn tulee olla tarkoituksensa soveltuva eli sen avulla tulee voida saavuttaa toivottu seuraus. Vaikka

¹⁰⁵ Keravuori-Rusanen 2008: 225.

¹⁰⁶ Ojaneen 2003: 65–67.

¹⁰⁷ Viljanen 2001: 216.

ajattelumalli kohdistuukin lainsäätäjään, se on mielestäni käyttökelpoinen myös aseenkäyttökynnystä hallinnossa arvioitaessa. Eli aseenkäytön tulee suhteellisuusvaatimuksen mukaan olla keinona sellainen, että tavoite voidaan sillä ylipäätään saavuttaa. Perusoikeuksien rajoitusedellytysten kannalta ydinalueen koskemattomuuden vaatimuksen ohella juuri suhteellisuuden ja välttämättömyyden täytyminen näyttäisi olevan merkittävin tulkintaa vaativa seikka. Ja, jos ajatellaan ydinalueen koskemattomuuden vaatimuksen vähäistä itsenäisyyttä, korostuu perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä juuri suhteellisuusvaatimus. Myös Viljanen toteaa, että perusoikeuksien välisessä punnintatilanteessa ratkaisevaksi muodostuu usein suhteellisuustesti. Suhteellisuus ilmenee myös hallinto-oikeudellisena periaatteena ja lisäksi se ilmenee poliisilain 27 §:n puolustettavuus-kriteeriä arvioitaessa. Tällöin suhteellisuutta joudutaan arvioimaan uudelleen nimenomaan voimankäyttö- ja aseenkäyttötilanteissa. Tällöin toteutuu jo edellä kuvattu perusoikeuksien välillinen vaikuttaminen alemmanasteisten säädösten kautta. Myös Viljasen mukaan abstraktilla tasolla onkin vaikea luoda perusoikeuksien välistä etusijajärjestystä.¹⁰⁸

2.2. Ihmisoikeudet ja ihmisoikeuksien rajoitukset

2.2.1. Ihmisoikeussopimusten merkitys

Perusoikeus on kansalliseen perustuslakiin kirjattu ihmisyyksilön oikeus, jota julkinen valta ei saa loukata. Ihmisoikeus on kansainväliseen sopimukseen kirjattu yksilöllinen oikeus¹⁰⁹. Jyrängin mukaan ihmisoikeus-termi viittaa kansainväliseen asiayhteyteen¹¹⁰. Ihmisoikeussopimuksen asemaa määrittää yhtäältä periaate *pacta sunt servanda*, jonka mukaan sopimukset on pidettävä, mutta toisaalta sopimusten velvoittavuus ratkaistaan kansallisella tasolla¹¹¹. Suomessa on omaksuttu dualistinen järjestelmä, jonka mukaan kansainvälisistä sopimuksista johtuvat velvoitteet säädetään voimaan erikseen kansallisella säädöksellä. Suomen perustuslain perusoikeuksia pidetään yleisesti pidemmälle menevinä eli ihmisoikeussopimukset täyttävinä niin, että varsinaisesti ihmisoikeusso-

¹⁰⁸ Viljanen 2001: 181–216.

¹⁰⁹ Scheinin 1991: 6.

¹¹⁰ Jyränki 2003: 501.

¹¹¹ Ojanen 2003: 95.

pimukselle ei jää niin merkittävää roolia julkisen vallan käytössä tai lainkäytössä¹¹². Oikeudellisen ratkaisun perusteluissa ei välttämättä ole tarpeen myöskään mainita ihmisoikeussopimusta ellei se tuo jotain lisäystä käsiteltävänä olevaan perustuslain säännökseen nähden¹¹³.

Kuitenkin ihmisoikeussopimukset ovat olleet esikuvina useille perusoikeuksien sitovuutta, ulottuvuutta ja soveltamisalaa koskeville ratkaisuille. Ja kuten edellä todettiin, perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin kuuluu ihmisoikeusvelvoitteiden täyttäminen. Tällöin olennainen merkitys on sillä, että tietyt perusoikeussäännökset saavat ydinsisältönsä ihmisoikeussopimusten ja niiden kansainvälisten valvontaelinten tulkintojen valossa. Kuitenkaan kansainvälisillä velvoitteilla ei ole ehdotonta etusijaa kotimaisiin oikeusnormeihin nähden. Edelleen ihmisoikeuksien painoarvoa korottavana tekijänä on se, että hyväksyttäviä perusoikeuksien rajoitusperusteita ovat vain ne perusteet, jotka ovat vastaavasta ihmisoikeudesta määräävän ihmisoikeussopimuksen mukaan hyväksyttäviä rajoitusperusteita¹¹⁴. Edelleen ihmisoikeussopimukset velvoittavat sitovasti sopimusvaltiot turvaamaan tietyt oikeudet kansalaisilleen ja alueellaan oleville ihmisille¹¹⁵. Näin myös ihmisoikeussopimuksissa on nähtävissä myös julkista valtaa velvoittava elementti.

Kansallinen voimaansaattamislaki määrää myös kansainvälisen sopimuksen oikeuslähteopillisen aseman. Toisaalta perustuslain 22§:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja *ihmisoikeuksien* toteutuminen, josta voidaan Ojasen mukaan johtaa perusta ihmisoikeusmyönteiselle laintulkinnalle¹¹⁶. Kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia ovat esimerkiksi YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus. Viimeksi mainittu on merkittävä siksi se, että se sisältää myös tehokkaan valvontaelimen eli Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen.

2.2.2. Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen mukaisten oikeuksien rajoittaminen

¹¹² Kts. esim. Scheinin 1999a: 201.

¹¹³ VNOK 2007 s. 52

¹¹⁴ Ojanen 2003: 68–102.

¹¹⁵ Scheinin 1999a: 187.

¹¹⁶ Ojanen 2003: 69.

Euroopan ihmisoikeussopimus on säädetty voimaan perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Se ei kuitenkaan anna sopimukselle perustuslain hierarkkista asemaa. Viranomaisten ja tuomioistuinten on pyrittävä tulkinnalla antamaan laeille sisältö, joka on EIS:n mukainen. Sopimuksen todellinen sisältö määräytyy Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen välityksellä ja näin EIT:n tulkintakäytäntö on otettava huomioon sopimuksen mukaisuutta arvioitaessa.¹¹⁷ Tällöin EIT:n ratkaisujen seuraaminen asettaa omat vaatimuksensa hallinnolle¹¹⁸. EIT:n tulkintakäytäntöön palataan tarkemmin voimankäyttöä koskevassa luvussa.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen merkittävyyttä poliisin voimankäyttöä ajatellen korostaa nimenomaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei ole varsinainen muutoksenhakuaste¹¹⁹. Se ei voi esimerkiksi purkaa kansallista lainvoimaista tuomiota. Tuomion merkitystä valtiosisäisessä prosessissa ei ole täysin selvitetty. Tuomioistuimen tehtävänä on kuitenkin valvoa, että Euroopan ihmisoikeussopimuksessa määriteltyä ihmisoikeuksien vähimmäistasoa ei aliteta. Tuomioistuin voi määrätä suoritettavaksi vahingonkorvausta. Tästä huolimatta esimerkiksi varsinainen kansallinen rikostuomio jää voimaan. Kansalliset toimenpiteet jäävät pääasiassa valtion omalle vastuulle. Vuonna 1998 korkein oikeus vahvisti (KKO 1998:33), että ihmisoikeustuomioistuimen päätös voi olla kansallisen tuomion purkuperuste. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ihmisoikeustuomioistuimen päätös olisi automaattisesti purkuperuste, vaan jokainen tapaus on harkittava erikseen.¹²⁰ Jyrängin mukaan lähes kaikki sopimusvaltiot ovat langettavan tuomion saatuaan toimittaneet lainmuutokseen tähtäävää lainvalmisteluaineistoa ihmisoikeustuomioistuimelle ja näin osoittaneet velvollisuutensa muuttaa lainsäädäntöä¹²¹.

EIS:n mukaisten oikeuksien ulottuvuus riippuu ratkaisevasti rajoituslausekkeiden tulkinnasta. Yleensä sopimuksen artiklan 1 kappale ilmaisee turvatun oikeuden ja 2 kappaleessa määritellään ne perusteet, joilla oikeutta voidaan rajoittaa. EIS:n mukaisten oikeuksien rajoitusten tulee perustua lain tai sopimuksen määräyksiin. Lisäksi lain tai sopi-

¹¹⁷ Pellonpää 2000: 57–59.

¹¹⁸ VNOK 2007 s. 48.

¹¹⁹ Kts. esim. Scheinin 1999b: 758.

¹²⁰ Pellonpää 2000: 172–178.

¹²¹ Jyränki 1998: 296.

muksen tulee määritellä harkintavallan rajat täsmällisyydellä.¹²² Usein ihmisoikeussopimuksen velvoite ilmenee perustuslain säännöksestä ja perustuslain säännös edellyttää, että asiasta säädetään tarkemmin lailla¹²³.

Euroopan ihmisoikeussopimus sisälsi alkuperäisessä muodossaan oikeuden elämään, vapauteen ja turvallisuuteen, vapauden epäinhimillisestä ja nöyryyttävästä kohtelusta, orjuudesta ja pakkotyöstä, oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja omantunnon- sanan- ja kokoontumisvapauden. Oikeuksien luetteloa on täydennetty myöhemmin lisäpöytäkirjoin.¹²⁴

EIS 2 artiklan mukaan jokaisen oikeus elämään on turvattava laissa, eikä elämää saa riistää muutoin, kuin tuomioistuimen päätöksellä silloin, kun rikoksesta lain mukaan seuraa kuolemanrangaistus. Pellonpään mukaan tästä voidaan johtaa laajempi yleisluonteinen velvoite asianmukaisiin toimenpiteisiin valtion lainkäyttövallan piirissä olevien ihmisten elämän suojaamiseksi, mikä taas laiminlyötynä saattaa tarkoittaa 2 artiklan loukkausta¹²⁵. Näin ymmärrettynä kyseessä on jo aikaisemminkin todettu punninta-asetelma, jossa myöskään ihmisoikeudet eivät ole pelkästään poliisin voimankäytön rajoitusperuste, vaan ne näyttäytyvät nimenomaan punninta-asetelmana.

Elämän riistämistä ei 2 artiklan mukaan kuitenkaan katsota sopimuksen vastaiseksi silloin, kun elämän riistäminen seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä a) kenen tahansa puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi tai c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin.

Kuolemaan johtaneen voimankäytön välttämättömyysvaatimusta korostetaan siten, että voimankäytön tulee olla *ehdottoman välttämätöntä*. Tämä tarkoittaa tiukempaa välttämättömyyttä, kuin oikeuksien rajoittamiseen vaadittava välttämättömyys. EIS:ssa luetaan voimankäyttötilanteet, mutta ehdottoman välttämättömyyden vaatimusta ei tarken-

¹²² Pellonpää 2000: 194–197.

¹²³ VNOK 2007 s. 52.

¹²⁴ Jyräki 2003: 510.

¹²⁵ Pellonpää 2000: 207–209.

neta muutoin. Pellonpään mukaan ehdottoman välttämättömyyden käsitteen täyttymistä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota myös operaation suunnitteluun ja valvontaan¹²⁶. Arvioinnissa on siis myös ajallinen ulottuvuus. Pelkästään käsillä olevan tilanteen arvioimisen lisäksi on huomioitava, että miten tilanteeseen on päädytty. Valvonnan osalta tulee tällöin mietittäväksi, että onko tilanteeseen varauduttu ennalta siten, että sitä voidaan esimerkiksi tarvittaessa johtaa. Lisäksi on arvioitava, että onko huolehdittu riittävästi siitä, että poliisi ei omalla toiminnallaan provosoi tai muutoin vie tilannetta siihen suuntaan, että ajaudutaan aseenkäyttöön.

2.3. Muita sopimuksia

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 8/1976) (Jäljempänä KP-sopimus) on säädetty Suomessa voimaan lailla ja asetuksella. KP-sopimuksen 6(1) artiklan mukaan keltään ei saa mielivaltaisesti riistää hänen elämänsä. 7(1) artiklan mukaan ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla.

KP-sopimuksella on olemassa yksilövalitusjärjestelmä, jossa valituksia käsittelee ihmisoikeuskomitea. Euroopan ihmisoikeussopimuksesta poiketen KP-sopimukseen ei sisälly määräystä, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuisivat pitämään ihmisoikeuskomitean päätöksiä oikeudellisesti sitovina. Tämä selittää sen, että ihmisoikeuskomitea käsittelee varsin vapaamuotoisesti erilaisia tapoja hyvittää sopimusloukkaus.¹²⁷ Lisäksi KP-sopimus on hyvin samansisältöinen Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa¹²⁸. Tällöin voi myös todeta, että KP-sopimus ei ole poliisin voimankäyttötapauksia ajatellen yhtä keskeinen kuin Euroopan ihmisoikeussopimus.

Lisäksi poliisin voimakeinojen käytöstä on annettu kansainvälisiä julistuksia ja suosituksia. Ne eivät kuitenkaan ole kovinkaan keskeisiä tämän tutkimuksen kannalta, koska

¹²⁶ Pellonpää 2000: 209–211.

¹²⁷ Scheinin 1999b: 752–754.

¹²⁸ Viljanen 2001: 274.

ne sisältyvät pääosin Suomen lainsäädäntöön. Julistukset käsittelevät mm. poliisietiikkaa ja korostavat voimankäytön välttämistä.¹²⁹

¹²⁹ Loman 1997: 92–93.

3. JULKISEN VALLAN KÄYTTÖ

3.1. Julkisen vallan käyttö poliisitoiminnassa

Käsitettä julkinen valta voidaan käyttää tarkoittamaan sekä subjektiivista toteuttajaa että toimintaa. Subjektiivisen julkisen vallan ydinsisältö kohdistuu valtioon, jolle on monesti säädetty perustuslaissa toimintavelvollisuus. (Esim. PL 22§) Julkisen vallan käyttö valtakäytön muotona on lakiin perustuvaa vallan käyttämistä.¹³⁰

Julkisen vallan käyttö määritellään yleisesti sopimukseen perustumattomaksi yksipuoliseksi määräämiseksi yksityisen edusta, oikeudesta tai velvollisuudesta. *Julkinen valta* on vain yksi yhteiskunnan valtatekijä, vaikkakin merkittävä valtatekijä ja ennen kaikkea julkisella vallalla on mahdollisuus toteuttaa tehtävänsä pakkovallalla ja voimakeinoin. Toisena valtatekijänä voidaan mainita esimerkiksi media. Nykyään julkisen vallan käyttäjänä voi esiintyä moni muukin kuin viranomainen, esimerkiksi järjestyksenvalvoja tai katsastusmies.¹³¹

Julkisen vallan käyttö voi olla sellaisten päätösten tekemistä ja valmistelua, joille asetetaan oikeudellisia sääntöjä ja sovelletaan niitä yksittäistapauksessa. Lisäksi julkisen vallan käyttö voi olla *tosiasiallista julkisen vallan käyttöä*, joka tarkoittaa esimerkiksi poliisin puuttumista meneillään olevan järjestyshäiriöön. Julkisen vallan käsite voi kuitenkin vaihdella eri oikeudenaloilla ja käyttöyhteydestä riippuen.¹³² Termin täsmällisyys muodostaa oman problematiikkansa, mutta poliisin voimankäyttötilanteita ajatellen ei ole epäselvää siitä, että poliisiorganisaatio edustaa julkista valtaa ja voimankäyttötilanteessa on kyse julkisen vallan käytöstä.

Tosiasiallinen julkisen vallan käyttö eroaa määrämuotoisten päätösten teosta siinä, että sitä ei ole sidottu määrämuotoisiin menettelyvaatimukseen. Lisäksi toimivalta perustuu yleensä virkamiesasemaan eikä toimivaltaa ole esimerkiksi työjärjestyksen perusteella osoitettu tietyille virkamiehelle, kuten on monesti hallinnollisten päätösten kohdalla.¹³³

¹³⁰ Keravuori-Rusanen 2008: 103–107.

¹³¹ Kts. esim. Husa & Pohjolainen 2002: 70–71

¹³² Lakanen 1999: 44–45.

¹³³ Keravuori-Rusanen 2008: 130.

Julkisen vallan käyttöön liittyvä keskeinen perustuslain säännös on *lainalaisuusperiaatteen* nimetty vaatimus julkisen vallan käytön perustumisesta lakiin ja *lakisidonnaisuuden vaatimukseksi* nimetty vaatimus siitä, että kaikessa julkisessa toiminnassa noudatetaan tarkoin lakia (PL 2.3§). Julkisen vallan käytön lakiperustana voivat toimia myös kansainväliset sopimukset, jos ne on säädetty voimaan lailla. Lainalaisuusperiaatteen käytännön turvaaminen edellyttää myös sitä, että viranomaisen toimiminen lainmukaisuutta voidaan valvoa riittävän tehokkaasti. Olennainen ero lainalaisuusperiaatteella ja lakisidonnaisuudella on se, että julkisen vallan käytölle on oltava perusta eduskunnan hyväksymässä laissa, mutta julkisen vallan käytössä on noudatettava myös muuta voimassa olevaa oikeutta kuin eduskunnan säätämiä lakeja.¹³⁴ Tätä taustaa vasten poliisilain voimankäytösäännös (PolL 27§) toimii lakiperustana, mutta se ei luonnollisesti-kaan vapauta huomioimasta voimankäyttöasetuksen säännöksiä.

Poliisin voimakeinojen käyttäminen on voimakkainta julkisen vallan käyttöä eli *välittömän pakon* käyttämistä¹³⁵. Poliisin voimankäytössä ei ole aina kyse kohdehenkilön oikeudenvastaisesta käyttäytymisestä, vaan esimerkiksi mielenterveyslain mukaan ihminen voidaan määrätä tietyin edellytyksin tahdonvastaiseen hoitoon. Tämä hoitoon saattaminen voidaan viime kädessä toteuttaa poliisin virka-apuna terveydenhoitoviranomaisille voimakeinoin (Mielenterveyslaki 1116/1990) 31§. Tällöin on siis kyse yksilön itsensä suojaamisesta. Tällaisessa tilanteessa sekä voimankäyttöä puoltavat että voimankäytöstä pidättäytymistä edellyttävät seikat lähtevät kohdehenkilöstä itsestään.

Valtateoriassa puhutaan vallankäytön *intensiteetistä* eli vallankäytön voimakkuudesta ja välittömyydestä. ”Käsite *merkittävä julkisen vallan käyttö*” (PL 124§) viittaa juuri vallankäytön intensiteettiin. Merkittävää julkisen vallan käyttöä edustaa esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuva oikeus käyttää voimakeinoja. PL 124 §:n mukaan *merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle*. Tämä on ymmärrettävä oikeusvaltioperiaatetta korostavaksi rajoitukseksi,

¹³⁴ Mäenpää 2003: 145–149. Kts. oikeusvaltioperiaatteesta esim. Aer 2000: 61.

¹³⁵ Mäenpää 2003: 16.

jonka tarkoitus on säilyttää yksilön perusoikeuksien kannalta keskeisimmät toimivaltuudet viranomaisorganisaation piirissä.¹³⁶

Voimakeinoissa on rikosoikeuden kannalta kyse oikeuttamisperusteesta eli perusteesta, joka poistaa teon rangaistavuuden¹³⁷. Poliisiin lisäksi voimankäyttöön oikeutettuja viranomaisia ovat esimerkiksi tulliviranomaiset. Myös yksityisellä ihmisellä on tietyissä kiinniottilanteissa voimankäyttöoikeus (PKL 1 §). Poliisilain 1 § määrää poliisin antamaan erillissäännösten mukaan myös virka-apua muille viranomaisille niiden tehtävän toteuttamiseksi. Hyvin usein tällainen apu sisältää juuri voimakeinojen eli fyysisen voiman käytön tai ainakin sen mahdollisuuden eli kohdehenkilölle sen uhan, että päämäärä tullaan tarvittaessa toteuttamaan voimakeinoin.

3.2. Toimivalta julkisen vallan käyttöön

Husan mukaan toimivalta tarkoittaa erityistä kelpoisuutta suorittaa virkatoimia niin, että niillä on aiottu oikeusvaikutus. Toimivaltaa on esimerkiksi valta käyttää pakkokeinoja jonkin velvoitteen tehostamiseksi. Julkisoikeudellisesti keskeinen kysymys on se, että mihin yksityinen taho voidaan velvoittaa.¹³⁸ Poliisin *asiallinen* toimivalta-alue määritellään poliisilain 1 §:ssä. Sen mukaan poliisin tehtävänä on *oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen*¹³⁹. Tehtäväalueesta etenkin turvallisuuden ylläpitäminen tarkoittaa perus- ja ihmisoikeuksien suojaamisvelvoitetta, mutta kuitenkin niin, että esimerkiksi yksityisoikeudellisiin asioihin poliisi ei ole oikeutettu puuttumaan¹⁴⁰.

Poliisilain 2 luku on otsikoitu seuraavasti: *Toimivaltuussäännökset*. Poliisimiehen toimivalta-alueen muodostaa siis poliisilain 1 §:ssä mainittu alue, mutta varsinainen toimi-

¹³⁶ Keravuori-Rusanen 2008: 413–420.

¹³⁷ Helminen ym. 1999: 277.

¹³⁸ Husa & Pohjolainen 2002: 217.

¹³⁹ Kts. Mäenpää 2003: 32. *Poliisilla* ei ole aina ollut nykyistä järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon liittyvää merkitysisältöä, vaan kyse on ollut valtion etua edistävästä päämäärästä, jolloin viranomaisen itse määritteli hallintovallan käytön tavoitteet ja rajoitteet.

¹⁴⁰ Helminen ym. 1999: 22.

valtuus on esimerkiksi henkilöllisyyden selvittäminen (PoIL 10§). Säännöksen mukaan poliisimiehellä on oikeus saada yksittäisen virkatehtävän suorittamiseksi tiedot jokaisen nimestä, henkilötunnuksesta ym. Se, että onko poliisi toimivaltainen viranomainen eli onko kyseessä poliisin virkatehtävä, määräytyy pääasiassa PoIL 1§:n perusteella. Se, että oliko poliisimiehellä toimivaltaa suorittaa jokin tietty toimenpide, riippuu siitä, että onko sellainen toimivaltuussäännös olemassa.¹⁴¹ Jos toimivaltuussäännöstä käytetään PoIL 1§:n tehtävämäärittelyn ulkopuolella, kyseessä voi olla harkintavallan väärinkäyttö¹⁴². Mäenpää kuvaa asiaa siten, että tietylle hallintoelimelle kuuluvan tehtävän suorittaminen ei sellaisenaan oikeuta julkisen vallan käyttöön¹⁴³.

Poliisin *alueellinen toimivalta* ulottuu koko maahan (PoIL 7§). Poliisilain voimankäytösäännöksen kohdalla ei ole asetettu erikseen *asteellista toimivaltaa*. Tilannetta onkin kuvattu siten, että poliisiorganisaatio saattaa olla Suomessa ainoa yhteisö, jolla toiminnan kannalta vakavimmassa asiassa suoritusportaalla ja ylimmällä johdolla on sama ratkaisuvallta¹⁴⁴. Voimankäytösäännöksen *asiallinen toimivalta* rajoittuu myöhemmin käsiteltävällä tavalla poliisin virkatehtävään.

Poliisin aseenkäyttö liittyy poliisin yleisellä toimivalta-alueella lähinnä turvallisuuden ylläpitämiseen. Vaikkakin turvallisuus taas liittyy pohjimmiltaan muihin tehtäviin eli esimerkiksi rikoksen ennalta estämiseen. Tällä liittymäkohdalla on ainakin perusoikeusosiossa mainitussa intressipunnintatilanteessa merkitystä konkreettisen tilanteen ratkaisemisessa. Eli esimerkiksi, mitä vakavamman turvallisuutta vaarantavan rikoksen ennalta estämisestä on kysymys, sitä puolustettavampaa on aseenkäyttö suhteellisuusperiaatteen kannalta. Tai kääntäen, mitä vähemmän turvallisuutta vaarantavan rikoksen ennalta estämisestä on kyse, sitä enemmän tulee pidättäytyä aseenkäytöstä.

Poliisin voimakeinojen käyttövaltuus (PoIL 27 §) ei ole itsenäinen toimivaltuus vaan se edellyttää ns. ensimmäisen asteen toimivaltuutta, joka voidaan viime kädessä toteuttaa

¹⁴¹Kts. Lindstedt 2007: 1031–1033. Lindstedt havainnollistaa apulaisoikeusasiamiehen ja apulaisoikeuskanslerin käsittelemillä tapauksilla sitä, että poliisilla ei ole yleistoimivaltuutta eli toimivaltaa suoraan perusoikeussäännösten nojalla, ellei laissa ole nimenomaista toimivaltuussäännöstä.

¹⁴² Helminen ym. 1999: 19.

¹⁴³ Mäenpää 2003: 15.

¹⁴⁴ Helminen ym. 1999: 60.

poliisilain poliisin voimankäyttöä koskevan 27 §:n mukaan, joka on siis toisen asteen toimivaltuusnormi, eikä yksinäisenä oikeuta mihinkään¹⁴⁵.

Olennaista on myös se, että poliisilaki 27 § on nimenomaan hallinto-oikeudellinen toimivaltuusnormi, eikä rikosoikeudellinen anteeksiantoperuste¹⁴⁶. Normia tulee siis myös soveltaa hallinto-oikeudellisesta näkökulmasta, eikä rikosoikeudellisesta näkökulmasta, vaikka hyvin usein poliisin voimankäyttötilanne liittyy johonkin tapahtuneeseen rikokseen.

Sinisalo huomauttaa, että ihmisen velvollisuus tehdä jotain ei merkitse sitä, että poliisilla olisi valta pakottaa hänet tekemään se. Esimerkiksi henkilötietojen saamiseksi poliisi ei voi käyttää voimakeinoja, mutta tällainen henkilö, joka kieltäytyy luovuttamasta henkilötietojaan poliisille yksittäisessä virkatehtävässä, voidaan tietyin edellytyksin ottaa kiinni. Kiinniotto taas voidaan suorittaa tarvittaessa voimakeinoin.¹⁴⁷ Poikkeuksena esimerkiksi piiritystilanteessa poliisi voi pakottaa henkilön poistumaan esimerkiksi OC-sumutteen avulla¹⁴⁸.

3.2.1. Poliisin voimankäytösäännöksen kehitys yleisvaltuusajattelusta varsinaisiin toimivaltuussäännöksiin

Poliisia koskevat toimivaltuussäännökset olivat pitkään kehittymättömiä ja ns. yleistoimivaltuusajattelu ”juurtui” varsin voimakkaasti poliisioikeuteen¹⁴⁹. Kuten jo alussa totesin, toimivaltuussäännösten myöhäinen kehitys ja yleistoimivaltuusajattelu saattavat edelleenkin vaikuttaa siihen, että poliisin aseenkäyttötilanteita ei ole riittävästi käsitelty eikä ehkä miellettykään toimivaltasäännösten näkökulmasta. Kaarlo Tuori näkee vaarana myös sen, että jos poliisi jatkuvasti vetoaa hätävarjelu-säännökseen, yleistoimivallan vaikutuksesta ei päästä täysin eroon¹⁵⁰. Tuorin mielipide on mielestäni oikea. Hätävarjelu-säännös ei ole toimivaltuussäännös, vaan se edustaa luonteeltaan enemmänkin käsillä

¹⁴⁵ Kts. esim. Helminen ym. 1999: 107.

¹⁴⁶ Kts. esim. Sinisalo 1971: 111.

¹⁴⁷ Sinisalo 1971: 120.

¹⁴⁸ Sinisalo 1971: 139.

¹⁴⁹ Neiglick 2004: 28.

¹⁵⁰ Tuori 2004: 515.

olevan tilanteen aiheuttamaa pakkoa. Yleistoimivaltuuden käsitteen taustalla on hieman samanlainen ajatus. Käsittelen tämän havainnollistamiseksi lyhyesti poliisin voimankäytösäännöksen historiaa.

Ensimmäinen poliisin voimankäytösäännös on ollut vuoden 1889 rikoslain 3 luvun 8 §:ssä. Sen mukaan voimakeinojen käyttö on määritelty erityistapauksiin, jotka liittyvät vangin karkaamisen estämiseen, järjestyksen pitämiseen vankien keskuudessa, vangittomien toimittamiseen tai karanteenin kiinniottamiseen. Säännöksessä on ollut jo tuolloin viittaus voimakeinojen tarpeellisuusharkintaan. Ensimmäiset yleiset poliisia koskevat säännökset on annettu 14.2.1925 poliisiasetuksella (57/25). Asetus sisälsi mm. poliisitoiminnan aineellisen sisällön. Asetuksen suhdetta perusoikeussäännöksiin ei ole tuolloin pidetty tarpeellisena miettiä, koska poliisitoiminta oli itsestään selvää esivallan käyttämistä. Ensimmäinen poliisilaki (84/66) on säädetty 18.2.1966 kumoamatta kuitenkaan em. poliisiasetusta. Vuoden -66 poliisilaki sisälsi säännöksiä poliisin voimakeinojen käyttämisestä kulkuneuvon pysäyttämisessä ja väkijoukon hajottamisessa.¹⁵¹

Rajatusta ja sekavastakin sääntelystä huolimatta poliisi käytti varsin ankaria voimakeinoja yleisvaltuusajattelun nojalla. Yleissäännös poliisin voimakeinojen käyttämisestä säädettiin rikoslain 3 luvun 8a §:ään (154/32) vuonna 1932 kumoamatta kuitenkaan alkuperäistä säännöstä. Tuossa säännöksessä poliisin voimakeinojen käyttöoikeus sidottiin järjestyksen pitämiseksi tai turvallisuuden tehostamiseksi suoritettuun virkatehtävään, puolustettavuus-käsitteeseen ja siihen, että joku vastustaa poliisiviranomaista väkivallalla tai sen uhalla. Vuonna 1967 em. rikoslain säännökset yhdistettiin rikoslain 3 luvun (*Perusteista, jotka poistavat rangaistavuuden tai sitä vähentävät*) 8 §:ksi (621/67). Poliisin voimankäytösäännöksen siirtämistä poliisilakiin oli kyllä mietitty, mutta viranomaisten oikeuden voimakeinojen käyttöön todettiin olevan *julkisoikeudellista hätävarjelua* ja koskevan muitakin kuin poliisimiehiä. Vuoden 1967 lainmuutoksen yhteydessä otettiin käyttöön termi *voimakeino* erotukseksi laittomuutta kuvaavasta termistä *väkivalta*¹⁵². Muutoinkin säännöksen rakenteessa voi nähdä paljon yhtymäkohtia nykyiseen säännökseen, koska siinä esiintyy mm. määritelmät *vastarinnan vaarallisuus* ja *tilanteen huomioiminen kokonaisuutena*. Merkittävänä erona on kuitenkin se,

¹⁵¹ Loman 1997: 34–41.

¹⁵² Loman 1997: 35–37.

että vuoden -67 säännös ei nykyisestä säännöksestä poiketen rajannut niitä virkatehtäviin kuuluvia tilanteita, joissa voimakeinoja voidaan käyttää.

Poliisin voimankäytösäännöstä mietittiin ennen vuoden 1995 poliisilakia useissa työryhmissä ja virkamiestyönä¹⁵³. Tuona aikana nousi vahvasti esille poliisin voimankäytösäännöksen hallinto-oikeudellisuus ja ajatus toimivaltanormin sijoittamisesta rikoslain ulkopuolelle erotukseksi anteeksiantoperusteista. Tuo keskustelu saattaa olla vielä siinä mielessä kesken, että muutamat tässäkin tutkimuksessa käsitellyt aseenkäyttötapaukset on tuomioistuimissa käsitelty ainoastaan hätävarjelusäännöksen soveltamisen kannalta.

3.3. Poliisin virkavelvollisuudet

Virkamiesoikeus on hallinto-oikeuden erityisala, jossa määrätään virkamiesten asema, oikeudet ja velvollisuudet. Virka on hallintopäätöksellä perustettu pysyväisluontoinen tehtäväkokonaisuus. Virka ja virkaa hoitava henkilö ovat lähtökohtaisesti riippumattomia, sillä virka ei muutu, vaikka virkaa hoitava henkilö vaihtuisikin.¹⁵⁴

Keskeinen virkamiehen yleinen velvollisuus on ns. virantoimitusvelvollisuus. Siihen kuuluu mm. virkamiehen velvollisuus noudattaa virkakäskyjä, virkamiehen asemaan perustuva käyttäytymisvaatimus, toiminnan lainmukaisuusvaatimus ja hyvän hallinnon periaatteiden noudattamisen vaatimus.¹⁵⁵ Velvollisuus suorittaa virkatehtävät kuuluu jokaiselle virkamiehelle henkilökohtaisesti¹⁵⁶. Toimivallan käyttämättä jättäminen tai toimivallan alittaminen voivat olla oikeudellisia virheitä¹⁵⁷. Lainsäädännön lähtökohta on se, että tarvittaessa poliisimiehen *on turvauduttava* voimakeinoihin poliisitehtävän suorittamiseksi¹⁵⁸.

¹⁵³ Kts. esim. Loman 1997: 42–45.

¹⁵⁴ Husa & Pohjolainen 2002: 275–276.

¹⁵⁵ Husa & Pohjolainen 2002: 283–284.

¹⁵⁶ Bruun, Mäenpää & Tuori 1995: 139.

¹⁵⁷ Mäenpää 2003: 215.

¹⁵⁸ HE 57/1994 vp. s. 63. Näin myös KM 1986:16 s. 144.

Virkamiehellä ei ole oikeutta kieltäytyä virkatehtävistä muiden kuin laissa mainittujen syiden nojalla. Ongelmana saattaa joissain tapauksissa olla esimerkiksi uskonnollisen vakaumuksen ja virkavelvollisuuksien välinen ristiriita. Lisäksi kieltäytyminen voi tulla kyseeseen, jos viranomaisena on olennaisesti laiminlyönyt työturvallisuuslain mukaiset velvollisuutensa. Lähtökohtana rajojen arvioinnissa on, että kuuluuko virkatehtävä virkamiehen tehtävien ydinalueeseen vai onko sen suorittaminen järjestettävissä muutoin.¹⁵⁹ Kuten jo perusoikeusosiossa todettiin, voimankäyttötilanteet kuuluvat poliisin tehtävien ydinalueelle. Perustuslakivaliokunnan mukaan peitetoiminnassa toimivan poliisimiehen turvallisuus on pystyttävä takaamaan¹⁶⁰. Tällaista täydellistä takuuta ei varmasti voi käytännössä antaa, mutta valiokunnan kannanotosta voidaan kuitenkin päätellä, että poliisimiehen virantoimitusvelvollisuus ei ulotu niin pitkälle, että poliisimies olisi velvollinen saattamaan itsensä virkatehtävässään konkreettiseen vaaraan. Tällaista näkökulmaa tukee myös parlamentaarisen poliisikomitean mietintö, jonka mukaan voimakeinojen käytön asianmukaisuutta yksittäistapauksessa harkittaessa on otettava huomioon mm. poliisin työturvallisuus¹⁶¹.

Virkamiehen on noudatettava virkakäskyjä. Virkakäskyistä täytyy erottaa ohjeet, jotka eivät ole virkamiestä samalla tavoin sitovia kuin virkakäskyt. Virkakäskyjen noudattamatta jättäminen on virkavirhe. Ohjeiden noudattamatta jättäminen ei välttämättä ole virkavastuun toteuttamisen peruste. Virkakäsky voi koskea vain virkatehtävien suorittamista, ei virkamiestä yksityishenkilönä. Virkakäskynä annettu työnjohtomääräys koskettaa yleensä virkatehtävien tekemisen tapaa, laatua, laajuutta, suoritusaikaa, -paikkaa, ja menetelmiä. Valta virkakäskyn antamiseen katsotaan olevan virkamiehen esimiehellä tai esimiehillä. Keskeinen rajoitus virkakäskyn noudattamisessa on lainmukaisuusvaatimus. Tällöin virkakäskyn noudattamatta jättämisen edellytyksenä on käskyn *ilmeinen* lainvastaisuus. Tulkinnanvaraiset tai epäselvät tilanteet eivät siis vapauta virkakäskyn noudattamisesta.¹⁶²

¹⁵⁹ Bruun ym. 1995: 139–140.

¹⁶⁰ PeVL 5/1999 vp. s. 5.

¹⁶¹ KM 1986:16 s. 155.

¹⁶² Bruun ym. 1995: 144–146.

Poliisiasetuksen 7§:n mukaan *poliisimiehen on noudatettava niitä käskyjä, määräyksiä ja ohjeita, joita hänen esimiehensä toimivaltansa rajoissa antaa*. Virkakäskyn noudattamisen vaatimus sisältyy virantoimitusvelvollisuuteen, jolloin myös velvoittavan virkakäskyn tulisi olla sellainen, että virkamies ei joudu konkreettiseen vaaraan.

Virkakäskyn soveltuvuus poliisin voimankäyttötilanteisiin on rajallinen nimenomaan sitovuuden vuoksi. Esimiehen antama virkakäsky esimerkiksi paikasta, jossa aseenkäyttöön ryhdytään, rakentuu tietyille tosiseikoille. Käskyn taustalla voi olla esimerkiksi se, että kohdehenkilöllä on ase kädessä, hän uhkaa poliisia sanallisesti, hänellä ei ole panttivankia ja valaistus poliisimiehen aseenkäyttöä varten on hyvä ja asetta voidaan muutoinkin käyttää sivullisille turvalliseen suuntaan. Jos jokin näistä seikoista muuttuu, käskyn sitovuuden arviointi tulee uudelleen harkittavaksi. Lisäksi voi kysyä, että miten alainen voi kiireellisessä tilanteessa tietää kaikki ne seikat, joiden perusteella esimies on päättänyt antamaan virkakäskyn aseiden käyttämiseksi ja miten hän voi tällöin arvioida jonkin seikan muuttumisen merkityksen. Tällöin ohje vaikuttaisi sopivan aseenkäyttötilanteisiin paremmin, koska silloin alaiselle jää itsenäistä harkintavaltaa esimerkiksi sen suhteen, että jos kohdehenkilö esimerkiksi yllättäen tavataankin ottamansa panttivangin kanssa, eikä poliisimies eikä poliisimies voikaan käyttää asetta vaarantamatta itse panttivankia.

Kuitenkin virkakäsky voi toteutua varsin ehdottomana. Esimerkiksi vuonna 2007 ja vuonna 2008 Suomessa sattuneissa kouluampumistapauksissa (Jokela ja Kauhajoki). Tällaisissa tilanteissa tekijä pitää ehkä pysäyttää heti, kun poliisi pystyy sen tekemään, koska tekijän jatkaminen todennäköisesti lisää uhrien määrää. Tällöin käsky voi olla sisällöltään esimerkiksi velvoite kohdehenkilön toiminnan pysäyttämiseksi, jolloin käskyn noudattaminen voi välttämättä edellyttää aseenkäyttöä ja aseiden käyttämättä jättäminen voi olla virkavirhe.

Yleishallinto-oikeuden oikeudenalaan kuuluvat esteellisyysperusteet määritellään hallintolain (434/2003) 28§:ssä ja hallintolakia sovelletaan valtion viranomaisissa. Poliisilaissa ei ole esteellisyyssäännöksiä. Esteellisyysperusteet toteuttavat ennen kaikkea objektiviteettiperiaatetta. Esteellisyys täytyy arvioida jo ennen voimankäyttötilannetta eli

toteutettaessa ns. ensimmäisen asteen poliisitehtävää, joka voidaan sitten toteuttaa voimankäytön avulla¹⁶³. Tällöin niille ei jää tässä tutkimuksessa keskeistä sijaa. Lisäksi esteellisyys voidaan jättää huomiotta erityisen kiireellisissä tilanteissa, joissa poliisi toimii yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, kunhan esteellisyys ei vaikuta asian ratkaisuun¹⁶⁴.

Mielenkiintoisella tavalla poliisin voimankäyttötilanteissa näyttäytyy kuitenkin *osallisuusjääviys*, joka syntyy, jos virkamies tai hänen lähisukulaisensa on asianosainen¹⁶⁵. Jo perusoikeuksia koskevassa pääluvussa törmättiin siihen problematiikkaan, kun poliisimies turvautuu itseään puolustaessaan voimakeinona ampuma-aseeseen. Perusoikeuksien todettiin kuuluvan kaikille, siis myös virkamiehelle itselleen. Virkamiehen oikeus elämään todettiin kuuluvan siinä määrin perusoikeuden ydinalueelle, että ainakaan sitä virkamies ei ole velvollinen vaarantamaan virkatehtävässään.

Poliisin aseenkäyttötilanteissa osallisuusjääviys ja virkavelvollisuudet voivat joutua ristiriitaan, jos esimerkiksi aseistautuneen henkilön kiinniottotilanteessa kohdehenkilö uhkaa aseellaan kiinniotta toimitettavaa poliisimiestä. Jos tilanteen ajatellaan täyttävän poliisin aseenkäytön edellytykset, poliisimies olisi osallisuusjäävi ja poliisimies ei voisi turvautua voimankäyttöön eli toimivaltuuteensa, vaan voisi käyttää asetta ainoastaan hätävarjelutilanteessa. Tällaisen käsityksen saa myös hallituksen esityksestä, jossa todetaan, että yleisten hallinnollisten periaatteiden noudattaminen on erityisen tärkeää voimakeinojen käytössä¹⁶⁶. Toki hallituksen esityksessä viitataan ainoastaan periaatteisiin, eikä objektiviteettiperiaatetta konkretisoiviin esteellisyysäännöksiin. Asia palautuu kuitenkin edellä todettuun esteellisyysäännösten huomioimatta jättämiseen erittäin kiireellisessä tilanteessa. Ajatuksen taustalla lienee se, että kyseisen kaltaisissa tilanteissa virantoimitusvelvollisuus muodostuu niin vahvaksi, että se syrjäyttää esteellisyysäännöksen soveltamisen¹⁶⁷.

¹⁶³ Termit ensimmäisen ja toisen asteen toimivaltuussäännöksistä ovat alun perin Sinisalon.

¹⁶⁴ Mäenpää 2002: 59.

¹⁶⁵ Husa & Pohjolainen 2002: 228–229.

¹⁶⁶ HE 57/1994 vp. s. 40.

¹⁶⁷ Kts. myös Heuru 2003: 203. Heurun mukaan järjestyksenpito- ja suojelutehtävässä lähisukulaisellekin voidaan antaa velvoittavia määräyksiä eikä jääviyssäännöksiä sovelleta tällä toiminnan alueella. Pitäisin Heurun näkemystä kuitenkin liian yksioikoisena. Mielestäni tällöin ennen määräyksen antamista tulee harkita sen tärkeys ja kiireellisyys ja sen myötä mahdollisuus siihen, että käskyn antaa joku esteetön.

Kiinniottotilanteessa kiinniotettavan poliisin uhkaaminen aseella täyttää lähtökohtaisesti virkamiehen väkivaltaisen vastustamisen (RL 16:1) tunnusmerkistön. Rikoslain 16 luku on otsikoitu seuraavasti: *Rikoksista viranomaisia vastaan*. Tällöin on ymmärrettävä, että väkivaltainen vastustaminen ei kohdistu poliisimiehen henkilöön, vaan säännöksellä suojataan ensisijassa valtiovallan auktoriteettia¹⁶⁸. Poliisimies on tällöin asiassa lähtökohtaisesti todistajan asemassa, eikä näin ollen esteellinen¹⁶⁹. Myöskään rikoslaki ei siis lähde suoraan siitä, että poliisimies tulisi kiireellisessä tehtävässä esteelliseksi. Tällaista näkökantaa tukee myös esimerkiksi jäljempänä käsitelty Vaasan hovioikeuden ratkaisu VaaHo 17.5.2002 nro 563, jonka mukaan poliisimiehellä oli oikeus aseenkäyttöön estääkseen mm. itseensä kohdistuvan hätävarjelutilanteen syntymisen.

3.4. Oikeusperiaatteet toimivallan rajoituksina

Oikeusperiaatteet, kuuluvat Tuorin oikeuskulttuurin tasolle. Periaatteet antavat kullekin oikeudenalalle sisällöllisen johdonmukaisuutensa. Niihin on koottu säännöille yhteisiä sisällöllisiä lähtökohtia. Periaatteet voivat toimia sekä ratkaisu- että tulkintaperiaatteina. Oikeusperiaatteisiin kuuluu osittain myös moraalisisidonnaisuus.¹⁷⁰ Periaatteiden vastaisesta menettelyä voidaan yleisesti kutsua harkintavallan väärinkäytöksi¹⁷¹. Poliisin voimankäytösäännöksen kuuluessa hallinto-oikeuden alueelle, sovellettavia periaatteita ovat ainakin hallinto-oikeudelliset periaatteet¹⁷². Poliisilaki sisältää joitain erityishallinto-oikeudellisia poliisilakiin kirjattuja periaatteita. Lisäksi esimerkiksi virkamiesoikeudelliset periaatteet vaikuttavat poliisimiehen toimintaan virkamiehenä.

¹⁶⁸ Majanen 2002: 644.

¹⁶⁹ Kts. esim. KKO 1999:54. Työvoimatoimiston toimistonjohtajana toimivaa virkamiestä B oli uhattu puukolla ja yritetty siten saada häntä ryhtymään virkatoimeen. KKO katsoi virkamiehellä B olevan todistajan aseman. Asianomistajan asema olisi edellyttänyt, että tuon rikoksen tunnusmerkistö sisältäisi jonkin muun B:hen kohdistuvan rikoksen tunnusmerkistön. Virkamiehen väkivaltaista vastustamista oli pidettävä viranomaiseen kohdistuvana rikoksena. KKO:n mukaan virkamiehen väkivaltainen vastustaminen ei edellytä laittoman uhkauksen tavoin uhkaukselta sitä, että uhatulla olisi perusteltu syy omasta tai toisen puolesta pelätä henkilökohtaisen turvallisuuden tai omaisuuden olevan vakavassa vaarassa. Syytteen tosiasiakuvauksen olisi KKO:n mukaan tullut asianomistajan aseman saavuttamiseksi sisältää laittoman uhkauksen tunnusmerkistön.

¹⁷⁰ Tuori 2000: 196–200.

¹⁷¹ Mäenpää 2003: 172.

¹⁷² Kts. esim. HE 57/1994 vp. s. 38–39.

Yleishallinto-oikeudessa harkintavalta voidaan jakaa sidottuun harkintaan ja vapaaseen harkintaan. Ensin mainittu on laillisuusharkintaa. Siinä lainsäädäntö pyrkii osoittamaan suoraan tehtävän ratkaisun sisällön. Vapaa harkinta nojaa tarkoituksenmukaisuuteen, jota lainsäädäntö ei ohjaa yhtä tarkasti. Lainsäädäntö antaa ainoastaan rajat. Molemmissa tapauksissa tulee noudattaa harkintavaltaa rajoittavia periaatteita eli mm. yleisiä hallinto-oikeudellisia periaatteita. Niitä ovat *yhdenvertaisuuden periaate*, *objektiviteetti-periaate*, *suhteellisuusperiaate* ja *tarkoitussidonnaisuuden periaate*. *Yhdenvertaisuusperiaatteen* mukaan samanlaiset asiat tulee ratkaista samalla tavalla. Siihen liittyy ajatus siitä, että mikäli säännökset eivät ole muuttuneet, viranomaisen tulee noudattaa yhdenmukaista ratkaisulinjaa. *Suhteellisuusperiaatteen* mukaan harkintavaltaa on käytettävä siten, että käytettävät keinot ovat järkevissä suhteissa niillä tavoiteltavaan päämäärään. Oleellista on seuraamusharkinta eli mikä vaikutus aiotulla toimella on asianosaisen asemaan. *Tarkoitussidonnaisuuden* periaatteen mukaan viranomaisen toimivaltaa voi käyttää vain niihin tarkoituksiin, joita varten viranomainen on olemassa. *Objektiviteetti-periaatteen* mukaan ratkaisussa on nojaututtava vain asiallisesti perusteltaviin seikkoihin eli esim. sukulaisuus tms. ei saa vaikuttaa ratkaisuun.¹⁷³

Poliisilain 2§:ssä on kirjattuna niin sanottu vähimmän haita periaate. Sen mukaan *poliisin tehtävät on suoritettava aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa, kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi*. Samaa asiaa voidaan kuvata siten, että tehtävän suorittamisen mahdollistavista vaihtoehdoista on valittava se, joka aiheuttaa vähiten haittaa tai vahinkoa. Jos haitan tai vahingon ajatellaan olevan perusoikeusloukkaus, kyse on itse asiassa välttämättömyysvaatimuksesta eli hyväksyttävää päämäärää ei voida saavuttaa perusoikeutta vähemmän rajoittavalla tavalla. Lain esitöistä ei löydy periaatteen tulkintaan apua. Tällaisen periaateluontoisen normin kirjaaminen poliisilakiin korostaa välttämättömyysvaatimusta, jos vahingon tai haitan voidaan aina olettaa tarkoittavan ainakin jonkintasoista perusoikeusloukkausta. Joka tapauksessa on selvää, että kyseessä on välttämättömyysvaatimuksen poliisioikeudellinen ilmentymä. Voimakeinojen käyttö aiheuttaa aina kohdehenkilölle haittaa. Vähimmän haitan periaate toteutuu voimankäytön kannalta absoluuttisesti, jos voimakeinoja ei käytetä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tehtävä on pyrittävä hoitamaan ilman voimakeinoja.

¹⁷³ Husa & Pohjolainen 2002: 219–220.

Edelleen poliisilain 2§:n mukaan *toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin*. Säännös asettaa vastakkain poliisimiehen suorittaman toimenpiteen ja tehtävän tärkeyden, kiireellisuuden ja kokonaisarvioinnin. Tällöin suhteellisuusperiaate näyttäytyy poliisioikeuden näkökulmasta korostaen punninta-asetelmassa tehtävän tärkeyttä, kiireellisyyttä ja kokonaisarviointia¹⁷⁴.

Suhteellisuusperiaate näyttäytyy merkittävänä voimankäyttösäännöksen soveltamisessa, koska kiireellisyys tarkoittaa ajallista ulottuvuutta. Tämä tekee oikeuskäytännön tutkimisen erityisen mielenkiintoiseksi, koska lievempi voimakeino täyttää suhteellisuusvaatimuksen helposti. Ampuma-aseen käytössä suhteellisuusvaatimuksen täytyy näyttäytyä hyvin tiukkana. Velvollisuus ottaa huomioon tehtävän kiireellisyys tarkoittaa tällöin sitä, että ampuma-aseen käytöstä tulee ajallisesti pidättäytyä kauemmin kuin lievempien voimakeinojen käytöstä. Muutoin suhteellisuusvaatimus ei täyty.

Perusoikeusosiossa käsiteltiin hallinnon aktiivista velvoitetta turvata perusoikeudet. Turvaamisvelvoitteen soveltaminen kiireellisyyttä arvioitaessa tarkoittaa sellaisten menettelytapojen etsintää, joilla perusoikeudet voidaan turvata mahdollisimman hyvin. Käytännössä tämä tarkoittaa vaihtoehtoisten, vähemmän vaurioita aiheuttavien keinojen etsintää ja sitä kautta mahdollista pidättäytymistä ampuma-aseen käytöstä. Tällöin suhteellisuusperiaatteen mukainen kiireellisyysvaatimus täyttyy ampuma-aseen kohdalla vasta, kun ampuma-asetta on pakko käyttää. Tämä ajankohta täytyy määritellä sen mukaan, että miten lähellä ajallisesti on uhrin perusoikeusloukkaus, joka estetään poliisin aseenkäytöllä. Vaihtoehtoisten toimintatapojen etsintä ajallisessa ulottuvuudessaan tarkoittaa mm. sitä, että, jos ennalta tiedetään voimankäyttötilanne mahdolliseksi tai jopa todennäköiseksi, toiminta on suunniteltava ja sitä on johdettava niin, että ampuma-aseen käytöltä vältyttäisiin, ja kaikkien perusoikeudet kyettäisiin turvaamaan mahdollisimman hyvin.

¹⁷⁴ Kts. LaVL 10/1994 vp. Lakivaliokunta esitti suhteellisuusperiaatteen kirjaamista poliisilakiin välttämättömyyden lisäksi ja suhteellisuusperiaate myös kirjattiin lakivaliokunnan esittämässä muodossa. Kts. Myös Mäenpää 2003: 172. Myös Mäenpää korostaa suhteellisuusperiaatteen merkitystä poliisin käyttäessä välitöntä julkista valtaa.

Tehtävän tärkeys on helposti ymmärrettävissä tehtävän suorittamista puoltavan yhteiskunnallisen intressin painoarvoksi eli ”puhtaaksi” suhteellisuusvaatimukseksi. Kokonaisarviointi velvoittaa ottamaan huomioon ainakin tilanteeseen liittyvät erityispiirteet. Lisäksi poliisilain 2§:n 1 momentissa mainitaan yleisissä periaatteissa poliisimiehen velvollisuus toimia asiallisesti ja puolueettomasti ja sovinnollisuutta edistäen.

Poliisilain 2§:n 3 momentin mukaan poliisin tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta eikä poliisin saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin on tarpeen poliisin tehtävän suorittamiseksi. Tällä tavoin kirjattu periaateluontoinen säännös korostaa voimankäytöstä pidättäytymistä ja niin ollen välttämättömyysvaatimusta.

Poliisilain 3 §:n mukaan *poliisin tehtävät on hoidettava mahdollisimman tehokkaalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla*. Säännös korostaa poliisin tehtävän tärkeyttä ja toisaalta korostaa sitä ristiriitaa, joka poliisin aseenkäyttötilanteissa vallitsee perusoikeuksia rajoittavan keinon ja aktiivisen perusoikeuksien turvaamisveloitteen kesken. Poliisilain 2§ on otsikoitu *yleisiksi periaatteiksi*, mutta 3 §:n otsikko on *tehtävien hoito ja tärkeysjärjestys*. Tehokkuus- ja tarkoituksenmukaisuusvaatimusta ei siis ole nimetty periaatteeksi, mutta yksittäisenä säännöksenä se on kuitenkin periaateluontoinen muiden säännösten soveltamiseen vaikuttava säännös. Näin ollen sitä lienee sovellettava lakiin kirjatun periaatteen tavoin. Tehokkuuden, suhteellisuuden ja välttämättömyyden tasapainotamista ohjaavan poliisilain 5§:n mukaan poliisilla on oikeus luopua toimenpiteestä, milloin sen loppuun saattaminen voisi johtaa kohtuuttomiin seurauksiin tavoiteltavaan tulokseen nähden. Säännös viittaa sanamuotonsa puolesta suhteellisuusvaatimukseen, mutta varsinkin valtiosääntöoikeudellisesta lähtökohdasta ajatellen seuraus on kohtuuton myös, jos toimenpide voi olla lievempikin tai aseenkäyttöä ajatellen toimenpidettä voidaan ajallisesti siirtää. Näin ollen luopumissäännöstä on sovellettava myös välttämättömyysvaatimuksen osalta.

3.5. Virkamieshallintoperiaate ja oikeusturva

Valtiosääntöoikeudellisen virkamieshallintoperiaatteen tarkoituksena on viranomaisasemaa ja virkasuhdetta koskevin muodollisin edellytyksin turvata julkisen vallan käyttöön liittyvä lainmukaisuus, puolueettomuus ja menettelyllinen johdonmukaisuus¹⁷⁵. Virkamieshallintoperiaatteen mukaan julkista valtaa käyttävät Suomessa pääasiassa viranomaiset ja viranomaisten nimissä laillisesti virkoihinsa nimitetyt virkamiehet. Periaate ei kuitenkaan merkitse ehdotonta estettä antaa julkista valtaa rajoitetusti muille kuin virkamiehille. PL 14:§:n mukaan oikeus merkittävään julkisen vallan käyttöön voidaan antaa vain viranomaiselle. Hallituksen esityksen mukaan merkittävänä julkisen vallan käyttämisenä on pidettävä esimerkiksi itsenäiseen harkintaan perustuvaa oikeutta käyttää voimakeinoja tai puuttua muuten merkittävällä tavalla yksilön perusoikeuksiin.¹⁷⁶

Virkamieshallintoperiaatteen taustalla on se, että julkisen vallan käyttö, ja edellä mainitun perusteella varsinkin merkittävä julkisen vallan käyttö vaatii erityisiä oikeudellisia takeita. Periaatteen tavoitteena on turvata päätöksenteon lainmukaisuus, yhtenäisyys ja objektiivisuus erityisen asiantuntemuksen, koulutuksen ja virkavastuun kautta.¹⁷⁷ Virkamieshallintoperiaatteeseen liittyvät jäljempänä käsiteltävät oikeusturvavaatimukset ja mm. virkojen kelpoisuusvaatimukset¹⁷⁸. Lisäksi virkasuhteelle on ominaista tietty pysyvyys¹⁷⁹.

Oikeusturvalla tarkoitetaan sekä ennakollista (preventiivistä) että jälkikäteistä (repressiivistä) pyrkimystä estää lainvastaiset päätökset ja toimet. Virkamieslainsäädäntöön sisältyvien oikeusturvajärjestelyjen ensisijainen tavoite on virkamiesten oikeuksien suojaaminen, mutta soveltamisessa on huomioitava myös hallinnon ulkopuolisten henkilöiden oikeusturva.¹⁸⁰ Toisaalta nämä liittyvät yhteen esimerkiksi siten, että virkamiehen vahva palvelussuhdeturva on luotu takaamaan virkatoiminnan objektiivisuutta ja itse-

¹⁷⁵ Keravuori-Rusanen 2008: 12.

¹⁷⁶ HE 1/1998 vp. s. 173–174. Kts. kuitenkin PeVL 44/1998 vp. s. 2. Perustuslakivaliokunnan mukaan järjestyksenvalvojalle voidaan antaa valtuudet ja myös itsenäinen harkintavalta voimakeinojen suhteen, koska kyseessä on aina tapauskohtainen ja ajallisesti rajattu tilaisuus. Lisäksi perustuslakivaliokunta perustelee järjestyksenvalvojan valtuuksia poliisin voimavarojen puutteella ja perinteillä.

¹⁷⁷ Mäenpää 2003: 18.

¹⁷⁸ HaVM 5/1994 vp. s. 23.

¹⁷⁹ Kts. esim. Helminen ym 1999: 329.

¹⁸⁰ Bruun ym. 1995: 281.

näisyyttä¹⁸¹. Muita sekä kansalaisen että poliisimiehen oikeusturvaan vaikuttavia normeja on pakkokeinolain ja esitutkintalain lisäksi eri asetuksissa ja määräyksissä.

Preventiivistä oikeusturvaa on esimerkiksi valtion virkamieslain 3 luvussa mainitut virkamiehen yleiset kelpoisuusvaatimukset, 4 luvussa mainittu vaatimus tehtävien asianmukaisesta ja viivytyksettömästä hoitamisesta ja mm. säännökset virkamiehen sivutoimista. Nimitysmenettelyn tarkoituksena on saada hallintomenettelyssä virkaan mahdollisimman pätevä henkilö, mikä sekin on osa oikeusturvaa¹⁸². Osaltaan oikeusturvaa on myös voimankäytön sääntely sekä laki- että asetustasolla.

Voimankäyttöasetuksen 5§:ssä säädetään voimankäyttökoulutuksesta, harjoittelusta ja seurannasta. Säännöksen mukaan poliisimiehen on tunnettava hallinnassaan olevien voimankäyttövälineiden vaikutukset, niiden käyttöön liittyvät säännökset ja välineitä on käytettävä asianmukaisesti. Säännöksen mukaan poliisiyksikön on järjestettävä eri ampuma-asetyypeille koulutusta vähintään kaksi kertaa vuodessa ja poliisimiehet ovat velvollisia osallistumaan kyseiseen koulutukseen. Lisäksi eri ampuma-asetyyppien käyttöön on suoritettava vuosittain tasokoe. Voimankäyttöasetuksen 6§:n mukaan poliisihallinnon henkilöllä on oikeus kantaa ja käyttää voimankäyttövälinettä vain, jos hän on saanut siihen koulutuksen, osallistunut ylläpitävään koulutukseen ja suorittanut tasokkeen.

Säännöksen merkitys on yhtäältä voimankäyttötilanteen suoritusvarmuudessa ja sitä kautta se toteuttaa poliisilaissa mainittua tehokkuus- ja tarkoituksenmukaisuusvaatimusta. Sen lisäksi säännökset ovat osa hallinnon ulkopuolisten preventiivistä oikeusturvaa. Niiden avulla turvataan se, että poliisimies osaa käyttää välineitä siten, ettei niistä koidu ylimääräistä vahinkoa, jonka kielto voidaan johtaa mm. siitä, että poliisin tehtävät on suoritettava aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on tarpeen poliisin tehtävän suorittamiseksi. Jos poliisimies ei tunne voimankäyttövälineen vaikutuksia, vahinko voi olla tarpeettoman suuri esimerkiksi luodin kimmotessa ja muuttaessa suuntaa esteestä tai läpäistessä esteen. Harjoittelemattomuudesta johtuva heikko suoritusvarmuus taas voi esimerkiksi aseenkäyttötapauksissa aiheuttaa huonon osumatarkkuuden vuoksi yli-

¹⁸¹ Keravuori-Rusanen 2008: 91.

¹⁸² Bruun ym. 1995: 282.

määräistä vahinkoa. Tasokokeen avulla taso voidaan varmistaa ja tällä tavoin todeta etukäteen, että poliisimies pystyy selviytymään tilanteesta suurella todennäköisyydellä. Hyvä säädösten tuntemus luo etukäteen poliisimiehelle käsityksen voimankäyttö- ja aseenkäyttökynnyksestä ja toteuttaa sitä kautta hallinnon ulkopuolisen oikeusturvaa varmistamalla, että voimankäytön tai aseenkäytön edellytykset ovat käyttötilanteessa oikeusjärjestelmän mukaan olemassa.

Voimankäyttöasetuksen 8§:n mukaan poliisin ylijohdo seuraa poliisin voimakeinojen käyttöä ja ohjaa ja kehittää koulutusta. Asetuksen mukaan erillisen määräyksen mukaisista voimakeinojen käytöstä on laadittava selvitys esimiehelle ja samoin selvitys on laadittava aina, jos voimankäytöstä on aiheutunut vahinkoa omaisuudelle tai vähäistä vakavampia ruumiinvammoja. Myös tämä säännös on nähtävä osana oikeusturvaa siten, että säännös mahdollistaa koulutuksen, ohjeistuksen tms. muutoksen tarvittaessa. Lisäksi säännöksen voi nähdä osaltaan olevan turvaamassa repressiivistä oikeusturvaa. Lisäksi preventiivistä oikeusturvaa on myös poliisin tarkoitukseen sopiva aseistus ja muu varustus, johon mm. poliisiasetoimikunta on kiinnittänyt huomiota jo 1988¹⁸³.

Poliisin voimankäyttöön ei liity määrämuotoiselle päätöksenteolle tyypillistä muutoksenhakumahdollisuutta, mikä on tyypillistä tosiasialliselle julkisen vallan käytölle¹⁸⁴. Repressiivisen oikeusturvan kannalta kyseessä on merkittävä oikeusturvan kavennus, mutta usein etenkin voimankäyttötilanteet ovat niin nopeita, että käytännössä ei olisi-kaan mahdollisuutta toteuttaa minkäänlaista muutoksenhakujärjestelmää. Poliisin voimankäytössä repressiivistä oikeusturvaa ovat valtion virkamieslain mukainen varoitus, virantoimituksesta pidättäminen, irtisanominen, purkaminen, määräaikainen erottaminen, vahingonkorvausvastuu ja rikosoikeudellinen vastuu. Lisäksi repressiivistä oikeusturvaa on hallintokantelu. Varoitus, virantoimituksesta pidättäminen, irtisanominen ja purkaminen ovat valtion virkamieslain mukaisia seuraamuksia virkamiehelle, joka rikoo virkavelvollisuuksiaan tai laiminlyö niitä. Tässä tutkimuksessa ei mennä niihin tarkemmin. Määräaikaisesta erottamisesta säädetään laissa poliisin hallinnosta. Myös se voidaan määrätä kurinpitorangeistuksena virkavelvollisuuksien rikkomisesta tai laiminlyönnistä. Vahingonkorvausvastuu perustuu vahingonkorvauslakiin (412/1974).

¹⁸³ KM 1988:27 s. 91.

¹⁸⁴ Kts. Keravuori-Rusanen 2008: 133.

Rikosoikeudelliseen vastuuseen kuuluu rikoslain mukainen seuraamus. Siihen liittyy kiinteästi esitutkintalain mukaiset tutkintajärjestelyt, pakkokeinolain mukaiset tutkintaa tukevat pakkokeinot ja luvussa 1 mainittu sisäasiainministeriön ohje poliisirikostutkinnasta. Erityisesti voimankäyttötapauksiin liittyvänä merkittävänä seikkana on pidettävä kyseisen ohjeen säännöstä, jonka mukaan epäiltäessä poliisimiestä rikoksesta, tutkinnanjohtajana toimii syyttäjä. Syyttäjän toimiminen tutkinnanjohtajana Suomessa on kotimaisittain tarkasteltuna poikkeuksellinen järjestely. Sillä on haluttu taata esitutkinnan puolueettomuus niin, että poliisimies ei voi esimerkiksi tehdä päätöstä siitä, että poliisimiestä koskevaa esitutkintaa ei aloiteta. Pitäisinkin tällaista tutkintajärjestelyä aseenkäyttötilanteen kannalta merkittävimpana repressiivistä oikeusturvaa takaavana seikkana. Aseenkäytön seuraukset lienevät yleensä niin vakavat, että esimerkiksi kante-lua ja mahdollista huomautusta ei voi pitää oikeastaan ollenkaan oikeusturvan takeena. Poliisilain 49§:n mukaan poliisimiehen on viipymättä tehtävä esimiehelleen ilmoitus muusta, kuin vähäiseksi katsottavasta henkilö- tai omaisuusvahingosta. Säännöksen mukaan kyseisestä tilanteesta on toimitettava tutkinta 1) tarvittaessa, 2) vahinkoa kärsi-neen pyynnöstä ja 3) virkatoimen suorittaneen pyynnöstä. Tutkinta ei sinällään tarkoita esitutkintalain mukaista esitutkintaa. Kohdan 1 (tarvittaessa) mukaiset tapaukset pitä-nevät sisällään sellaiset tapaukset, joita voidaan käsitellä myös kanteluna.

Rikosoikeudellisen arvion mukaan toimivallan ylittäneessä aseenkäytössä on kyse hen-keen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista. Voimakeinojen käytön liioitteluna rangais-tavasta teosta (RL 3:9,2) tuomioistuim voi tuomita rangaistuksen normaalilta asteikolta tai alennetulta asteikolta tai erittäin painavista syistä tekijä voidaan jättää rangaistukseen tuomitsematta.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Nuutila 1997: 304.

4. VOIMANKÄYTTÖ

4.1. Poliisin voimankäytösäännöksen ja hätävarjelun välinen suhde

4.1.1. Poliisimies hätävarjelutilanteessa

Poliisin aseenkäyttötilanne ja hätävarjelutilanne ovat hyvin lähellä toisiaan ja esimerkiksi Kaarlo Tuori on käsitellyt artikkelissaan sitä, että onko poliisilla tarvetta koko hätävarjelusäännökseen, koska voimankäyttövaltuudet kattavat hätävarjelun alan. Tuorin mukaan on vaikea kuvitella tilannetta, jossa poliisimies virantoimituksessaan käyttäisi voimakeinoja, jotka eivät sisältyisi poliisilain voimankäytösäännökseen, vaan olisi turvaututtava hätävarjelusäännökseen.¹⁸⁶

Tämän tutkimuksen kannalta Tuorin artikkelilla on ainakin siinä mielessä merkitystä, että oikeustapauksissa voidaan hyödyntää myös hätävarjelua koskevia ratkaisuja, vaikkakin hätävarjelusäännös rakentuu hieman eri tavoin kuin poliisin voimankäytösäännös.

Nuotio on poliisin hätävarjelu-oikeutta oikeusturvan kannalta käsittelevässä kirjoituksessaan todennut tapauksesta KKO 2004:75, että valinta hätävarjelusäännöksen ja poliisin voimankäytösäännöksen välillä osoittautui lopputuloksen kannalta merkittäväksi. Nuotio pitää lähtökohtana viranomaisen toimivallan selvittämistä ja sen jälkeen voi tarvittaessa siirtyä pohtimaan sitä, että seuraako hätävarjelusäännöksestä vielä jonkinlainen toimivallan lisäys.¹⁸⁷ Kyseiseen KKO:n ratkaisuun palataan tässä tutkimuksessa vielä myöhemmin, mutta joka tapauksessa korkein oikeus katsoi, että tapauksessa toimineet poliisimiehet olivat ylittäneet hätävarjelu-oikeuden rajat aseenkäyttötilanteessa.

Nuotion toteamuksen tapauksen lopputuloksesta voi ymmärtää siten, että tapauksen käsitteleminen voimankäytön kannalta olisi Nuotion mukaan osoittanut poliisimiesten toimineen toimivaltansa puitteissa. Kuitenkin Nuotio nostaa esiin sen mahdollisuuden, että hätävarjelusäännös toisi poliisimiehelle suppean toimivaltalisäyksen voimankäytösäännökseen nähden. Esimerkiksi Fränfe lähtee kuitenkin siitä, että hätävarjelu on ensi-

¹⁸⁶ Tuori 2004: 515.

¹⁸⁷ Nuotio 2006: 219.

sijainen voimankäyttöön nähden¹⁸⁸. Fränden tavoin on ajatellut myös KKO edellä mainitussa tapauksessa jättäessään kokonaan tutkimatta tapauksen poliisin voimankäyttösäännöksen näkökulmasta. Nuotio kuvaa tilannetta siten, että ei voi ajatella poliisimiehen astuvan ulos viranomaisen roolistaan hätävarjelu-oikeuden nojalla juuri ratkaisevalla hetkellä¹⁸⁹. Oikeuslähdeopilliselta kannalta KKO:n ratkaisu on velvoittava. Yhteenvetona voinee kuitenkin todeta, että hätävarjelu-säännöksen ja poliisin voimankäyttösäännöksen rajanvetoa ei ole oikeustieteen näkökulmasta täydellisesti selvitetty. Rajanveto hätävarjelu- ja voimankäytön välillä voi olla vaikea ja myös hyvin subjektiivinen.

4.1.2. Hätävarjelu- ja voimankäytön eroista

Hätävarjelu-oikeus perustuu rikoslakiin (RL 4:4) ja voimankäyttö poliisilakiin (Poll 27 §). Hätävarjelu on jokaiselle ihmiselle kuuluva oikeus torjua oikeudeton joko aloitettu tai välittömästi uhkaava hyökkäys puolustettavissa olevin voimakeinoin. Poliisin voimankäyttö on poliisille kuuluva oikeus toteuttaa virkatehtävä puolustettavissa olevin voimakeinoin. Näin ollen hätävarjeluteko on luonteeltaan puolustusteko ja voimankäyttö hyökkäysteko¹⁹⁰. Poliisin voimankäyttötilanne ei välttämättä vaadi vastapuolelta hyökkäystä tai edes mitään aktiivista tekoa. Vastarinta poliisin virkatehtävää kohtaan voi olla passiivista esimerkiksi, jos henkilö kieltäytyy poistumasta paikalta. Hätävarjelu on siis luonteeltaan puolustusteko ja voimankäyttö hyökkäysteko. Hätävarjelu edellyttää nimenomaan *oikeudetonta* hyökkäystä eli voimankäyttöä vastaan ei voi hätävarjeluteolla puolustautua. Nuutila määrittelee eroa siten, että jos ei voida puhua kohdehenkilön hyökkäyksestä, kyse on voimakeinojen käytöstä¹⁹¹. Nuutilan mielipide on ainakin jossain määrin ristiriidassa Tuorin ja Nuotion mielipiteen kanssa mahdollisesta voimankäyttösäännöksen ensisijaisuudesta, mutta saattaa osaltaan kuvastaa oikeustieteellisen ajattelun muuttumista Tuorin ja Nuotion kuvaamaan suuntaan.

¹⁸⁸ Frände 2005: 169.

¹⁸⁹ Nuotio 2006: 216.

¹⁹⁰ Kts. esim Boucht 2006: 520.

¹⁹¹ Nuutila 1997: 299.

Hätävarjelu-oikeus alkaa, kun hyökkäys alkaa tai se on selvästi kohta alkamassa. Hätävarjelu-oikeus päättyy, kun hyökkäys päättyy¹⁹². Ensisijaisesti hätävarjelutilanteessa olisi kuitenkin turvauduttava viranomaisen apuun, mikäli sitä on juuri tuolloin saatavilla. Voimankäyttö-oikeuden ajallinen ulottuvuus on yhteydessä virkatehtävän ja ensisijaisen toimivaltasäännöksen voimassaoloon. Hätävarjelu-oikeus on sallittu ensisijassa yksilön ja vain rajallisesti yhteisöllisten oikeushyvien puolustamiseksi¹⁹³. Poliisin voimankäyttö-oikeus liittyy virkatehtävään ja poliisilain voimankäyttöä koskevan säännöksen mukaisiin tilanteisiin.

Rikoslaissa on säädetty rangaistus sekä hätävarjeluun että voimankäytön liioittelusta. Tällöin tuomio annetaan alennetulta asteikolta ja myös tuomitsematta jättäminen voi tulla kyseeseen. Hätävarjeluun liioittelussa tuomitsematta jättäminen tulee herkemmin kyseeseen, koska hätävarjelu on enemmänkin vaistonvarainen kuin harkittu teko. Voimankäyttö taas on harkittu teko. Nämä kriminalisoinnit ovat osaltaan takaamassa kohdehenkilön perusoikeuksia konkreettisesti tilanteessa.

Voimankäytön aloituskynnys on alempi kuin hätävarjeluun aloituskynnys, koska voimankäyttö ei vaadi vastapuolelta aloitettua tai uhkaavaa hyökkäystä. Voimankäyttö-säännöksellä on annettu koulutetulle virkamiehelle oikeus suorittaa virkatehtävä voimakeinoin. Tilanteen olemassaolon lisäksi on kuitenkin huomioitava, että se ei automaattisesti tarkoita jotain hyväksyttävää keinoa. Johdetussa tilanteessa esimerkiksi aseenkäyttö voi olla voimakeinona määräyksellä kielletty, jolloin asetta ei voi myöskään käyttää.

Jos ajatellaan hätävarjelua ja voimankäyttöä rinnakkain uhan kasvaessa, niin tilanteen muuttuessa voimankäytöstä hätävarjelutilanteeksi (tai tilanteen todetaan jälkikäteen olleenkin voimankäytön sijasta hätävarjelua) voimakeinojen käyttömahdollisuus ei voi ainakaan kaventua siksi, että 1) uhka kovenee ja vaatii kovemman voimakeinon ja myös siksi, että voimankäyttötilanteeseen 2) voidaan yleensä valmistautua etukäteen tai ainakin harkinta-aikaa käytettävän voimakeinon suhteen on enemmän kuin akuutissa ja

¹⁹² Kts. esim. KKO 1979-II-50 (hätävarjelu): Tapauksessa hätävarjelu-oikeus oli päätynyt, kun pahoinpitelijä oli lähtenyt pakoon ja kotimatalla pahoinpitelyn uhrina ollut poliisi oli ampunut tekijän perään. Tapauksessa poliisimies oli kuitenkin jätetty tuomitsematta RL 3 luvun 9 §:n 2 momentin nojalla.

¹⁹³ Nuotio & Majanen 2003: 79.

luonteeltaan yllättävämmässä hätävarjelutilanteessa. Hätävarjelutilanteessa puolustuskeinoja 1) ei ehditä nopea tilanteen vuoksi valita ja/tai 2) keinoja ei ole käytettävissä, koska tilanteeseen ei ole osattu varautua.

Tällä tavoin ajateltuna aseenkäyttötilanteen perustelu voimankäyttönä hätävarjelun sijasta näyttäisi jopa laajentavan poliisin toimivaltaa. Oikeuskäytäntö asettaa poliisille myös hätävarjelutilanteessa tiukemmat vaatimukset valittavan voimakeinon suhteen, koska hätävarjelusäännöksen mukaan hätävarjelutekoa arvioitaessa tulee huomioida mm. *sekä hyökkääjän että puolustajan henkilö*. Näin ollen poliisimies ei hätävarjelutilanteessakaan voi täysin irtaantua voimankäyttöön koulutetun viranomaisen roolistaan. Kun sekä hätävarjelu- että voimankäyttö säännöksessä käytetään termiä puolustettavuus (Joskin hieman eri tavoin painotettuna), voi todeta, että myös voimankäytön puolustettavuutta arvioitaessa voidaan huomioida hätävarjeluteossa korostuvat äkillisyys ja muiden vaihtoehtojen puute.

Poliisilla on poliisilain 1 §:n mukaan velvollisuus estää hyökkäys, joka voidaan torjua hätävarjelulla¹⁹⁴. Tämä kuvastaa mm. edellisessä pääluvussa käsiteltyä virantoimitusvelvollisuutta. Kyse ei siis ole enää *oikeudesta* käyttää toimivaltasäännöksiä, vaan velvollisuudesta. Tällöin ollaan hyvin lähellä Tuorin ja Nuotion esittämää ajatusta hätävarjelusäännöksen kyseenalaisesta käyttökelpoisuudesta poliisin virantoimituksessa. Tällä tavoin ajateltuna poliisimiehelle muodostuisi velvollisuus hätävarjelutekoon. Tällaista virkavelvollisuuttahan ei voi olla. Näin oltaisiin tilanteessa, jossa velvollisuus muodostuisi hallinto-oikeudellisista säännöksistä, mutta tekoa arvioitaisiin kuitenkin rikosoikeudellisen hätävarjelusäännöksen nojalla.

4.2. Poliisin voimankäyttövälineet

Olenainen tekijä arvioitaessa voimankäytöstä syntyviä vammoja, ja siis myös voimankäytön puolustettavuutta, on käytettävän voimavälineen taso. Poliisilaki ei määrittele voimankäyttövälineitä. Poliisiasetuksen (1112/1995) 18 §:n mukaan poliisimies saa

¹⁹⁴ Helminen ym. 1999: 309.

käyttää vain poliisin ylijohdon hyväksymiä voimankäyttövälineitä. Poliisiasetuksen saman säännöksen mukaan näitä ovat virka-ase (pistooli tai revolveri), tukiase, erityisase ja ampuma-asetta lievemmat voimankäyttövälineet. Voimankäyttöasetuksessa mainitaan poliisin voimankäyttövälineistä ampuma-ase ja käsiraudat (Voimankäyttöasetus 4 §).

Poliisin toimenpiteet on suoritettava aiheuttamatta suurempaa haittaa tai vahinkoa, kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi (PoL 2 §). Tästä johdetaan voimankäytön asteellisuus eli se, että voimakeino on oltava vähiten vahinkoa aiheuttava niistä voimakeinoista, jotka ovat kuitenkin riittävän tehokkaita päämäärän saavuttamiseksi.

Poliisilain mukaan käytettävien keinojen on oltava riittävän tehokkaita (PoL 2 §). Hallituksen esityksen mukaan poliisimiehen ja suojeltavien henkilöiden turvallisuus edellyttää tarvittaessa tehokasta voimakeinojen käyttöä¹⁹⁵. Eli poliisin on valittava niin kova voimakeino, että tehtävä tulee sillä suoritettua, mutta voimakeinon on kuitenkin oltava suhteellisuusperiaatteen mukainen. Voimankäyttövälineitä ei määritellä hierarkkisesti, mutta asteittain kovenevana voimana voidaan erottaa ainakin ruumiinvoimat, käsiraudat, OC-sumutin, patukka, koira ja ampuma-ase. Sekin, että suurempaa haittaa tai vahinkoa ei saa syntyä kuin on välttämätöntä, tarkoittaa mielestäni sitä, että voimakeinoja ei voi käyttää ikään kuin kokeilemalla, että olisiko se riittävän tehokas. Tällöin voidaan joutua käyttämään useaa eri voimankäyttövälinettä ja vahingot lisääntyvät.

Voimankäyttöasetus korostaa aseiden käyttöä äärimmäisenä voimakeinona (Voimankäyttöasetus 4 §). Ohjeen mukaan aseiden esille ottaminen tai toimintavalmiuteen saattaminen eivät ole aseiden käyttöä, mutta aseella uhkaaminen on aseiden käyttöä (Voimankäyttöasetus 2 §). Ennen aseiden käyttöä siitä on varoitettava kohdehenkilöä etukäteen, mikäli se on mahdollista (Voimankäyttöasetus 3 §). Aseella uhkaaminen siis vaatii aseiden käytön edellytykset. Toisaalta voimakeinona aseella uhkaaminen on huomattavasti lievempi kuin aseella kohti ampuminen. Perus- ja ihmisoikeuksien kannalta on perusteltua, että aseella uhkaaminen vaatii aseiden käytön edellytykset. Aseella uhkaaminen on jo niin raju toimenpide, että siitä pääsääntöisesti muutoin tuomitaan rangaistukseen (Laiton uhkaus RL 25:7§).

¹⁹⁵ HE 57/1994 vp. s. 25.

4.3. Voimankäyttöön oikeutettu henkilöpiiri

Poliisilain mukaan voimankäyttöön oikeutettuja ovat *poliisimiehet*. Käsitettä on määritelty jo aiemmin, mutta tässä yhteydessä on syytä nostaa esille myös virkamiesoikeudellinen näkökulma. Esimerkiksi virkavapaus katkaisee viran toimittamisen, jolloin myöskään oikeutta voimakeinojen käyttöön ei ole. Oikeutta ei ole rajattu työvuorossa olemiseen. Esimerkiksi PoIL 9§:n mukaan poliisimies on vapaa-aikanaan jopa velvollinen ryhtymään kiireellisiin toimiin *yleistä järjestystä ja turvallisuutta uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi*.

Poliisilain 27 §:n 2 momentin mukaan poliisimies voi sivullisen suostumuksella valtuuttaa tämän käyttämään ohjauksessaan välttämättömiä voimakeinoja. Säännöksen sanamuodon mukaan poliisimiehen tulee valtuuttaa jokainen voimakeino erikseen. Lisäedellytyksenä on se, että kyseessä on erittäin tärkeä ja kiireellinen poliisin virkatehtävä ja välttämättömyys turvautua sivullisen voimakeinoapuun. Tällöin poliisin voimakeinojen käyttäjänä voi olla muukin kuin poliisimies.

Lisäksi poliisi voi terrorismirikoksen estämiseksi tai keskeyttämiseksi käyttää sotilaallisia voimakeinoja siten, kuin puolustusvoimien virka-apusta poliisille annetussa laissa (781/1980) säädetään. Tämä tutkimus keskittyy kuitenkin poliisimiehen aseenkäyttöön, vaikka sinällään sivullisen apu tai puolustusvoimien virka-apu ei muuta aseenkäyttökynnystä.

4.4. Voimankäyttöön varautuminen

Vaikka voimakeinojen käyttöä tulee välttää, ne kuuluvat kuitenkin jokapäiväiseen elämänmenoon¹⁹⁶. Välttäminen tarkoittaa sitä, että muulla toiminnalla pyritään siihen, että voimakeinoja ei tarvitsisi käyttää. Voimankäyttöasetuksen mukaan voimakeinojen käyttöön tulee kuitenkin varautua, jos virkatehtävää suoritettaessa on syytä epäillä kohdattavan vastarintaa (Voimankäyttöasetus 3 §).

Varautuminen tarkoittaa sitä, että tilanne ei tule poliisimiehelle yllätyksellisenä, jolloin voimakäytön seuraukset voivat olla pahemmat, kuin tilanteeseen varauduttaessa. Varautuminen käsittää siis sopivan voimankäyttövälineen ja käyttötavan valinnan. Kun varautumista ajatellaan myös poliisilain mukaisen vähimmän haitan periaatteen eli välttämättömyyskriteerin näkökulmasta, varautuminen käsittää myös sen, että mietitään millaisella toimintamallilla voimakeinojen käytöltä voitaisiin välttyä. Suomalaisen toimintamallin ja yleisen hyväksyttävyyden mukaan poliisi ei ole varautunut massiivisin voimankäyttövälinein, ellei tilanne anna siihen aihetta. Liiallinen varautuminen sekä henkilöresurssein että välinein saattaa myös provosoida kohdehenkilöä ja johtaa sitä kautta tilannetta vaikeampaan suuntaan. Myös tämä seikka tulee huomioida varautumisessa. Sitä ei voi kuitenkaan kääntää niin, että liiallinen varautuminen tekisi virkatoimen vastustamisen jotenkin hyväksyttävämmäksi.

Varautuminen tarkoittaa sitä, että myös voimankäytön seurauksiin varaudutaan pyytämällä esimerkiksi ambulanssi saataville jo ennen voimankäyttöä, mikäli se vain on mahdollista. Pitkäkestoisia tilanteita varten on perustettu taktisen ensihoidon ryhmä¹⁹⁷, joka on koulutettu toimimaan yhteistyössä poliisin kanssa. Lisäksi varautumista ovat voimankäyttöasetuksessa mainitut voimankäyttökoulutus, harjoittelu ja ampuma-aseille suoritettavat tasokokeet (Voimankäyttöasetus 5 §).

4.5. Poliisin voimankäyttötilanteet

¹⁹⁶ Sinisalo 1971: 114, vrt. Loman 1997: 113; Lomanin mukaan voimakeinojen käyttö ei kuulu poliisin arkityöhön. Sinisalon kanta lienee kuitenkin olevan todistettavissa oikeammaksi tilastojen avulla, vaikka Sinisalo onkin esittänyt mielipiteensä jo vuonna 1971.

¹⁹⁷ SM:n ohje taktisen ensihoidon ryhmästä SM-2002-01974/So-0.

Poliisilain mukaan voimankäyttöoikeus on poliisin virkatehtävissä (PoIL 27 §). Säännöksen mukaan tällaisia virkatehtäviä, joissa voimakeinoja voidaan käyttää, on ensinnäkin *vastarinnan murtaminen*. Se on fyysistä, joko aktiivista tai passiivista vastarintaa poliisin virkatehtävää kohtaan. Toiseksi voimankäyttöoikeus on *henkilön paikalta poistamiseksi*. Kolmanneksi voimakeinoja voidaan käyttää *vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi*. Pakenemisen ei katsota sisältyvän vastarintakäsitteeseen¹⁹⁸.

Neljänneksi voimakeinoja voidaan käyttää *esteen poistamiseksi*. Tällä tarkoitetaan omaisuuteen kohdistuvaa voimankäyttöä, esimerkiksi oven murtaminen on esteen poistamista. Lisäksi esimerkiksi vihaista koiraa vastaan käytetty voimakeino on esteen poistamista. Tilanne tosin muuttuu, jos henkilö käyttää koiraa voimavälineenään poliisia vastaan. Aseenkäyttökynnys esteen poistamiseksi ei muodosta oikeudellista ongelmaa. Toki tulee huomioida, että tarpeetonta vahinkoa ei saa aiheuttaa, eikä sivullisia saa vaarantaa.

Viidenneksi voimakeinoja voidaan käyttää *välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi*. Aseenkäyttöä ajatellen kysymykseen tulevat lähinnä henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset¹⁹⁹. Muu vaarallinen teko tai tapahtuma sisältää ainakin syyntakeettoman henkilön tekemän ”rikoksen”, mutta myös muun kuviteltavissa olevan tapahtuman, joka voidaan estää voimakeinoin. Poliisilaki asettaa voimankäytön ehdoksi tilanteiden lisäksi *puolustettavuuden* (PoIL 27 §).

4.5.1. Aseenkäyttötilanteet

Voimankäyttöasetuksen 4 §:n mukaan asetta voi käyttää *hengelle tai terveydelle välittömästi vakavaa vaaraa aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttämiseksi ellei lievempää keinoja ole*²⁰⁰. Henkilön paikalta poistamiseksi ja väkijoukon hajottamiseksi asetta saa käyttää vain silloin, kun aseessa käytetään esimerkiksi kaasupatruunaa. (Voimankäyttö-

¹⁹⁸ Pakeneminen ei ole vastarintaa, mutta voimankäyttö tulee kysymykseen myös silloin. Kts. Loman 1997: 55.

¹⁹⁹ Kts. rikoksen yleisestä rakenteesta esim. Nuutila 1995: 49–50.

²⁰⁰ Kts. Sinisalo 1973: 78: Sinisalon mukaan ihmiset ovat joka päivä jonkin asteisessa vaarassa. Kysymys on siitä, että mitä häiriön määrää on pidettävä hyväksyttävänä. Kun tämä raja ylittyy, syntyy poliisioikeudellinen vaara.

asetus 4§) Tämä tarkoittaa, että asetta voi käyttää vastarinnan murtamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi ja välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi, jos tämä välitön ja vakava hengen tai terveyden vaara täyttyy. Voimankäyttöasetus rajaa siis suurelta osin tilanteita, joissa aseenkäyttöoikeus tulee kysymykseen. Sen on tietysti pakkokin rajata aseenkäyttötilanteita poliisilaki 27 §:n yleisluontoisuuden vuoksi.

Sisäasiainministeriön asetuksessa kulkuneuvon pysäyttämisestä (1087/2001) säädetään ampuma-aseen käytöstä ko. tapauksessa. Asetuksen 21§:n mukaan *kulkuneuvon pysäyttämiseen voidaan käyttää voimakeinona ampuma-asetta, jos kyseessä on välittömästi uhkaavan rikoksen taikka muun vaarallisen teon tai tapahtuman estäminen. Edellä mainitussa tilanteessa poliisimies voi ampuma-asetta käyttäen myös keskeyttää välitöntä vakavaa vaaraa jonkun hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan. Ampuma-aseen käyttöä harkittaessa on otettava huomioon ampuma-aseen käytön kohteena olevan henkilön välittömästi tilannetta edeltänyt toiminta, aseistautuminen, häiriintyneisyys sekä muut näihin rinnastettavat syyt. Jos kulkuneuvossa on useampi kuin yksi henkilö, edellä mainitut edellytykset on otettava huomioon kaikkien kulkuneuvossa olevien henkilöiden osalta.*

Asetus on ongelmallinen siitä syystä, että siinä mainitaan *myös henkilön toiminnan pysäyttäminen*. Asetuksesta ei ilmene selvästi, että käytetäänkö ampuma-asetta henkilöä kohtaan vai kulkuneuvoa kohtaan. Asetuksen ensimmäisen virkkeen voisi tulkita tarkoittavan aseenkäyttöä ensisijassa kulkuneuvoa kohtaan ja toisen virkkeen henkilöä kohtaan. Jälkimmäisen virkkeen tilanne rakentuu samoin kuin voimankäyttöasetuksessa määritelty aseenkäyttötilanne. Reaalimaailman mukaan olettaisin, että tuollaisessa tilanteessa ei aina saavuteta täyttä varmuutta, että aseenkäyttö kohdistuisi ainoastaan kulkuneuvoon, joten aseenkäyttö kulkuneuvoa kohtaan on haluttu vaarallisuutensa ja riskiensä vuoksi saattaa vastaavalle tasolle kuin henkilöä kohtaan²⁰¹. Asetuksen sanamuoto ei kuitenkaan täysin tue tätä.

²⁰¹ Kts. esim. KKO:1990:136. Poliisimies ampui kolme laukausta liikkuvan moottoripyörän takarenkaaseen pysäyttämistä ja kiinniottoa varten. Tällöin yksi luoti osui moottoripyörän kuljettajan selkärankaan aiheuttaen muun muassa alaraajojen halvaantumisen. KKO:n mukaan poliisimiehen tuli ampussa mieltää, että luoti saattoi osua moottoripyörän asemesta sen kuljettajaan.

Esittämäni tulkintaa tukee kuitenkin se, että jo aseiden suuntaaminen kulkuneuvoa kohtaan aiheuttaa sen, että kohdehenkilön näkökulmasta hänellä on yleisen elämäkokemuksen mukaan vaara joutua aseidenkäytön, eli voimankäyttöasetuksen 2§:n mukaisten kaikkein ankarimpien voimakeinojen käytön kohteeksi. Em. säännöksen mukaan taas aseella uhkaaminen katsotaan aseidenkäytöksi, jolloin on luonnollista, että edellytykset aseiden suuntaamisessa kulkuneuvoa kohtaan ovat samat kuin aseiden suuntaamisessa henkilöä kohtaan.

Esittämässäni tulkinnassa ongelmana on se, että asetus kulkuneuvon pysäyttämisestä sisältää aseidenkäytölle eri kriteerejä kuin voimankäyttöasetus. Lex specialis-periaatteen mukaan asetus kulkuneuvon pysäyttämisestä syrjäyttää voimankäyttöasetuksen, kun taas lex posterior-periaatteen mukaan voimankäyttöasetus syrjäyttää asetuksen kulkuneuvon pysäyttämisestä. Voimankäyttöasetuksessa määritellään selkeästi aseidenkäytön edellytykset, kun taas asetuksessa kulkuneuvon pysäyttämisestä käytetään sanamuotoa on *otettava huomioon*. Lähdän tällöin tulkitsemaan sanamuodon mukaisesti siten, että voimankäyttöasetuksen mukaiset edellytykset tulee täyttää. Sen lisäksi on huomioitava kulkuneuvon pysäyttämisestä annetun asetuksen mukaiset seikat. Kulkuneuvon pysäyttämisestä annetussa asetuksessa mainitut tilannetta edeltänyt toiminta, aseistautuneisuus ja häiriintyneisyys ovat sellaisia seikkoja, jotka lisäävät kohdehenkilön aiheuttamaa vaaraa, jolloin kulkuneuvon pysäyttämisestä annettu asetus on nähtävä aseidenkäyttöoikeutta rajoittavana tekijänä suhteessa voimankäyttöasetukseen. Tällaista tulkintaa puoltaa myös se reaalinen argumentti, että ampuma-ase ei ole varsinaisesti kulkuneuvoa pysäyttävä. Esimerkiksi renkaan ampuminen tyhjäksi ei pysäytä kulkuneuvoa, vaikkakin se saattaa vähentää ajonopeuden aiheuttamaa vaaraa. Tällainen epävarmuustekijä suhteessa aseidenkäytöllä aiheutettuun vaaraan ja kriteeriin nähden, että voidaanko voimakeinolla yleensä saavuttaa haluttu päämäärä, on selvästi aseidenkäytöstä pidättäytymistä puoltava seikka.

Edelleen merkittävää on se, että kulkuneuvon pysäyttämisestä annetussa asetuksessa mainitut seikat on huomioitava kaikkien kulkuneuvossa olevien osalta. Tässäkin tapauksessa päädytään samaan ongelmalliseen tilanteeseen, jossa ei selvästi määritellä, että

tuleeko muidenkin henkilöiden osalta täytyä myös voimankäyttöasetuksessa mainitut aseenkäytön edellytykset ja poliisilain voimankäyttö säännöksen mukaiset edellytykset. Lähtisin tulkitsemaan asiaa sitä kautta, että muut kulkuneuvossa olijat ovat lähinnä siviilisen asemassa eli nauttimassa täyttä perusoikeussuojaa, jolloin poliisin aseenkäyttö on heihin nähden samanlainen riski kuin kohdehenkilöäkin kohtaan. Tällöin muidenkin aseenkäytön edellytysten tulee olla voimassa kaikkien kulkuneuvossa olijoiden osalta.

Perustuslakivaliokunta on mietinnössään kiinnittänyt huomiota siihen, että myös lakia alemman asteisten säädösten perustuslainmukaisuuteen kiinnitetään huomiota²⁰². Kulkuneuvon pysäyttämistä annettu asetus ei voi rajoittaa perusoikeutta, mutta koska asetuksen tulkintakonteksti on tällaisen rajoituksen sisällä, asetuksen tulisi täyttää ainakin täsmällisyys- ja tarkkarajaisuuskriteeri. Asetustekstistä ei kuitenkaan ilmene selvästi, että missä tilanteessa ampuma-asetta voidaan käyttää kulkuneuvon pysäyttämiseksi. Veli-Pekka Hautamäki on artikkelissaan todennut, että monet asetukset ovat teknisluonteisia eivätkä näin ollen sisällä perustuslakikysymyksiä²⁰³. Kulkuneuvon pysäyttämistä annettu asetus sisältää kuitenkin selkeitä velvoitteita, joilla on vaikutusta yksilön perusoikeuksien toteutumisessa, joten täsmällisyys- ja tarkkarajaisuuskriteerin tulisi täytyä.

Perusoikeuksien yleisiä rajoituskriteereitä ajatellen voimankäyttötilanteet on kulkuneuvon pysäyttämistä lukuun ottamatta määritelty täsmällisesti. Täsmällisemmin niitä tuskin voi säännöksissä määritellä. Samalla tilanteet osoittavat voimankäytön hyväksyttävyyttä. Mitä tahansa virkatehtävää ei voida toteuttaa voimakeinoin, vaan voimakäyttö on hyväksyttävää ainoastaan näissä tietyissä tilanteissa. Aseenkäyttötilanne määritellään kuitenkin asetustasolla, mikä ei täytä tiukasti tulkiten lailla säätämisen vaatimusta. Asetus on lakia tarkentava, mutta aseenkäytössä on kyse kuitenkin erittäin suuresta perusoikeuden rajoituksesta. Siihen nähden myös aseenkäytöstä tulisi säätää lakitasoisesti.

Voimakeinoja voidaan käyttää myös poliisin antamana virka-apuna toiselle viranomaiselle tämän tehtävän toteuttamiseksi silloin, kun siitä on erikseen säädetty (PoIL 40§). Tällöin poliisin toimivaltaa käytetään apuna toisen viranomaisen tekemän päätöksen

²⁰² PeVM 10/1998 vp. s. 23.

²⁰³ Hautamäki 2007: 500.

toteuttamisessa. Virka-apu ei kuitenkaan laajenna toisen viranomaisen toimivaltaa.²⁰⁴ Virka-aputilanteissakin poliisi noudattaa samoja voimankäyttö säännöksiä, mutta ensimmäisen asteen toimivaltuussäännös muodostuu virka-avun kautta.

4.5.2. Johdetut voimankäyttötilanteet

Poliisilain mukaan voimankäyttövaltuus on kaikilla poliisimiehillä arvoasemasta riippumatta yhtäläisenä. Ajallisesti pitkäköissä tilanteissa poliisin organisaatio on nykyään jakaantunut yleisjohtoon, kenttäjohtoon ja toimintaryhmiin. Tällainen järjestäytynyt poliisiorganisaatio noudattaa hierarkiaa eli esimiehen käsky on sitova²⁰⁵. Tällöin aseenkäyttökynnyksen määrittelee asetta käyttävään poliisimieheen nähden esimiesasemassa oleva poliisimies.²⁰⁶ Vaikka aseenkäyttökynnyksen määrittelijä ei olekaan aseenkäyttäjä, kynnyksen ei sinällään muutu. Kuitenkin jo aikaisemmin todettiin, että ilmeisesti lainvastaista virkakäskyä ei saa noudattaa²⁰⁷. Tämä tarkoittaa sitä, että myös asetta käyttävän poliisimiehen velvollisuutena on arvioida aseenkäytön puolustettavuus siten, että esimiehen lainvastainen virkakäsky aseenkäytöstä tai tilanteen muuttuminen aseenkäytöstä pidättäytymistä edellyttäväksi, eivät saa johtaa aseenkäyttöön²⁰⁸.

Tällaisessa pitkäkestoisessa tilanteessa ennakointi ja varautuminen korostuvat ja aseenkäyttökynnyksen voi nousta, koska toimintavaihtoehtoja ehditään harkita paremmin. Toisin sanoen poliisi ei saa omalla toiminnallaan ajaa tilannetta aseenkäyttötilanteeksi. Nämä seikat asettavat vaatimuksia myös organisaation toiminnalle niin, että toimintaa johtava poliisimies tekee ratkaisunsa oikean tilannekuvan pohjalta. Informaation täytyy kulkea organisaatiossa ylöspäin ja vastaavasti käskyjen muodossa organisaatiossa alaspäin²⁰⁹. Esimiehen ja alaisen välisen rikosoikeudellisen vastuun jakautuminen virheellisessä aseenkäytössä muodostaa oman ongelmansa, mutta se ei kuulu tämän tutkimuksen sisältöön. Käsittelen oikeustapausten yhteydessä esimerkkitapauksena Mikkelin panttivanki-

²⁰⁴ Mäenpää 2003: 421.

²⁰⁵ Kts. esim. Helminen ym 1999: 60.

²⁰⁶ Loman 1997: 138–140.

²⁰⁷ Mäenpää 2003: 102.

²⁰⁸ Näin myös Helminen ym. 1999: 60.

²⁰⁹ Kts. esim. EIT 20.5.1999 Ogur R:1999/III.

tilannetta (KKO:1993:50), jossa tulee esille ennakoinnin lisäksi toimenpiteestä luopuminen.

4.6. Poliisin voimankäytön puolustettavuus

Jos muilla keinoin ei päästä haluttuun poliisin tehtävän mukaiseen lopputulokseen, poliisilla on poliisilain mukaan oikeus voimakeinojen käyttöön. Voimakeinojen on kuitenkin oltava puolustettavia. Sinisalonen mukaan puolustettavuus on loppujen lopuksi melko subjektiivinen käsite²¹⁰.

Lomanin mukaan puolustettavuus tarkoittaa sitä, että voimakeinojen on oltava tarpeellisia sekä tilanne kokonaisuudessaan huomioon ottaen kohtuullisia²¹¹. Fränden mukaan hätävarjelutilanteessa puolustustekoa ei voi pitää tarpeellisena, jos puolustusteko sisältää enemmän väkivaltaa kuin hyökkäys edellytti tai hyökkäystä ei ollut ylipäättäen tarpeellista torjua puolustusteolla²¹². Itse asiassa tällöin tarpeellisuus tarkoittaa välttämättömyysvaatimusta eli se täyttyy vain, kun päämäärää ei voida saavuttaa lievemmillä keinolla. Tätä tukee myös Fränden käyttämä oikeustapaus KKO 1993:54, jossa KKO toteaa hätävarjelutilanteesta, että *puukonisku oli ankarampi voimakeino kuin olisi ollut välttämätöntä*. Nuutila taas rinnastaa välttämättömyyskriteerin suoraan tarpeellisuusvaatimukseksi²¹³. Kielellisesti välttämättömyys on tiukempi ilmaisu kuin tarpeellisuus. Tästä syystä aseenkäyttötilanteissa on luontevampaa käyttää termiä välttämättömyys.

Frände toteaa hätävarjelun osalta, että puolustettavuusarviointi ja suhteellisuusvaatimus ovat lähellä toisiaan, mutta eivät kuitenkaan ole sama asia. Puolustusteko voi olla oikeassa suhteessa hyökkäyksen loukkaamaan oikeushyvään, mutta voi kuitenkin ylittää sen, mitä on pidettävä puolustettavana.²¹⁴ Vaikka suhteellisuusvaatimus sinänsä täytyisi, niin lievempikin voimakeino olisi ollut käytettävissä tai voimakeino olisi voitu jättää

²¹⁰ Sinisalo 1971: 117.

²¹¹ Loman 1997: 59.

²¹² Frände 2005: 156–157.

²¹³ Nuutila 1997: 301.

²¹⁴ Frände 2005: 158.

käyttämättä, joten välttämättömyysvaatimus ei täyty. Voimankäytösäännöksen puolustettavuuskriteeri sisältää siis suhteellisuus- ja välttämättömyysvaatimuksen.

Poliisilain mukaan puolustettavuutta arvioidessa täytyy ottaa huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat ja muut kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat (PoL 27 §). Tehtävän tärkeys kuvastaa suhteellisuusperiaatteen mukaista harkintaa, jossa loppujen lopuksi arvioidaan voimankäytöllä aiheutettavaa oikeushyvän loukkausta ja toisaalta käyttämättä jättämisellä aiheutuvaa loukkausta. Toisaalta tärkeyden voi nähdä kuvastavan myös sitä, että miten tärkeää tehtävä on hoitaa juuri nyt, jolloin se näyttäytyy enemmänkin välttämättömyyskriteerinä. Kokonaisarvostelu on mielestäni erityistapauksiin liitettävä seikka, joka voidaan liittää ainakin niihin tapauksiin, kun voimankäyttöoikeuden rajat on ylitetty, mutta erityisestä syystä jätetään kuitenkin tuomitsematta voimankäytön liioittelusta (RL 6 §).

Vastarinnan vaarallisuus tulee huomioida kahdelta kannalta. Yhtäältä se tarkoittaa tehokkuusvaatimusta (PoL 2 §) eli voimakeino on oltava riittävän kova vastarinnan murtamiseksi. Liian heikko voimakeino aiheuttaa tarpeettomia lisävahinkoja, jotka poliisilaki myös kieltää (PoL 2 §). Toisaalta vastarinnan vaarallisuus viittaa käytettävissä oleviin voimavaroihin siten, että kyseeseen tulee ennemmin toimenpiteestä luopuminen (PoL 5 §), kuin itsensä vaaraan asettaminen ylivoimaista vastarintaa vastaan (suhteellisuusharkintaa). Käytettävissä olevat voimavarat tarkoittavat myös sitä, että tilanne tulee hoitaa esimerkiksi ilman käsirautoja, jos kohdehenkilöä kyetään pitelemään muutoinkin²¹⁵. Tällöin kyse on välttämättömyysharkinnasta. Poliisilaki ei täsmennä, että miten nämä puolustettavuuden lisämääreet suhteutuvat toisiinsa²¹⁶. Tällöin ne on nähtävä sellaisina erityispiirteinä, joiden huomioon ottaminen on keskeistä nimenomaan poliisin voimankäytösäännöksen tulkinnassa.

4.6.1. Suhteellisuus

²¹⁵ EOAK 2841/2000.

²¹⁶ Kts. Aer 2000: 31. ”Punnintanormeille on tyypillistä, että normi ilmaisee, mitkä intressit otetaan huomioon päätöksenteossa ja mikä on niiden keskinäinen painotus.” Poliisilain voimankäytösäännöksen puolustettavuuden lisämääreitä saattaisi kuitenkin olla mahdotonta asettaa yleisellä tasolla etusijajärjestykseen.

Käytettävän voimakeinon on suhteellisuusharkinnan mukaan oltava järkevissä suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Hallituksen esityksen mukaan voimakeinojen käytöstä on luovuttava, jos voimakeinon käytön ennustettava seuraus aiheuttaa suurempaa vaaraa kuin toimenpiteellä on tarkoitus estää²¹⁷. Lomanin mukaan suhteellisuus (Loman käyttää termiä ”kohtuus”) on arvioitava yhteiskunnassa yleensä vallitsevien mielipiteiden mukaan²¹⁸. Nuutilan mukaan suhteellisuusperiaate sallii hätävarjelutilanteessa yleensä kuitenkin sen, että hyökkääjän kärsimä vahinko on jonkin verran suurempi kuin se vahinko, jonka puolustautuja on hätävarjelulla välttänyt²¹⁹. Mielestäni Nuutilan ja Lomanin kanta on poliisin aseenkäyttöä ajatellen perusteltavissa paremmin, koska aseenkäyttö voimankäyttötilanteessa on hyvin lähellä hätävarjelua ja, koska perusoikeussuoja voi tällöin painottua rikoksen uhrin suuntaan rikoksen tai vaarallisen teon tekijän perusoikeussuojan kustannuksella. Oletettavasti näin on myös yleinen mielipide. Kuitenkin voimankäytöllä oletettavasti aiheutettavan vahingon on oltava suunnilleen samantasoinen kuin sillä torjuttava vahinko. Suhteellisuusperiaatteen arviointiin vaikuttaa myös poliisioikeudellisiin kirjaamattomiin *pääsääntöihin* kuuluva sivullisen henkilön oikeuksien erityisen korostettu merkitys²²⁰.

Voimankäyttöasetuksen mukainen välitön ja vakava hengen tai terveyden vaara viittaa osaltaan suhteellisuuteen. Perusoikeuden rajoitusintressin on oltava välitön ja vakava hengen tai terveyden vaara, että aseiden käyttö kohdehenkilöä vastaan olisi suhteellisuusperiaatteen mukainen. Esimerkiksi valottoman mopon pysäyttämiseksi ammuttua varoitustulaukausta on pidettävä liian ankarana voimakeinona²²¹. Sellaisessa tapauksessa, jossa suhteellisuusvaatimus ei täyty, poliisilla on oikeus luopua toimenpiteestä poliisilain 5 §:n mukaan ja voimankäytön ollessa kyseessä myös velvollisuus. Poliisilain 5 §:n sanamuodon mukaan luopumisoikeus on, jos tehtävän loppuunsaattaminen johtaisi kohtuuttomiin seurauksiin tavoiteltavaan lopputulokseen nähden.

4.6.2. Välttämättömyys

²¹⁷ HE 57/1994 vp. s. 65–66.

²¹⁸ Loman 1997: 59.

²¹⁹ Nuutila 1997: 291.

²²⁰ Kts. esim. Helminen ym. 1999: 76.

²²¹ EOA:n kertomus 1988 s. 83–85.

Voimakeinojen käytön välttämättömyys viittaa ajalliseen ulottuvuuteen siten, että onko hetki sellainen, että voimakeinoja täytyy käyttää, vai onko mahdollista odottaa ja pyrkiä viivyttämällä rauhanomaiseen ratkaisuun. Välttämättömyys tulee kyseeseen ennen kaikkea aseenkäyttötilanteissa. Välttämättömyys tarkoittaa myös tarpeellisuutta siten, että juuri voimakeino, eikä mikään muu keino, on se keino, jolla haluttuun tavoitteeseen päästään²²². Hallituksen esityksen mukaan voimankäyttö tulee kysymykseen vain, ellei haluttua asiantilaa voida muutoin saavuttaa ja voimakeinoilla oletetaan myös tähän asiantilaan päästävän²²³. Voimakeinon tulee olla lievin mahdollinen voimakeino, kuitenkin unohtamatta tehokkuusvaatimusta. Välttämättömyysharkinnassa voi myös tulla kyseeseen toimenpiteestä luopuminen, jos tehtävä ei ole niin välttämätön, että se voidaan sillä hetkellä jättää myös suorittamatta. Toimenpiteestä tulee luopua myös, jos on ilmeistä, että se ei johda tavoiteltuun lopputulokseen²²⁴. Välttämättömyyteen liittyvät siten myös edellä käsitellyt ennakointi ja varautuminen. Ajallista välttämättömyyttä on tarkasteltava myös suhteessa käytettävään voimakeinoon. Esimerkiksi aikaisemmin mainittujen henkilötuntomerkkien ottamista voimakeinoin, ei ajallisesti siirretä määräämättömästi. Poliisikoiran käyttöä koskeva kihlakunnansyyttäjän päätös antaa kuvaa ajallisesta välttämättömyydestä sinänsä lähellä aseenkäyttötilannetta:

Hätäkeskukseen tulleen ilmoituksen mukaan mieshenkilö oli uhannut ohikulkijaa käsiaseella hetkeä aikaisemmin. Poliisipartio havaitsi kaksi mieshenkilöä, joissa molemmissa oli asemieheen sopivia tuntomerkkejä. Poliisipartio pysäytti miehet ja käskytti heitä ottamaan kätensä näkyville. Toinen miehistä totteli ja toinen poliisipartio otti tämän hallintaansa. Toinen mies otti kätensä näkyville, mutta käyttäytyi aggressiivisesti, eikä mennyt käskyistä huolimatta maahan makaamaan. Lisäksi mies heilutti käsiään vyötärön tasolla. Tällöin poliisimies oli komentanut poliisikoiran kiinni mieheen ja poliisikoiran puremisen jälkeen mies oli saatu hallintaan. Hetken kuluttua kuitenkin ilmeni, että kyseessä ei ollut aseella aikaisemmin ohikulkijoita uhannut mies. Kihlakunnansyyttäjä teki tapauksesta syyttämättäjättämispäätöksen, koska katsoi, että poliisimies on toiminut toimi-

²²² Kts. Sinisalo 1973: 81.

²²³ HE 57/1994 vp. s. 25.

²²⁴ Loman 1997: 96.

valtansa puitteissa, jolloin kyseessä ei ole rikos. (Pohjanmaan syyttäjänviraston päätös 18.2.2008 08/328)

Päätöksessään kihlakunnansyyttäjä toteaa, että *tehtävän luonne huomioiden päätöksenteoa ei ole ollut mahdollista pitkittää*. Pitkittäminen tarkoittaisi vaarallisen tilanteen jatkumista, koska sen hetkisen tiedon mukaan miehellä olisi todennäköisesti ollut ase ja aseensa esille ottaminen olisi muuttanut tilanteen entistä vaarallisemmaksi. Eli vaaran läheisyydellä on merkitystä arvioitaessa, että millaisiin poliisitoimiin on perusteltua ryhtyä²²⁵. Päätös kuvastaa ajallisen välttämättömyyden lisäksi sitä, että voimankäytön aloituskynnys on matalampi kuin hätävarjelun, mutta tilanteen olemassaolo ei tarkoita oikeutta käyttää jotakin tiettyä keinoa. On melko selvää, että tilanteessa ei olisi ollut aseenkäytön edellytyksiä ennen, kun miehellä olleesta aseesta ja käyttöaikeista olisi kyetty varmistumaan konkreettisemmin. Edelleen päätöksestä on nähtävissä se, että voimankäyttö on luonteeltaan hyökkäysteko. Voimankäytön puolustettavuuttahan arviointiin koiranohjaajana toimineen poliisimiehen näkökulmasta. Toimenpiteen perusteen täytyy kuitenkin olla objektiivisesti todettavissa poliisimiehen näkökulmasta eli en ole aivan samaa mieltä Sinisalonen aikaisemmin mainitun puolustettavuusarvioinnin subjektiivisuuden kanssa.

Asiaa havainnollistaa seuraava syyttämättäjättämispäätös:

Vankikarkuri oli uhannut aitoa pistoolia erehdyttävästi muistuttavalla muovikuula-aseella hänen kiinniottoaan suorittavaa poliisimiestä. Poliisimies ampui vankikarkuria rinnan ja vatsan alueelle, jolloin vankikarkuri kuoli välittömästi. Syyttäjä totesi, että putatiivihätävarjelutilanteen vuoksi syytteen nostamiseen ei ole aihetta. (Helsingin kaupunginviskaalin päätös 16.1.1996 95/8198)

Syyttäjä totesi syyttämättäjättämispäätöksensä perusteluissa, että poliisimiehellä ei ollut mahdollisuutta varmistautua vankikarkurin aseensa oikeellisuudesta. Päätös kuvastaa edellä mainittua tilanteen objektiivista arviointia asetta käyttäneen poliisimiehen näkö-

²²⁵ Näin myös Helminen ym. 1999: 26.

kulmasta. Syyttäjän kannanotosta voidaan kääntäen arvioida, että poliisimiehellä on velvollisuus varmistaa vaaran todellisuus, mikäli se on mahdollista.

Nuutilan mukaan arvioinnissa on otettava huomioon myös koulutus. Nuutilan mukaan koulutetulta ja varustautuneelta poliisiyksiköltä voidaan edellyttää kykyä selvittää tilanteesta lievemmillä voimakeinoilla kuin esimerkiksi tilanteeseen sattumalta joutuneelta yksittäiseltä poliisimiehellä²²⁶.

4.6.3. Aseenkäyttökyynys

Voimankäyttöasetuksen mukaisen vakavan ja välittömän vaaran hengelle tai terveydelle aiheuttavan teon määrittely voi muodostua hankalaksi. Välitön vaara tarkoittaa mielestäni sitä, että vaara on kyseisellä hetkellä olemassa ja teko tulisi ilman aseiden käyttöä tapahtumaan. Ellei teko ole välittömästi tapahtumassa, se voidaan ehkä myöhemmin estää muillakin keinoin ja näin ollen välttämättömyyskriteeri ei täyty. Toisaalta välitön vaara ei aina ole ajallisesti lähellä vaan siihen voidaan liittää myös se, että voimankäytön kohde pääsee voimankäytön ulottumattomiin ja on erittäin todennäköistä, että uutta voimankäyttömahdollisuutta tai muuta tilanteen päättämismahdollisuutta ei tule ja estettävä tapahtuma tulee toteutumaan.

Vakava hengen tai terveyden vaara aiheuttaa joissain tilanteissa myös tulkintavaikkeuksia. Kyse on aina etukäteisoletuksesta, että onko vaara olemassa ja minkä tasoisena itse teko tulisi todennäköisesti toteutumaan. Toimenpidekynnyksen ylittävän vaaran tulisi poliisioikeudessa olla kuitenkin sillä tavoin konkreettinen, että on olemassa *varteenotettava mahdollisuus* järjestyksen ja turvallisuuden rikkoutumisesta²²⁷. Loppujen lopuksi vaaran konkretisoituminen riippuu kuitenkin niin tekijästä ja hänen tarkoituksestaan, kuin voimavälineestä ja sattumastakin. Suhteellisuuden määrittely jää siis joka tapauksessa etukäteisoletuksen varaan.

Voimankäyttöasetuksen mukaan voimakeinojen valinnassa on otettava huomioon voimakeinojen vaikutukset ja seuraukset ja niitä on arvioitava jatkuvasti (Voimankäyttö-

²²⁶ Nuutila 1997: 302.

²²⁷ Helminen ym. 1999: 26.

asetus 4 §). Vaikutuksen arvioinnilla tarkoitetaan sitä, että tehtävä tulee voimakeinon avulla suoritettua ja seurauksilla lähinnä suhteellisuutta ja myös sivullisten turvallisuutta. Jatkuva arviointi tarkoittaa myös mahdollista aseenkäyttökynnyksen muuttumista siten, että jo voimassa olleita aseenkäytön edellytyksiä ei enää ole.

Välttämättömyysharkinta korostuu aseenkäytössä, koska aseenkäyttö johtaa vakaviin seurauksiin. Paine toimenpiteestä luopumiseen korostuu. Tehtävän täytyy olla erityisen tärkeä (vakava hengen tai terveyden vaara), että aseenkäyttö olisi perusteltua. Voimankäyttöasetus konkretisoi tällöin Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaista ”ehdoton välttämättömyys”-käsitettä.

EIS ei kuitenkaan edellytä vakavaa hengen tai terveyden vaaraa eli se ei ole sanamuodoltaan yhtä tarkka, vaikkakin yhtä ehdoton kuin voimankäyttöasetus. On tietenkin huomattava, että ihmisoikeussopimus ei koske pelkästään aseenkäyttöä. Ihmisoikeussopimus edellyttää kohdehenkilön kuolemaan johtaneelta voimankäytöltä ehdotonta välttämättömyyttä. Voimankäyttöasetus korostaa ehdotonta välttämättömyyttä aseenkäytössä sillä, että lievempää keinoa ei ole käytettävissä (voimankäytön asteellisuus) ja kyseessä on nimenomaan välitön (ajallinen ulottuvuus) vakava vaara hengelle tai terveydelle. Voimankäyttöasetus on siis tarkempi perusteiltaan ja myös siten, että se mainitsee aseenkäytön nimenomaisena voimakeinona.

4.6.4. Poliisin aseenkäytön puolustettavuus oikeuskäytännössä

Edellä on käsitelty poliisin voimankäytösäännöksen keskeisiä kohtia. Voimankäytön ja hätävarjeluun suhde todettiin oikeuslähdeopillisesti ratkaistuksi siten, että hätävarjelu on ensisijainen. Asetelman todettiin kuitenkin olevan kritiikille altis ja vaativan enemmän pohdintaa tai säädösmuutoksen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole pääasiassa tuon asetelman ratkaiseminen. Keskeinen johtopäätös on, että hätävarjelutapauksiin liittyviä tuomioistuinratkaisuja voidaan käyttää tutkimuksen johtopäätöksissä.

Voimankäyttövälineet ovat poliisin ylijohdon erikseen hyväksymiä välineitä ja poliisimies saa käyttää vain näitä hyväksytyjä voimankäyttövälineitä. Voimankäyttöön oikeu-

tettu henkilöpiiri eli poliisimiehet on lueteltu tyhjentävästi ja virkamiesoikeudelliset säännökset virantoimituksen keskeytymisestä ovat kohtuullisen selvät.

Sellaisiksi tilanteiksi, joissa voimakeinoja voidaan ylipäätään käyttää, todettiin vastarinnan murtaminen, henkilön paikalta poistaminen, kiinniottamisen toimittaminen, vapautensa menettäneen pakenemisen estämisen, esteen poistaminen ja välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estäminen. Voimankäyttöasetuksen mukaan asetta voi käyttää hengelle tai terveydelle välitöntä vakavaa vaaraa aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttämiseksi ellei lievempää keinoa ole. Poliisilain mukaiset voimankäyttötilanteet eivät vaikuttaisi muodostavan suurta oikeusongelmaa. Tilanteet on niin täsmällisesti määritelty, että epäselvyyksiä ei juurikaan synny. Voimankäyttöön oikeuttavan toimivallan olemassaolo on rajatapauksissa enemmänkin kytköksissä ensimmäisen asteen toimivaltuussäännöksen olemassaoloon.

Voimankäyttöasetuksen mukainen aseenkäyttötilanne aiheuttaa tulkintaa. Tässä tulkinnaassa päädytään kuitenkin helposti vastaavaan harkintatilanteeseen kuin puolustettavuusarvioinnissa. Vaaran vakavuus liittyy keskeisesti suhteellisuusharkintaan ja vaaran välittömyys välttämättömyysharkintaan. Tämä harkinta-asetelma on sellainen, jonka jo perusoikeusosiossa todettiin vaativan monesti konkreettista punninta-asetelmaa ennen kuin intressien keskinäinen painoarvo voidaan ratkaista. Tällöin on luonnollista, että oikeustapauksien käsittelyssä keskitytään puolustettavuuden arviointiin²²⁸.

Kuitenkin johdetut voimankäyttötilanteet näyttäisivät asettavan erityisiä vaatimuksia mm. tiedonkululle. Tiedonkulku liittyy osaltaan voimankäyttöön varautumiseen esimerkiksi siten, että tieto tilanteen muuttumisesta voi aiheuttaa uudenlaista varautumista. Lisäksi varautumisella on merkityksensä siihen seikkaan, että päädytäänkö poliisitehtävässä aseenkäyttötilanteeseen ja, jos päädytään, millaiset seuraukset aseenkäytöllä on. Tällöin oikeustapauksista on perusteltua hakea vastauksia myös johdettuihin tilanteisiin ja varautumiseen liittyviin kysymyksiin, joilla on merkityksensä puolustettavuutta arviotaessa. Taustallahan on aina poliisilain 5§:n mukainen toimenpiteestä luopuminen.

²²⁸ Kts. KM 1986:16 s. 156. Parlamentaarinen poliisikomitea on nähnyt väljän sääntelyn mahdollistavan paremmin yksittäistapauksiin liittyvien erityispiirteiden arvioinnin, mutta kuitenkin niin, että *olennaisilta osiltaan* (kursiv. tässä) voimankäyttöä koskevan sääntelyn tulisi olla lain tasoista.

Säännös saa aseenkäyttötilanteessa aineellisen sisältönsä vastattaessa kysymykseen, että onko oikeutta aseenkäyttöön?

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on seuraavassa tapauksessa ottanut kantaa tilanteeseen, jossa suhteellisuuden ja välttämättömyyden arviointi muodostui kolmen terroristin ja useiden ihmisten hengen välille:

Kolme terroristia suunnitteli pommin räjäyttämistä, joka olisi todennäköisesti surmannut useita ihmisiä. Etukäteen viranomaisilla oli tiedustelutieto siitä, että pommi räjäytettäisiin kaukolaukaisimella. Terroristeja kiinniotaneet sotilaat käskivät terroristeja pysähtymään, mutta terroristit alkoivat tehdä epäilyttäviä liikkeitä, jolloin sotilaat ampuivat useita laukauksia surmaten näin terroristit. EIT piti tapausta oikeutettuna voimankäyttönä, koska sotilaat uskoivat vilpittömästi kaukolaukaisimella varustettuun pommiin ja sen räjäytysyritykseen terroristien tehdessä epäilyttäviä liikkeitä. EIT kiinnitti kuitenkin huomiota viranomaisen vastuusta aseenkäytössä viitaten useisiin ammuttuihin laukauksiin. EIT piti toiminnan johtoa epäonnistuneena niin, että viranomaisten olisi pitänyt pidättäytyä vielä näin kovista voimakeinoista, koska pommin räjäyttäminen ei ollut todennäköistä. Operaation johto oli kuitenkin vakuuttanut kiinniottoa toimittaneet sotilaat pommin olemassaolosta. (EIT 27.9.1995, McCann and others EIT:A-324 18984/91)

EIT kiinnittää tapauksen perusteluissa huomiota siihen, että pommin räjäyttäminen ei ollut todennäköistä. Tällöin tulevat esiin juuri ne ongelmat, jotka johtuvat tulevaisuuteen suunnatusta arvioinnista. Suhteellisuusvaatimus edellyttäisi pommin räjähtämistä ilman aseenkäyttöä. EIT katsoi, että sotilaat kuitenkin uskoivat vilpittömästi pommin räjähtämiseen ilman aseenkäyttöä. Ratkaisu kuvastaa osaltaan puolustettavuusarvioinnin objektiivisuuden arviointia viranomaisen näkökulmasta, mutta toisaalta sitä, että henkilö voi omalla käyttäytymisellään vaikuttaa perus- ja ihmisoikeussuojansa tasoon. Epäilyttävät liikkeet ja taustatiedot antoivat sellaisen varmuuden pommin räjähtämisestä, että suhteellisuusvaatimus täyttyi. Suhteellisuusvaatimus siis edellytti asetta käyttävän viranomaisen näkökulmasta pommin varmaa räjähtämistä, mutta toiminnan johdon olisi tullut pidättäytyä aseiden käytöstä, koska pommin räjähtäminen ei ollut todennäköistä. Toiminnan johdon olisi siis tullut saattaa myös sotilaat tietoisiksi pommin räjähtämisen todennäköisyydestä eli oleellisen tiedon olisi tullut kulkea organisaatiohierarkiassa alas.

Toimenpidettä suorittavien virkamiesten pitäisi EIT:n em. tapausta kohtaan esittämän kritiikin perusteella olla täysin tietoisia tehtävään liittyvistä seikoista niin, että he pystyvät tällaisessa akuutissa tilanteessa suorittamaan puolustettavuusarviointia myös itse. Tällöin johtamisen tulee voida tapahtua käytännössä niin, että tuollaista useiden lauka-

usten ampumista ei tapahdu, koska sellainen on tosiasiasa jo surmaamistarkoitusta. Tuollaisen liikkuvaan tilanteen hoitaminen edellyttää käytännössä radioyhteyksiä ja selkeitä johtosuhteita, mikä on myös voimankäyttöön varautumista.

Sekä suhteellisuus-, että välttämättömyysvaatimus täyttyi asetta käyttäneiden sotilaiden näkökulmasta. Tilanteen johdon näkökulmasta aseenkäyttö ei kuitenkaan ollut suhteellisuusperiaatteen mukaista pommin epätodennäköisen räjähtämisen vuoksi, eikä myöskään ajallisesti välttämätöntä, vaan asetta käytettiin enemmänkin varmuuden vuoksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuim on ottanut kantaa operaation suunnitteluun ja johtamiseen edellistä tarkemmin seuraavassa tapauksessa:

Turkin turvallisuusjoukot olivat vuonna 1990 suorittaneet aseellisen operaation kaivosyhtiön alueelle, koska siellä epäiltiin piileskelevän neljä terroristia. Turvallisuusjoukkojen mukaan haavoittunut terroristi piileskeli alueella olevassa vajassa. Turvallisuusjoukot olivat lähestyneet vajaa pimeässä ja sankan lumisateen aikana. Joukot olivat huutamalla kehottaneet sisällä olleita antautumaan. Kun mitään ei ollut tapahtunut, joukot olivat alkaneet ampua varoituslaukauksia ilmaan. Tämän jälkeen joku oli tullut vajasta ulos ampuen ja lähtenyt poistumaan paikalta. Joukot olivat varoittaneet henkilöä ja alkaneet tämän jälkeen ampua. Myöhemmin päivänvalon aikaan vajasta tuli ulos kolme henkilöä ja vajan edestä löydettiin yksi päähän haavoittunut henkilö, joka kuoli häntä siirrettäessä. EIT:n mukaan EIS 2 artiklaa oli rikottu. (EIT 20.5.1999 Ogur R:1999/III 21594/93)

EIT:n perustelujen mukaan EIS 2 artiklassa ei ensisijaisesti määritellä tilanteita, joissa tappaminen on sallittua, vaan kuvataan tilanteita, joissa voimankäytöstä saattaa tarkoitattomana seurauksena aiheutua kuolema. Voimankäytön tulee olla ehdottoman välttämätöntä alakohtien eli tässä tapauksessa laittomalta väkivallalta puolustamisen ja pidätyksen suorittamisen saavuttamiseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että on sovellettava normaalia tiukempaa ja pakottavampaa välttämättömyydestä. EIT:n mukaan turvallisuusjoukot olivat maastoutuneet paikalle 50 metrin välein, eikä heillä ollut radioyhteyttä. Tämän vuoksi käskyjä ei käytännössä voitu välittää. Turvallisuusjoukoilla oli lisäksi ohjeet antaa megafonilla kolme varoitusta ennen voimankäyttöä. Megafonia ei ollut kuitenkaan käytetty. EIT piti vaikeissa olosuhteissa tämän ohjeen noudattamista erityisen tärkeänä.

Ratkaisu kuvastaa johtamisen ja varautumisen tärkeyttä. Terroristeja pidätettäessä väkivaltaiseen pakenemiseen tulee mielestäni varautua ja poliisin/turvallisuusjoukkojen mahdollinen aseenkäytön välttämättömyys tulee olla etukäteen harkittuna. Etukäteisharkinta sisältää sen päätöksen, että onko aseenkäyttökynnys ylittynyt, vaikka henkilö pakenisi vastarintaa tekemättä tai missä tilanteessa ja kuka asetta käyttää. Käytännössä on varmasti niin, että ase käyttäjää ei voi ennakoida, jolloin operaatiota tulee voida johtaa radioyhteydellä niin, että aseenkäyttökomento voidaan antaa sille, joka sen turvallisimmin ja varmimmin pystyy toteuttamaan. Jos tilanteeseen ei ole riittävästi varauduttu, aseenkäyttö ei ole perusteltua, koska muita toimintavaihtoehtoja ja aseenkäytöltä välttymistä ei ole riittävästi pohdittu. Tällöin aseenkäyttöä ei voi pitää välttämättömänä keinona. Olisi ollut siis mahdollista, että tilanne olisi pystytty hoitamaan muillakin keinoin.

Erikseen tässä tilanteessa tulee mielestäni vielä miettiä sitä, että onko operaatio välttämätöntä toteuttaa huonoissa olosuhteissa eli pimeässä ja lumisateella. Mielestäni kyseisessä tapauksessa olisi tullut odottaa aamua ja parempia olosuhteita, jolloin varautumiseen ja välttämättömyyteen liittyvä vähimmän haitan periaate voisi toteutua paremmin siten, että voimakeinojen käytöltä vältyttäisiin.

Tilanteessa tulisi siis etukäteen mietittäväksi ajallinen välttämättömyys. Olisiko mahdollista saartaa alue niin, että voitaisiin odottaa aamua ja alkaa sitten neuvottella terroristien kanssa antautumisesta. Mielestäni on myös kyseenalaista, että onko ampuma-ase välttämätön ja siis lievin voimakeino pidättämisen suorittamiseksi. Esimerkiksi mahdollisesta koiran käytöstä ei mainita tapauksen yhteydessä lainkaan.

Suhteellisuusvaatimuksen näkökulmasta mietitään, että mitä olisi tapahtunut, jos asetta ei olisi käytetty. Ainakaan välittömästi kenenkään henki tai terveys ei olisi ollut vakavassa vaarassa, jolloin myöskään suhteellisuusvaatimus ei täyty. Tilanteessa ei voi osoittaa, että kenen oikeushyvien välillä vallitsisi konkreettinen punninta-asetelma, jolloin tulisi kunnioittaa terroristin oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen.

Tällaisessa tilanteessa voitaisiin törmätä myös hätävarjeluvoimankäyttöproblematiikkaan. Vajasta ulos tuleva aseellinen terroristi voisi saattaa

poliisin hätävarjelutilanteeseen uhkaamalla tätä aseella. Poliisin aseenkäyttö voisi olla tällöin oikeutettua hätävarjelun nojalla. Hätävarjelusäännöstä sovellettaessa ulkopuolelle jäisivät kuitenkin esimerkiksi juuri harkinta toteuttamisajankohdasta ja huonot tai olemattomat viestiyhteydet. Tällaisessa tapauksessa tilannetta johtanut poliisimies voisi laiminlyödä virkavelvollisuuksiaan ja syyllistyä ääritapauksessa jopa kuolemantuottamukseen, vaikka poliisimies käytti asetta hätävarjelutilanteessa. Tällaisessa tapauksessa toteutuisi se Nuotion kuvaama tilanne, jossa poliisimies astuu ulos viranomaisen roolistaan juuri ratkaisevalla hetkellä.

Seuraavassa Vaasan hovioikeuden päätöksessä suhteellisuus ja välttämättömyys jouduttiin arvioimaan hankalassa rajatapauksessa ja kohdehenkilön perusoikeutta rajoitettiin radikaalisti sivullisten ja myös poliisimiesten perusoikeuksien turvaamiseksi.

Huume- tai lääkeaineiden vaikutuksen alainen mies oli paennut varkausrikoksen jälkeen pimeään metsään. Kiinniottotilanteessa mies oli lyönyt kirveellä poliisikoiraa ja uhannut poliiseja. Miehen yrittäessä pako, poliisi ampui miestä jalkaan. Vaasan hovioikeuden lainvoiman saaneessa päätöksessä pidettiin aseenkäyttöä perusteltuna, koska kohdehenkilön piiloutuminen metsään olisi johtanut poliisien kannalta vaaralliseen tilanteeseen ja seuraaminen olisi ollut vaikeaa. Toisaalta hovioikeus piti mahdollisena, että jos poliisi olisi luopunut kiinniotosta kokonaan, mies olisi pyrkinyt kaappaamaan auton läheiseltä tieltä ja olisi näin vaarantanut sivullisia. (VaaHo 17.5.2002 nro 563)

Vaasan hovioikeus korostaa päätöksessään myös poliisimiesten perusoikeuksia. Päätös konkretisoi sitä, että oikeus elämään kuuluu siinä määrin perusoikeuksien ydinalueelle, että poliisimiehen virantoimitusvelvollisuus ei voi rajoittaa sitä. Toisaalta poliisin virantoimitusvelvollisuus ja aktiivinen perusoikeuksien turvaamisvelvoite on sivullisille hengenvaarallisen henkilön ollessa kyseessä niin vahva, että toimenpiteestä ei voi luopua. Erityispiirteenä voidaan kyseisessä tapauksessa pitää pimeää metsää, jolloin miehen seuraaminen olisi vaikeutunut. Valoisana ajankohtana aseenkäyttö ei ehkä olisi ollut ajallisesti välttämätöntä, vaan miestä olisi voitu seurata ja pyrkiä sitä kautta ratkaisemaan tilanne lievemmin keinoin. Tuossa tilanteessa poliisimiehet olisivat kuitenkin joutuneet jatkamaan kiinniottoa pimeässä metsässä. Mies oli osoittanut aggressiivisuutensa mm. lyömällä poliisikoiraa. Tällöin poliisimiehillä oli täysi syy uskoa henkensä olevan konkreettisesti vaarassa, jos tehtävää jouduttaisiin jatkamaan pimeässä metsässä. Tällöin on osoitettavissa selvä perusoikeuksien punninta-asetelma, jossa näyttäytyvät myös poliisimiesten perusoikeudet. Päätös kuvastaa poliisimiehen oikeuta elämään ja sitä, että

virka-velvollisuudet eivät ulotu saattamaan virkamiehen henkeä tai koskemattomuutta konkreettiseen vaaratilanteeseen.

Päätös edustaa sikäli rajapintaa, että tilanteessahan ei ollut käsitystä siitä, mitä mies teki esim. mahdolliselle sivulliselle. Sivullisten suoja saa siis tapauksessa erityistä painoarvoa. Sitä pitää luonnollisesti arvioida kahdelta kannalta. Yhtäältä sitä on arvioitava suhteessa poliisimiehen virantoimitusvelvollisuuteen eli velvollisuuteen suojata muiden perusoikeuksia. Toisaalta se on huomioitava myös siten, että poliisimies ei vaaranna omalla aseenkäytöllään sivullisia.

Hallituksen esitys poliisilain hyväksy tulevaisuuteen suuntautuvan ennakoinnin lausumalla, että ”...*toimenpiteiden tulee perustua hyväksyttäviin johtopäätöksiin tilannekohtaisista tiedoista*²²⁹. Suhteellisuutta on erittäin vaikea arvioida, kun henkilön tulevaa käyttäytymistä arvioidaan hyvinkin pitkälle tai paremminkin mietitään todennäköisiä vaihtoehtoja ja niiden seurauksia. Hovioikeus lausuu päätöksessään myös, että *toisten hengelle ja terveydelle aiheutunut vaara ei ole ehkä ollut niin välitön, kuin mitä sisäasianministeriön aseenkäyttömääräyksessä (SM-2000-710)*²³⁰, mutta katsoo, että puolustettavuus-kriteeriä käytännössä arvioitaessa on otettava huomioon kunkin tapauksen erityispiirteet.

Hovioikeuden päätöksen mukaan huume- tai lääkeaineiden vaikutuksen alainen henkilö siis alensi käyttäytymisellään merkittävästi oikeuttaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, jopa aseenkäyttöä kohtaan. Samalla päätös kuvastaa sitä jo edellä todettua suhteellisuutta, että voimakas, kuten hätävarjelutekokin voi olla hieman kovempi, kuin torjuttava hyökkäysteko olisi ollut. Päätös edustanee rajapintaa määriteltäessä voimankäyttöasetuksen mukaista vakavan hengen tai terveyden vaaran välittömyyttä ja toisaalta vakavuutta, mutta konkretisoi poliisimiehen velvollisuutta estää hätävarjelutilanteen syntyminen.

²²⁹ HE 57/1994 s. 65.

²³⁰ Voimankäyttöasetusta edeltänyt SM:n ohje aseenkäytöstä määritteli aseenkäyttökynnyksen samoin kuin voimankäyttöasetuskin.

Mikkelin panttivankitilanteessa ennakointi ja toimenpiteestä luopuminen olivat ratkaisevassa asemassa:

Mieshenkilö oli ryöstänyt pankin uhkaamalla pankin henkilökuntaa dynamiitilla. Tämän jälkeen mies oli ottanut mukaansa kolme panttivankia ja poistunut paikalta pakoautolla dynamiitti ja panttivangit mukanaan. Poliisi sulutti myöhemmin auton Mikkelin keskustassa niin, että mies ei päässyt enää jatkamaan matkaansa. Tässä tilanteessa kaksi panttivankia pääsi pakenemaan pakoautosta. Tämän jälkeen miehen mielentila oli kiihtynyt ja hän oli lähtenyt autollaan liikkeelle, jolloin poliisimies oli esimiehensä käskystä ampunut miestä autoon, jolloin auto oli räjähtänyt sillä seurauksella, että sekä panttivanki, että pankin ryöstänyt mies kuolivat. Korkein oikeus tuomitsi ampumiskäskyn antaneen poliisimiehen varomattomuudesta tehdystä virkavirheestä siksi, että tämä ei ollut purkanut sulutusta ja päästänyt miestä jatkamaan matkaa. Korkein oikeus katsoi asetta käyttäneen poliisimiehen toimineen esimiehensä käskyn vuoksi lainmukaisesti ja lisäksi hätävarjelutilanteessa. (KKO:1993:50 ään.)

Korkeimman oikeuden mukaan tilannetta johtaneen poliisimiehen olisi pitänyt määrätä sulutus purettavaksi, koska miehen mielentila kiihtyi. Tällöin olisi pitänyt ennakoida, että tilanne saattaa riistäytyä käsistä miehen menettäessä malttinsa. Korkeimman oikeuden jäsenistä mm. oikeusneuvos Wirilander on ollut eri mieltä asiasta. Wirilanderin mukaan pakoauton ja dynamiittien matkan jatkuminen olisi muodostanut liian suuren riskin täysin sivullisille ihmisille Mikkelissä ja muuallakin. Wirilanderin mukaan sulutuksen ylläpito taas mahdollisti panttivankien pakenemisen, mikä kahden panttivangin osalta oli myös onnistunut.

Suhteellisuusvaatimuksen näkökulmasta vastakkain olivat poliisimiehen oikeus elämään ja toisaalta kohdehenkilön ja panttivangin oikeus elämään. Panttivangin osalta on erikseen mietittävä, että miten todennäköistä panttivangin menehtyminen eli auton räjähtäminen oli. Aseenkäyttöoikeus kohdehenkilöä vastaan täyttää varmasti suhteellisuusvaatimuksen, mutta se ei saisi tapahtua panttivangin kustannuksella.

Mielestäni tapauksen merkitys nykyisessä ”terrorismin vastaisen sodan” tilanteessa saattaa olla heikohko. Wirilanderin kannan mukainen velvollisuus estää tilanteen edelleen paheneminen saattaisi saada nykyään suuremmankin painoarvon.

Itse aiheutettu syyntakeeton tilahan ei vapauta Suomen oikeuskäytännön mukaan rikosoikeudellisesta vastuusta. Henkilön tila voi käsittääkseni olla aseenkäyttöä puoltava seikka siksi, että se tekee henkilön käyttäytymisen arvaamattomaksi. Tulkitsin tällä ta-

voin tässä tutkimuksessa aikaisemmin asetusta kulkuneuvon pysäyttämistä. Eli katsoin, että kuljettaja on tällaisessa tilassa erityisen vaarallinen. Ongelmalliseksi tämä tulee silloin, kun kohdehenkilö onkin mielisairas ja ehkä myös rikoslain mukaan syyntakeeton. Seuraavassa tapauksessa KKO on kuitenkin ottanut hieman toisenlaisen kannan omaan tulkintaani verrattuna:

Kyseisessä tapauksessa kolme poliisimiestä antoi terveydenhoitoviranomaisille virka-apua henkilön toimittamiseksi tahdonvastaiseen hoitoon. Mieshenkilö lähti ambulanssia pakoon vesuri kädessään. Kolme poliisimiestä lähti hieman myöhemmin erikseen paikalle hälytetyinä miehen perään poliisikoiran kanssa. Kun poliisit olivat seuranneet miestä noin neljä kilometriä, he tavoittivat miehen hakkuuaukealla. Poliisit käskivät miestä pysähtymään ja luopumaan vesurista. Tällöin mies kääntyi ja lähti tulemaan ensimmäisenä poliisikoiran kanssa kulkenutta poliisimiestä kohti vesuri ylös kohotettuna. Etäisyys tähän lähimpään poliisimieheen oli tuolloin noin 20 metriä. Kun mies oli päässyt noin 10 metrin päähän lähimmästä poliisimiehestä ja tämän poliisikoirasta, kauempana ollut poliisimies ampui miestä jalkaan ja miehen jatkettua etenemistään sama poliisimies ampui vielä toisen kerran miestä jalkaan.

Tästä huolimatta mies oli jatkanut eteenpäin ja tällöin poliisikoira oli käynyt mieheen kiinni. Poliisikoira oli purrut miestä vasempaan käteen ja kaatanut miehen maahan. Mies oli pudottanut vesurin kädestään, mutta ottanut sen uudelleen käteensä ja lyönyt sillä poliisikoiraa, jolloin koira oli irrottanut otteensa. Tämän jälkeen mies oli lähtenyt nousemaan ylös vesuri kädessään, jolloin tämä hyökkäyksen kohteena ollut ja koiranohjaajana toiminut poliisimies oli ampunut miestä jalkaan. Tämän jälkeen miehen hyökkäys oli päättynyt ja vesuri oli saatu tältä pois. Miehen saanti pois metsästä oli kestänyt melko kauan ja mies oli myös vastustanut myöhemmin ensihoitoa ambulanssissa. Mies menehtyi saamiinsa vammoihin.

Syyttäjä syytti lähimpänä kohdehenkilöä ollutta poliisia hätävarjelun liioitteluna tehdystä taposta ja toista poliisia hätävarjelun liioitteluna tehdystä pahoinpitelystä. Molemmat syytteet koskivat nimenomaan aseenkäyttöä ylimitoitettuna voimakeinona hätävarjelutilanteessa. Porin käräjäoikeus hylkäsi syytteet 25.5.2001²³¹. Käräjäoikeuden perustelujen mukaan oli perusteltua pitää kohdehenkilöä vaarallisena ja tämä oli käyttänyt hyökkäyksessään hengenvaarallista välinettä. Poliisikoiraa ei voitu käyttää, koska se oli jäljestämisestä väsynyt. Hyökkäyksen väistäminen tai perääntyminen olisi vaarantanut poliisimiesten turval-

²³¹ Porin KO 25.5.2001 01/738.

lisuuden, koska maasto oli vaikeakulkuista. Porin käräjäoikeuden mukaan aseiden käyttö oli välttämätön voimakeino hyökkäyksen torjumiseksi ja se oli myös suhteellisuusperiaatteen mukainen. Turun hovioikeus ei muuttanut Porin käräjäoikeuden päätöstä 4.3.2002 antamassaan päätöksessä²³².

Korkein oikeus katsoi päätöksessään, että aseiden käyttö ei ollut tilanteessa välttämätön voimakeino, eikä siten puolustettava. Korkeimman oikeuden mukaan poliisikoira oli toimintakykyinen ja sitä olisi tullut käyttää ennen asetta. Sen jälkeen, kun koira oli purrut ja kaatanut jo kaksi laukausta jalkaansa saaneen miehen, tämän kolmen metrin päässä olleen poliisimiehen olisi tullut perääntyä ja väistää kohdehenkilön hyökkäys, joten aseiden käyttö ei ollut KKO:n mukaan tuolloinkaan välttämätön voimakeino, eikä siten puolustettava. Korkein oikeus jätti kuitenkin ensimmäisenä ampuneen poliisimiehen rangaistukseen tuomitsematta, koska tilanne oli syntynyt nopeasti eikä poliisikoiraa ollut käytetty, joten kyseiseltä poliisimieheltä ei KKO:n mukaan voitu kohtuudella vaatia muunlaista käyttäytymistä. KKO tuomitsi jälkimmäisenä ampuneen poliisimiehen hätävarjelun liioitteluna tehdystä pahoinpitelystä. (KKO 2004:75 ään.)

KKO ei käsittele voimankäyttöön varautumista, eikä niitä seikkoja, joiden vuoksi hätävarjelutilanteeseen on päädytty. KKO toteaa ainoastaan, että poliisipartion tarkoituksena oli hoitaa kiinniotto käskyttämällä ja väsyttämällä ja käyttää tarvittaessa poliisikoiraa. Asetta on ollut tarkoitus käyttää vain hätävarjelutilanteessa. EIT:n ratkaisemissa tapauksissa kiinnitetään säännönmukaisesti huomiota varautumiseen ja siihen liittyvään tilanteen johtamiseen. Myös tässä tapauksessa olisi mielestäni ollut perusteltua käsitellä tapausta pidemmällä aikajanelalla huomioiden myös ne seikat, joilla aseidenkäytöltä ja voimankäytöltä on pyritty välttymään. EIT:n ratkaisuista on selvästi luettavissa se, että tilanteen kehittyminen vaikuttaa siihen, että miten puolustettavaa voimankäyttö on ratkaisevalla hetkellä. Tällöin poliisimies ei irtaudu viranomaisen roolistaan aseidenkäyttöhetkellä.

EIT on tapauksessa Ernst Rehbock 28.11.2000 pidättämisen yhteydessä syntyneiden vammojen vakavuutta pohdittaessa nostanut esiin sen, että 1) pidättäminen on suunniteltu etukäteen, 2) riskien arviointiin on ollut riittävästi aikaa ja 3) aikaa on ollut myös ryhtyä kaikkiin mahdollisiin toimiin pidätyksen suorittamiseksi. Tapaus on näytönarvi-

²³² Turun HO 4.3.2003 nro 576.

oinniltaan niin epäselvä, että sitä ei kannata tässä yhteydessä käsitellä tarkemmin. Merkitsevää on kuitenkin se, että miten EIT korostaa varautumisen merkitystä voimankäytön seurauksiin nähden. Tällöin puolustettavuusarvioinnissa on mielestäni merkitystä sillä, että päädyttiinkö vakaviin seurauksiin hyvästä etukäteissuunnittelusta huolimatta vai sattumalta siksi, että toimenpiteitä ei suunniteltu siten, että voimakeinojen käytöltä voitaisiin välttyä tai voitaisiin valita lievin mahdollinen voimakeino.

KKO toteaa perusteluissaan, että *psykkisesti sairaan kohdalla poliisilta voidaan odottaa enemmän joustavuutta*. Kuten jo aikaisemmin totesin, tällainen perustelu vaikuttaa erikoiselta. Se on ristiriidassa mm. sen aikaisemmin toteamani seikan kanssa siitä, että aseenkäyttökynnystä kulkuneuvoa kohtaan on nostettu siten, että henkilön arvaamattomuutta arvioitaessa pitää kiinnittää huomiota mielentilaan.

Erikoiseksi KKO:n ratkaisun tekee myös se, että perääntyminen, voimakeinojen käytön ajallinen siirtäminen tai toimenpiteestä luopuminen asettaisi muutamien metrien päässä olevan kohdehenkilön vuoksi poliisimiehen hengen ja terveyden vakavaan vaaraan. Tällöin ei käsittääkseni enää voi olla kyse Helmisen mainitsemasta abstraktista vaarasta eli vahinkoriskistä, vaan konkreettisesta, ajallisesti läheisestä poliisioikeudellisen toimenpidekynnyksen ylittävästä vaarasta²³³. Tilanne liittyy olennaisesti poliisin virkatehtävään, mutta kuten aikaisemmin on todettu, oikeus elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen vaikuttaisi kuuluvan siinä määrin virkamiehen perusoikeuksien ydinalueelle, että virkamies ei ole julkisen vallan käyttäjänä velvollinen luopumaan niistä. Lisäksi todettiin poliisimiehen virantoimitusvelvollisuuteen kuuluvan hätävarjelutilanteen estämisen. Myös siihen nähden vaikuttaa erikoiselta vaatia poliisimiestä pidättäytymään aseenkäytöstä ko. tilanteessa. Tällaista näkökulmaa tukee myös tapauksen ratkaisuun osallistuneen oikeusneuvos Taipaleen mielipide siitä, että ensimmäisenä ampuneen poliisimiehen käyttämä voimakeino (ampuminen) on ollut välttämätön uhkaavan hyökkäyksen torjumiseksi ja se on vastannut suhteellisuusperiaatteen vaatimuksia.

KKO:n päätös näyttäisi olevan ristiriidassa em. Vaasan hovioikeuden päätöksen kanssa, jossa asetta käytettiin metsään paennutta miestä kohtaan. Vaasan hovioikeuden tapauk-

²³³ Helminen ym. 1999 s. 26.

sessä hengen tai terveyden vaara oli huomattavasti abstraktimpi kuin tässä KKO:n tapauksessa. Vaasan hovioikeus on päätöksessään todennut, että kenenkään osalta kyseessä ei ole ollut hätävarjelutilanne. Tällöin verrattaessa Merikarvian tapauksen ratkaisua Vaasan hovioikeuden ratkaisuun näyttäisi siltä, että voimakeinojen käyttöala supistuisi siirryttäessä voimankäytöstä hätävarjeluun. Tämä olisi ristiriidassa mm. Tuorin em. mielipiteen kanssa siitä, että poliisin voimakeinojen käyttöala kattaa hätävarjeluun alan. Samoin se olisi ristiriidassa oman mielipiteeni kanssa siitä, että käytettävien voimakeinojen käyttöala ei voi supistua siirryttäessä voimankäytöstä hätävarjeluun. Näiden tapauksien valossa tulee ymmärrettäväksi aikaisemmin mainittu Nuotion mielipide siitä, että hätävarjelusäännösten soveltaminen Merikarvian tapauksessa osoittautui lopputuloksen kannalta merkittäväksi. Merikarvian tapaus on nimenomaan KKO:n ennakkopäätös, joten sillä tulisi olla alempiin oikeusasteisiin nähden ohjaava vaikutus.

Näkisin tapauksen nimenomaisena ennakkopäätöksenä eli *ratio decidendi*nä hyökkäyksen väistämismielipiteen. Myöhempi sitovuus eli *stare decisis* on mielestäni ongelmallinen, koska ratkaisu kajoaa EIT:n ratkaisuja syvemmälle poliisimiehen perusoikeuksiin. Lisäksi myöhempi sitovuus vaikuttaisi ongelmalliselta sen suhteen, että poliisimiehen velvollisuutena on estää hätävarjelutilanteen syntyminen.

Myös seuraava Vaasan hovioikeuden tapaus näyttäisi edustavan hieman toisenlaista näkökantaa aseenkäyttökynnyksen suhteen:

Entuudestaan vaaralliseksi ja arvaamattomaksi tunnettu mieshenkilö oli poliisille 7.12.1993 klo 21.37 tulleen ilmoituksen mukaan ajanut äitinsä ulos talosta väkivallalla uhkaamalla. Poliisit olivat tavoittaneet miehen noin kello 23 aikaan kadulta. Tällöin mies on alkanut uhkailla poliiseja huitomalla noin 1,6 metriä pitkällä teräksisellä terällä varustetulla jäätuuralla ja lisäksi sanallisesti. Miestä on yritetty saada puhuttamalla luopumaan jäätuurasta. Poliisikoiraa on yritetty käyttää, mutta se ei ollut onnistunut erittäin liukkaan kelin vuoksi. Mies oli myös yrittänyt lyödä poliisikoiraa jäätuuralla. Noin 10 minuutin tuloksettomien käskyttämisen jälkeen yksi poliisimies oli ampunut varoituslaukauksen ja tämän jälkeen suunnatun laukauksen miehen jalkaan, jolloin tilanne oli päättynyt. Vaasan hovioikeus totesi, että virkatehtävän laatu (äitinsä väkivallalla uhkaamalla ulos ajaneen henkilön kiinniotto) ei sellaisenaan tehnyt aseenkäyttöä perustelluksi. Tapauksella ei ollut sivullisia, eikä ollut olemassa vaaraa siitä, että mies pääsisi pakenemaan poliisilta. Myöskään mies ei ollut varsinaisesti hyökännyt kohti

poliiseja. Hovioikeuden mukaan oli olemassa varteenotettava mahdollisuus, että tilanteen kehittymistä seuraamalla tilanne voidaan saada laukeamaan käyttämättä ampuma-asetta. Hovioikeus totesi poliisimiehen syyllistyneen tuottamukselliseen virkavelvollisuuden rikkomiseen ja tuottamukselliseen ruumiinvamman aiheuttamiseen. Kuitenkin miehen väkivaltaisen ja arvaamattoman taustan, miehen erittäin vaarallisen aseiden, miehen raivoisan mielen tilan ja poikkeuksellisen liukkaan kelin vuoksi hovioikeus vapautti RL 3 luvun 9§:n 2 momentin mukaan poliisimiehen rangaistuksesta eli hovioikeus katsoi, että oli erittäin painavia perusteita siihen, että tekijältä ei voitu koh- tuudella vaatia muun laista käyttäytymistä. (VaaHO 20.7.1995 no 1089)

Merikarvian tapaukseen verrattaessa tässä tapauksessa oli myös kyse ainakin jossain määrin häiriintyneestä mielentilasta. Merikarvian tapauksessa oli kyseessä kohdehenkilön hyökkäys, tässä tapauksessa taas ei ollut varsinaisesti aloitettua hyökkäystä. Merikarvian tapaus katsottiin hätävarjelutilanteeksi, tässä tapauksessa taas katsottiin, että hätävarjelutilannetta ei ollut olemassa ja hovioikeus tutki tapauksen myös poliisin hallinnollisen toimivallan näkökulmasta. Merikarvian tapauksessa aseenkäytöstä tuomittiin rangaistus, vaikka se oli hätävarjelutilanne. Tässä tapauksessa rangaistusta ei tuomittu, vaikka ei ollut edes hätävarjelutilanteen edellyttämää välittömästi uhkaavaa tai jo alkannutta hyökkäystä. Tässä tapauksessa myöskään hovioikeus ei ole käsitellyt sitä mahdollisuutta, että mies olisi heittänyt jäätuuralla poliisimiehiä. Poliisimiehet vetosivat tällaiseen mahdollisuuteen ja siihen, että liukkaan kelin vuoksi heillä ei olisi ollut mahdollisuutta väistää heittoa.

Tuon mahdollisuuden käsittely hovioikeuden tuomion perusteluissa olisi mielestäni ollut erittäin tärkeää. Poliisimiesten kertomana heidän turvallisuutensa olisi ollut konkreettisesti vaarassa. Myös tässä tapauksessa törmätään virantoimitusvelvollisuuden ja perusoikeuksien rajoittamisen ongelmaan. Kyseessä oli kaupunkialue ja jäätuuralla varustautuneen vaarallisen henkilön kiinniotosta poliisi ei voi luopua. Ajallisen välttämättömyyden suhteen tapaus on mielenkiintoinen, koska tilanne oli kestänyt noin 10 minuuttia. Jäätuuran heittäminen olisi välittömästi aiheuttanut hätävarjelutilanteen.

Tapausta alempana oikeusasteena käsitellyt Vaasan käräjäoikeus hylkäsi poliisimieheen kohdistuneet syytteet. Vaasan käräjäoikeuden 12.1.1995 annetun tuomion 764/2 perusteluissa lausutaan seuraavaa: *Vaikka varsinainen hyökkäys ei vielä ollut alkanut, ei poliisilta kohtuudella voida vaatia, että hän ensin itse joutuu hyökkäyksen kohteeksi. Tällä*

tavoin käräjäoikeus näyttäisi painottavan hovioikeutta enemmän poliisimiehen perusoikeuksia. Merkittävänä erona käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomion perusteluissa on se, että käräjäoikeus käsittelee jopa jäätuuran tahattoman irtoamisen mahdollisuutta ja toteaa myös sen voivan aiheuttaa poliisimiehelle vakavan pään vamman. Päätöksien perusteluja vertailtaessa herää kysymys siitä, että onko tuo seikka voinut aiheuttaa päätösten erilaisuuden.

Sekä käräjäoikeuden että hovioikeuden päätökset kuvastavat sitä pääluvussa kolme todettua seikkaa, että poliisimies voi puolustaa jääviyssäännösten estämättä myös itseään voimankäytösäännöksen antamin toimivaltuuksin.

Seuraavassa tapauksessa EIT käsittelee kohtuullisen perusteellisesti voimankäyttöön varautumista ja välttämättömyysvaatimusta ja ottaa kantaa myös viranomaisen perusoikeuksiin:

Kyproksen tasavallassa oli eräästä asunnosta alkanut kuulua naisen avunhuutoja. Naapuri oli hälyttänyt paikalle poliisin, mutta asunnossa ollut mies ei ollut päästänyt poliisia sisälle. Tällöin asunnossa ollut nainen oli huutanut, että mies osoittaa häntä aseella ja aikoo ampuu hänet. Poliisi näki miehen pitelevän kaksipiippuista haulikko. Poliisi aloitti miehen kanssa puhelimen välityksellä neuvottelut, jotka eivät kuitenkaan johtaneet mihinkään lopputulokseen. Myös muut kuin poliisi, soittivat miehelle. Puhelinyhteydessä ollut poliisijohtaja päätteli, että mies ei halunnut neuvotella ja ilmoitti asiasta poliisipäällikölle. Poliisipäällikkö kutsui paikalle tällaisiin tilanteisiin erikoistuneen poliisin erikoisryhmän. Poliisipäällikkö ilmoitti asiasta myös ministerille. Erikoisryhmän johtaja esitteli suunnitelman, jonka mukaan asunnon ikkunoista ammuttaisiin kyynelkaasua ja samaan aikaan huoneiston ovi rikottaisiin ja ryhmä tunkeutuisi sisään pidättämään miehen ja pelastamaan apua pyytäneen naisen. Suunnitelman mukaan asetta saisi käyttää vain, jos naisen tai poliisien itsensä henki olisi uhattuna. Neuvotteluja kuitenkin jatkettiin ja mies ilmoitti vapauttavansa naisen keskiyöllä ja tekevänsä sen jälkeen itsemurhan. Neuvotteluissa mukana ollut lääkäri arveli, että mies oli päättänyt tappaa naisen ja sen jälkeen itsensä. Kello 23 aikaan miehelle toimitettiin ruokaa, johon oli sekoitettu huumaavaa ainetta miehen tainnuttamiseksi. Naisen kuultiin edelleen huutavan, että mies aikoo tappaa hänet. Ministeri jätti erikoisryhmän esittämän suunnitelman toteuttamisen poliisin harkintaan. Suunnitelma päätettiin toteuttaa ja kyynelkaasu ammuttiin ennen keskiyötä ja samaan aikaan erikoisryhmä meni asuntoon sisään. Mies oli 3-4 metrin päässä ensimmäisenä asuntoon tunkeutuneesta

*poliisista ja mies ampui poliisia olkapäähän. Tämän jälkeen mies ampui kerran naista. Muutaman sekunnin kuluttua seuraavaksi asuntoon tullut poliisi ampui 2-3 kertaa naisen kanssa liikkeessä ollutta miestä. Mies ja nainen katosivat poliisin näköpiiristä. Seuraavaksi poliisi näki miehen istuvasa asunnossa ja ampui mieheen siihen saakka, että tämä makasi lattialla. Loppuvaiheessa nainen oli maannut osin miehen päällä. Mies kuoli tapah-
tumapaikalla ja nainen muutaman tunnin kuluttua teho-osastolla. EIT katsoi tapauksen täyttävän ehdottoman välttämättömyyden kriteerit. (EIT 9.10.1997 Andronicou and others 25052/94)*

EIT totesi, että tapauksessa tuli tarkastella operaation suunnittelua, valvontaa ja voimankäyttöä. Suunnittelun ja valvonnan osalta olennainen kysymys oli, että olivatko viranomaiset olleet huolimattomia toimenpiteiden valinnassa eivätkä olleet varmistuneet riittävästi kaiken hengenvaaran minimoinnista. Olennaista oli myös se, että miten tilanne oli kehittynyt päivän kuluessa. EIT piti neuvottelua sinänsä hyvänä, mutta kritisoi sitä, että tapauksessa ei ollut järjestetty yleisöltä suljettua puhelinjaa. EIT piti asuntoon tunkeutumista perusteltuna, koska neuvottelut olivat rauenneet, mies tiedettiin aseistautuneeksi ja mies oli jo osoittanut väkivaltaisuutta pahoinpitelemällä naista. EIT piti erikoisryhmän käyttöä perusteltuna viimeisenä keinona ja käytöstä oli myös etukäteen keskusteltu. Aseiden osalta EIT totesi, että konepistooli oli perusteltu vaihtoehto, kun miehellä oli nähty kaksipiippuinen haulikko, eikä muidenkaan aseiden olemassaoloa voitu sulkea pois. Erikoisryhmä oli saanut aseiden käytöstä selkeät ohjeet. EIT katsoi, että tapauksessa oli jäänyt näyttämättä toteen, etteikö pelastusoperaatiota olisi suunniteltu ja järjestetty tavalla, joka minimoi mahdollisimman suuressa määrin kaiken hengenvaaran.

Tapauksessa EIT käsittelee varsin yksityiskohtaisesti operaation suunnittelua ja johtamista. Suunnittelulla ja johtamisella on olennainen merkitys harkittaessa EIS:n mukaista ehdoton välttämättömyys-kriteerin täyttymistä. EIT:n tuomion perustelut vahvistavat sitä jo ennemmin todettua ajatusta, että poliisi ei saa omalla toiminnallaan ajaa tilannetta huonompaan suuntaan. Lisäksi tuomiosta voidaan johtaa kansallisen oikeuteen se tulkinta, että varautuminen liittyy puolustettavuus-käsitteeseen. Varautumiseen liittyy sellaisen toimintatavan valinta, jolla voimakeinojen käytöltä voidaan välttyä. Tällainen toimintatapa on esimerkiksi neuvottelu.

EIT totesi erikoisryhmän käyttäneen kuolettavaa väkivaltaa tilanteessa, joka johtui välittömästi miehen väkivaltaisesta reaktiosta. EIT:n mukaan poliisit olivat vilpittömästi uskoneet, että heidän itsensä ja panttivankina olleen naisen pelastamiseksi, mies oli tappettava ja häntä oli ammuttava toistuvasti. EIT:n mukaan tämä oikeutti EIS 2 artiklan 2 kohdan mukaiseen voimankäyttöön, koska muutoin virkamiehille asetettaisiin epärealistinen taakka, joka vaarantaisi heidän ja muiden elämän. Tällä tavoin EIT:n näkemys vaikuttaisi olevan ristiriidassa KKO:n näkemyksen kanssa, koska Merikarvian tilanteessa KKO olisi edellyttänyt vesurilla varustautuneen miehen väistämistä.

EIT:n nimenomainen maininta virkamiehen epärealistisesta taakasta tarkoittanee ratio decidendi mukaista ennakkopäätöksen ideaa. Tällöin jää epäselväksi se, että miten EIS:n mukainen ihmisoikeuksien vähimmäistaso on toteutettu kansallisessa oikeudessa poliisimiehen ja kohdehenkilön perusoikeuksia vertailtaessa.

EIT piti valitettavana ammuttujen laukausten määrää, mutta katsoi kuitenkin, että kuolettavan voiman käyttäminen ei ylittänyt tilanteen oloissa sitä, mikä oli ollut ehdottoman välttämätöntä naisen ja poliisien elämän suojaamiseksi. EIT katsoi tapaukseen liittyvän oleellisesti sen, että mies oli saattanut naisen alttiiksi vaaralle. Tällä tavoin EIT näyttäisi tukevan sitä edellä esitettyä Tuorin ja Nuotion ajatusta, että poliisin toimivalta voimankäytössä kattaa hätävarjelun, ja voimankäyttöä on tällöin pidettävä ensisijaisena toimivaltaperusteena. Varsinkin varautumista ajatellen on luonnollistakin, että hyökkäysteossa tarkastellaan sitä, että miten tilanteeseen on päädytty, eikä pelkästään kohdehenkilön aloittamaa hyökkäystä, joka varmasti olisi myös hätävarjeluteolla torjuttavissa.

Välttämättömyysvaatimushan nojaa tilanteessa vahvasti lääkärin arvioon siitä, että mies tappaisi naisen ja sen jälkeen itsensä. Muussa tapauksessa asuntoon tunkeutumista tuskin voisi pitää suhteellisuusperiaatteen mukaisena, koska tunkeutuminen sisältää riskin naisen loukkaantumisesta ja kuolemasta. Nainen nautti tilanteessa sivullisena erityistä suojaa. Ajallinen välttämättömyys katsottiin täyttyneeksi, koska lääkärin arvio tulevasta tapahtumasta ajoittui myös puoleen yöhön. Päätöksestä ei selviä tarkemmin, että mihin lääkäri perusti mielipiteensä. Suhteellisuusperiaatteen täytyminen sinänsä on selvää, jos lääkärin mielipide naisen tappamisesta arvioidaan varsin todennäköiseksi. Tällainen

arvio vaatii kyllä tuekseen vahvat argumentit. EIT kritisoi mielestäni yllättävän vähän ammuttujen laukausten suurta lukumäärää.

Seuraavassa tapauksessa EIT kritisoi juuri sitä, että toimenpidettä suorittavat henkilöt eivät ole saaneet riittävästi tietoa ja ohjeita tehtävästä. Tämän vuoksi heillä ei ollut tiedossaan asiaan vaikuttavia seikkoja päätöksentekohetkellä.

*Maaliskuussa 1993 Turkin santarmien maakunnallinen päällikkö sai puhe-
linsoiton ilmiantajalta, joka mainitsi nimeltä terroristeja ja ilmoitti heidän
olinpaikkansa. Samana päivänä suunniteltiin etsintäoperaatio. Suunnittelus-
ta ei ole olemassa tarkempaa selvitystä. Tehtävän saaneelle ryhmälle ilmoi-
tettiin, että osoitteessa olisi hyvin todennäköisesti PKK:n terroristeja. Ryh-
mä ei saanut ohjeita aseiden käytöstä tai taktiikasta vastarintaa kohdattaes-
sa. Heille ei myöskään ilmoitettu muista talossa asuvista henkilöistä. Tapah-
tumankulun näytönarvioinnissa on epäselvyyksiä, mutta pidettiin mahdolli-
sena, että poliisit olisivat avanneet tulen oven läpi kuultuaan lukituksen
poistamisesta aiheutuvan äänen ja luultuaan näin joutuvansa tulituksen
kohteeksi. Oven takana ollut henkilö menehtyi luoteihin. EIT piti sekä ope-
raation suunnittelua että aseenkäyttöä EIS:n vastaisena. (EIT 14.12.2000
Gül 22676/93)*

EIT totesi, että harkittaessa kuolettavan voiman käyttämisen yhteensopivuutta EIS 2 artiklan kanssa, oli otettava huomioon toiminnan suunnittelu ja valvonta. Terrorismin torjumiseksi suoritettavat operaatiot tuli suunnitella, ja niitä tuli valvoa siten, että kuoletta-
vaan voimaan tarvitsisi turvautua mahdollisimman vähän. EIT totesi, että poliisit olisi-
vat olleet varovaisempia, jos heitä olisi valmennettu enemmän ja heille olisi annettu
enemmän tietoja. Myös tässä tapauksessa EIT korostaa kansallisin termein ilmaistuna
voimankäyttöön varautumista. Ratkaisusta voidaan johtaa se, että yksittäisen toimijan
tai toimintaryhmän tulee saada tehtävästä sellaiset tiedot, että toimija tai ryhmä kykenee
tarvittaessa tekemään itsenäisiä ratkaisuja. Toiminta ei voi perustua pelkästään yksittäi-
seen virkakäskyyn, koska tilanne voi muuttua, jolloin käskyn sisältö ei enää ole välttä-
mättä sopiva toimintatapa.

EIT piti tulen avaamista viattomien siviilien, naisten ja lasten asuttamassa asuinraken-
nuksessa näkymättömissä olevaan kohteeseen törkeän suhteettomana. Ampuminen toi-
mintatapana ei olisi ollut välttämätön, koska tuossa tilanteessa suljetun oven takana olisi
voitu väistää ja varmistaa siten, että onko tilanteessa välttämätöntä turvautua aseenkäyt-

töön. Myös suhteellisuusperiaatteen täytyminen on yhteydessä kohdehenkilön todellisten aikomusten tietämyksen puutteeseen.

Seuraavassa hätävarjelua käsittelevässä KKO:n tapauksessa suhteellisuusperiaatteen arvioiminen ei sisältänyt niinkään paljon tulevaisuuteen kohdistuvaa arviointia, vaan asetelmaa voitiin arvioida jo toteutuneen teon suhteessa ampuma-aseen käyttöön. Sen sijaan ajallinen välttämättömyys oli ratkaisevalla sijalla.

A oli luvattomasti käyttöönsä ottamallaan moottoripyörällä ajaen paennut poliisia ja poliisin antamasta pysäytymismerkistä ja ampumasta varoituslaukauksesta huolimatta jatkanut pakoaan. Tässä tilanteessa poliisimies oli pysäyttääkseen ja ottaakseen kiinni A:n tämän tekemien rikosten ja liikenneturvallisuudelle aiheuttaman välittömän vaaran vuoksi, ampunut revolverillä kolme laukausta tähtäämällä liikkuvan moottoripyörän takapyörään. Tällöin yksi luoti oli osunut A:n selkärankaan aiheuttaen muun muassa alaraajojen pysyvän halvaantumisen. Poliisimiehen olisi ampuessaan tullut mieltää, että luoti saattoi osua moottoripyörän asemesta A:han niin, että tämä voi saada surmansa tai vaikean ruumiinvamman. Poliisimiehen katsottiin käyttäneen ankarampaa voimakeinoa kuin mitä tilanteessa voitiin pitää puolustettavana. (KKO:1990:136)

Tapausta koskevan Ulvilan kihlakunnanoikeuden 16.6.1987 annetun päätöksen mukaan A oli käyttänyt kapealla ja mutkaisella tiellä 120-160 kilometrin tuntinopeutta, kun nopeusrajoitus on ollut 60 km/h. A oli ajanut kaarteissa tien vasenta reunaa silloin, kun näkyvyys on ollut huomattavasti rajoittunut. Kihlakunnanoikeus on todennut A:n menettelyn olleen omiaan aiheuttamaan vakavaa vaaraa muiden tiellä liikkuvien hengelle ja terveydelle. A oli pakenemisen vaiheissa ajanut myös kohti pysäytysmerkkiä näyttänyt poliisimiestä niin, että tämä oli joutunut hyppäämään sivuun. Kihlakunnanoikeus hylkäsi A:n rangaistus- ja korvausvaatimukset, koska katsoi, että ei ollut näytetty toteen, että poliisimies olisi käyttänyt ankarampia voimakeinoja kuin mitä A:n tekemän vastarinnan vaarallisuuteen nähden ja kiinniottamisen toimittamiseksi olosuhteisiin nähden voitiin pitää puolustettavana.

Turun hovioikeus katsoi päätöksessään 23.1.1989, että A:n välitön pysäyttäminen metsäpolulle ei ollut ehdottoman välttämätöntä. Hovioikeuden mukaan A:n pysäyttäminen

olisi ollut mahdollista muutoinkin kuin ampumalla. KKO asettui hovioikeuden kanssa samalle kannalle.

Mielestäni tapauksen nimenomainen ennakkopäätös eli ratio decidendi ei ilmene KKO:n päätöslauselmasta. Hovioikeus toteaa ampumisen tapahtuneen metsäpolulla. Tällöin A:n aiheuttama vaara ei ollut niin konkreettinen, etteikö ampuma-aseen käyttöä olisi voinut vielä ajallisesti siirtää. Vaara oli mielestäni saattanut olla konkreettisempi, mutta ei juuri tuolla hetkellä kuitenkaan ollut eli tapaus konkretisoi myös veloitetta tilanteen jatkuvaan arviointiin. Pysäyttämistä luopuminen tulisi sovellettavaksi ennen aseenkäyttöä, koska KKO:n mukaan moottoripyöräilijän aiheuttama vaara johtuu kiinnioton välttämistä. Tällöin tarkastellaan kulkuneuvon pysäyttämistä annetun asetuksen tarkoittamaa välittömästi tilannetta edeltävää toimintaa tai häiriintyneisyyttä, jolloin moottoripyörän kuljettajan aiheuttama vaara on poistettavissa kiinniotosta sillä hetkellä luopumalla, jos ainoaksi vaihtoehdoksi jää ampuma-aseen käyttö.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Poliisilain voimankäytösäännöksen soveltamisessa eniten tulkintaa vaativa kohta on voimankäytön puolustettavuus. Puolustettavuusarvioinnissa päädytään edelleen suhteellisuus- ja välttämättömyysarvointiin eli samat kriteerit ovat havaittavissa kaikilla oikeuden tasoilla. Poliisin voimankäytösäännös ja poliisilain yleiset periaatteet ilmentävät niitä samoja arvoja, jotka näkyvät keskeisinä jo oikeuden syvätasolla. Tältä osin voimankäytösäännöstä ja myös poliisilain yleistä osaa voi siis pitää onnistuneena. Systemaattisen oikeusdogmatiikan kannalta tällainen tilanne helpottaa praktisen oikeusdogmatiikan tehtävää, koska tulkittavaan säännökseen ei ainakaan merkittävässä määrin kohdistu sellaisia oikeudellisia periaatteita, jotka eivät olisi sisäänrakennettuna itse säännöksessä. Tällöin välttytään sellaiselta asetelmalta, jossa jouduttaisiin arvioimaan säännökselle ”vieraitten” periaatteiden vaikutusta säännöksen tulkintaan.

Vaikka poliisin aseenkäytössä perusoikeuksien välisessä punninta-asetelmassa vertailaan toimenpiteen taustalla olevaa intressiä ja toimenpiteellä loukattavan intressiä, kyseessä ei ole ulko-oikeudellinen harkinta. Myös intressit saavat tukea oikeudelta, koska oikeus on loppujen lopuksi arvo-suuntautunutta. Perustuslakivaliokunta on laatinut asetelman kulloiseksikin ratkaisemiseksi perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset.

Poliisilain voimankäytösäännös on ollut perustuslakivaliokunnan tarkasteltavana ennen perusoikeusuudistusta ja yleisten rajoitusedellytysten luomista. Poliisin tehtävien on todettu jo lähtökohtaisesti ilmentävän sellaista hyväksyttävyyttä, jonka voidaan katsoa oikeuttavan perusoikeusrajoitukseen. Säännöksen täsmällisyyteen ei ole kiinnitetty huomiota, koska on katsottu tarkan säännöksen antamisen olevan mahdotonta moninaisten tilanteiden vuoksi. Kuitenkin voimankäyttöasetus on annettu huomattavasti tarkempaan etenkin aseenkäytön ja varautumisen osalta. Sen vuoksi poliisilain voimankäytösäännös on altis kritiikille täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen osalta. Samoin kulkuneuvon pysäyttämistä koskeva asetetus on vaikeaselkoinen ja myös altis kritiikille.

5.1. Aseenkäytön edellytykset

Voimankäyttöasetus rajaa merkittävästi niitä tilanteita, joissa aseenkäyttö voi tulla kyseeseen. Henkeen tai terveyteen kohdistuva vakava vaara tulee nähdä voimankäyttötilanteeseen liittyvänä piirteenä, joka korostaa jo valtiosääntöisestä lähtökohdasta johtuvaa aseenkäyttöön liittyvää suhteellisuutta. Välitön vaara ja lisäksi voimankäyttöasetuksessa aseenkäytön osalta mainittu edellytys: *ellei lievempää keinoa ole*, korostavat aseenkäyttöön liittyvää välttämättömyyttä eli sitä, että lievempää voimakeinoa ei ole, aseenkäyttöä ei voida enää ajallisesti siirtää ja asetta ei voida jättää käyttämättä.

Poliisilain mukaan voimakeinojen on oltava puolustettavia ja puolustettavuutta arvioitaessa täytyy ottaa huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat ja muut kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Säännös ei kuitenkaan täsmennä, että miten nämä lisämääreet suhteutuvat toisiinsa ja milloin puolustettavuus täyttyy kriteerejä arvioitaessa. Ne on ymmärrettävä siten, että ainakin nämä seikat on arvioitava puolustettavuusarvioinnissa. Puolustettavuus jää paljolti julkista valtaa käyttävän virkamiehen ja tuomioistuimen arvioitavaksi. Tilanne on ongelmallinen silloin, kun näkökannat eivät ole yhdenmukaisia, kuten käsitellyssä Merikarvian tapauksessa. Puolustettavuus sisältää suhteellisuus- ja välttämättömyysvaatimuksen.

Suhteellisuusvaatimuksella tarkoitetaan poliisin aseenkäyttötilanteessa aseenkäytöllä aiheutettavan seurauksen suhdetta aseenkäytöllä estettävään seuraukseen. Aseenkäyttö henkilöä kohtaan aiheuttaa henkilölle lähes osamakohdasta riippumatta hengenvaaran ja joka tapauksessa vakavan terveyden vaaran. Tällöin myös estettävän teon tulee toteutessaan aiheuttaa jotain vastaavaa henkilöön kohdistuvaa vahinkoa tai sen vaaraa. Tällöin lähtökohta on se, että kohdehenkilöllä tulee ainakin pääsääntöisesti olla jonkinlainen väline, jolla asetta vastaava vahinko kyetään aiheuttamaan. Hätävarjelun osalta on hyväksytty se, että hätävarjeluteolla voidaan aiheuttaa hieman suurempi vahinko kuin hyökkäysteolla olisi syntynyt. Poliisin aseenkäyttötilanteissa voidaan lähteä vastaavasta asetelmasta.

Arvioinnin luonnetta muuttaa se, että aseenkäyttökynnys alkaa ennen hätävarjelukynystä eli ennen välittömästi uhkaavaa hyökkäystä. Tuossa vaiheessa oikeudettomalla hyökkäysteolla mahdollisesti aiheutuvan vahingon määrä voi olla niin pitkälle tulevaisuuteen suuntautuvaa, että todennäköistä seurausta ei voida todeta. Kuitenkin vaaran tulee olla konkreettinen eli poliisioikeudellinen vaara. Kyse on pitkälti seurausvaihtoehtojen kartoittamisesta ja todennäköisyyksien arvioimisesta.

Tuossa asetelmassa Vaasan hovioikeuden ratkaisu metsään paenneeseen mieheen kohdistuvasta aseenkäytöstä osoittaa rajapintaa. Päätös kuvastaa osaltaan poliisimiehen virkavelvollisuutta estää hätävarjelutilanteen syntyminen. Lääke- tai huumeaineiden vaikutuksen alaisen ja aggressiivisuutensa osoittaneen miehen tilanteessa ei saanut syntyä tilannetta, jossa joko sivullinen tai poliisi olisi joutunut konkreettiseen miehen aiheuttamaan vaaratilanteeseen. Lähtökohtana oli panttivankitilanteen tyyppisen hätävarjelutilanteen syntymisen estäminen. Tällaisen arvion henkilön vaarallisuudesta täytyy perustua henkilön toimintaan niin, että vaarallisuus voidaan objektiivisesti todeta. Verrattaessa tätä voimankäyttöasetuksen mukaiseen välittömään ja vakavaan hengen tai terveyden vaaraan kyse on välitön-käsitteen ajallisesta, mutta ei asiallisesta venyttämisestä.

Suhteellisuusvaatimus näyttäisi siis täyttyvän jo siten, että konkreettista hengen vaaraa tai vakavaa terveyden vaaraa ei saa syntyä. Kuitenkin KKO:n poliisimiehelle asettama velvollisuus väistää vesurin kanssa hyökännyttä miestä Merikarvian tapauksessa edustaa toisentyyppistä näkökantaa. Samoin Vaasan hovioikeuden ratkaisu aseenkäytöstä jäätuuralla uhannutta miestä kohtaan vaikuttaisi olevan tästä asetelmasta hieman poikkeava. EIT:n ratkaisuista taas on luettavissa se, että EIT:n mukaan myöskään poliisimies ei ole velvollinen olemaan hätävarjelutilanteessa, jossa hänen henkensä tai terveytensä on vakavassa vaarassa.

EIT:n mukaista kantaa edustaa käsitykseni mukaan myös perusoikeuksiin liittyvä malli perusoikeuksien ydinalueesta ja perusoikeuksien kuulumisesta myös virkamiehille. Oikeus elämään edustaa ydinaluetta ja siihen on katsottava kuuluvan myös henkilökohtaisen koskemattomuuden osalta ainakin vakavan terveyden vaaran. Tätä tukee mielestäni

myös perustuslakivaliokunnan aikaisemmin esillä ollut kannanotto peitetöiminnan aloittamisen kiellosta sellaisessa tapauksessa, jossa poliisimiehen turvallisuutta ei voida taata.

Jos tehtävä voidaan suorittaa myös ilman voimakeinoja, välttämättömyysvaatimus ei täyty. Aseenkäyttö on ankarin voimakeino, jolloin välttämättömyysvaatimus tarkoittaa sitä, että tehtävää ei voida suorittaa millään muulla voimakeinolla. EIT:n käsittelemä tapaus, jossa terroristien pidättämistä suorittavat viranomaiset ampuivat oven läpi tietämättä kuka oven takana oli, edustaa välttämättömyysvaatimuksen rikkomista. Tehtävä olisi ainakin tuolla hetkellä voitu hoitaa myös ilman voimakeinoja väistämällä ja odottamalla suojassa. Suojautumisen jatkeena olisi voinut olla esimerkiksi fyysisen voiman käyttö, ellei terroristien taholta olisi kohdattu aseellista vastarintaa. Tällöin tehtävä olisi voitu hoitaa lievemmin voimakeinoin tai ilman voimakeinoja. Lievintä voimakeinoja tai voimakeinoilta välttymistä arvioitaessa ratkaisevinta on, että tehtävä tulee suoritettua eli voimakeinolla estettävä tapahtuma kyetään estämään suhteellisuusvaatimuksen rajoissa olevalla keinolla. Valtiosääntöisestä näkökulmasta välttämättömyysvaatimus sisältyykin suhteellisuusvaatimukseen.

Ajallinen välttämättömyys eli voimankäyttöasetuksen mukainen vakavan vaaran välittömyys täytyy aseenkäyttötilanteessa viimeistään silloin, kun hätävarjelutilanteen mukaisen hyökkäyksen voidaan katsoa olevan välittömästi alkamassa. Ajallinen välttämättömyys liittyy poliisimiehen virantoimitusvelvollisuuteen siten, että poliisimiehen virkavelvollisuutena on estää hätävarjelutilanteen syntyminen. Tällöin aseenkäyttö voi olla ajallisesti välttämätöntä jo huomattavasti ennen hyökkäystä, jos kohdehenkilön aiheuttamaa hätävarjelutilannetta ei pystytä enää myöhemmin estämään. Tällainen varhaisessa vaiheessa tapahtuva aseenkäyttö vaatii hyvin todennäköisen hätävarjelutilanteen syntymisen.

Välttämättömyysvaatimukseen sisältyvästä velvoitteesta välttää voimakeinojen käyttöä voidaan johtaa voimankäyttöasetuksessa nimenomaan säädetty voimankäyttöön varautuminen. Varautuminen tarkoittaa toisaalta sellaisten toimintavaihtoehtojen kartoittamista, joilla voimakeinojen käytöltä voitaisiin välttyä, mutta toisaalta sellaista taktista

toimintaa, että tehtävä voitaisiin suorittaa myös ilman voimakeinoja. Varautuminen tarkoittaa myös seurausten minimointia, jolloin se voi velvoittaa esimerkiksi pyytämään ambulanssin paikalle etukäteen. Erityisesti varautuminen asettaa velvoitteita johdetuille tilanteille.

Varautuminen edellyttää toiminnan suunnitteluvaiheelta sitä, että tosiasiallinen toimija on tietoinen kaikista asiaan liittyvistä seikoista niin, että tämä pystyy tarvittaessa tekemään myös itsenäisiä ratkaisuja aseenkäyttökynnyksen täyttymisen suhteen. Lisäksi tilanteen pitkittyessä tällaiset tiedot on kyettävä saattamaan kaikkien olennaisten organisaatiossa toimivien tietoon, jolloin varautuminen edellyttää esimerkiksi toimivia radioyhteyksiä ja selkeää organisaatiota, jossa tiedon kulku voidaan varmistaa.

Koska varautuminen voidaan liittää välttämättömyysvaatimukseen, se on sellainen seikka, joka tulee ottaa huomioon voimakeinon puolustettavuusarvioinnissa. Erityisesti tämä vinouttaa oikeudellista harkintaa sellaisessa tapauksessa, jossa tilannetta arvioidaan kin hätävarjelusäännöksen mukaan. Tässä tapauksessa poikkeuksena voi pitää Vaasan hovioikeutta, joka kahdessa esillä olleessa tapauksessa käsitteli poliisin aseenkäyttöä hallinnollisena toimivaltuutena.

5.2. Lopuksi

Tutkimusasetelman etukäteisoletuksen mukaan poliisin aseenkäyttötilanteissa ei ole ennustettavissa, että tullaanko aseenkäyttö toteamaan toimivallan mukaiseksi vai ei. Tutkimustehtävän tarkoituksena oli löytää tulkintasuositus poliisin aseenkäyttötapauksiin. Oikeuskäytännössä on kuitenkin sellaisia eroja, että praktisen oikeusdogmatiikan mukaista tulkintasuositusta on mahdotonta antaa. Varsinkin KKO:n ratkaisema Merikarvian tapaus edustaa mielestäni sellaista poikkeamaa, että kaavailemani tulkintasuosituksen ei voi sanoa olevan sellainen, joka oletettavasti vastaa myös ylimmän tuomioistuimen eli KKO:n kantaa. Praktisen oikeusdogmatiikan mukaisen tulkintasuosituksen pitäisi kuitenkin olla tällainen. Tulkintasuositukseni on näin ollen enemmänkin tieteellisen oikeusdogmatiikan mukainen. Keskeisin tekijä tähän on aseenkäyttötapauksen arvi-

oiminen hallinto-oikeudellisen normiston sijasta hätävarjelusäännöksen mukaan. Tällöin poliisin aseenkäyttötapauksia ei mene KKO:n ratkaistavaksi ja hallinto-oikeudellisen toimivallan rajoja ei ratkaista auktoritatiivisella taholla. Kaksi Vaasan hovioikeuden ratkaisua edustavat poikkeusta.

Perusoikeuksien yleisten rajoituskriteerien mukaisesti voimankäytösäännös on laintasoinen. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus täyttyy mielestäni siten, että säännöksen perusteella voidaan melko hyvin arvioida sitä, että missä tilanteessa poliisilla on oikeus voimankäyttöön. Poliisilaki 27 §:n säännös sisältää kuitenkin niin paljon epämääräisiä käsitteitä, että säännöksen perusteella ei voi aina läheskään yksiselitteisesti päätyä siihen, että mikä voimakeino on välttämätön. Voimankäyttöasetukseen ei ota kantaa voimakeinojen hierarkiaan muutoin kuin aseensa osalta. Aseenkäyttö ankarimpana voimakeinona tulisi mielestäni olla laintasoisesti säädettyinä.

Mielestäni voimankäyttöasetuksen tulisi olla täsmällisempi niin, että voimankäyttövälineet lueteltaisiin siinä asteittaisesti. Voimankäyttöasetuksen tulisi ottaa kantaa jonkin-
tasoisesti myös siihen, että miten pitkälle käyttäytymistä voidaan ennakoida. Myös poliisin perusoikeussuoja tulisi Euroopan ihmisoikeussopimuksen tavoin käydä ilmi niin, että myös itseään voi suojata voimankäytöllä. Lisäksi varautumisen käsittely näyttää olevan puutteena kansallisten tuomioistuinten tuomioiden perusteluissa. Osaltaan tämä varmasti liittyy aseenkäyttötapausten käsittelyyn hätävarjeluna, jolloin varautumiselle ei jää sijaa.

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

Aer, Janne (2000). Oikeussuojan ulottuvuus hallinnossa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Bruun, Niklas, Olli Mäenpää & Kaarlo Tuori (1995). Virkamiesten oikeusasema. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Frände, Dan (2005). Yleinen rikosoikeus. Helsinki: Edita publishing Oy.

Hallberg, Pekka (1999a). Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa: Perusoikeudet, 31–58. Toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Hallberg, Pekka (1999b). Perusoikeudet tuomioistuimissa. Teoksessa: Perusoikeudet, 703–720. Toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Helminen, Klaus, Matti Kuusimäki & Markku Salminen (1999). Poliisioikeus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Helminen, Klaus (2006). Turvallisuusviranomaisten toimivaltuussäännösten uudistamistarpeet. Helsinki: Sisäasiainministeriön julkaisuja 32. Saatavilla osoitteesta: [http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/91C23DFC4E459764C225719C0031D299/\\$file/322006.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/91C23DFC4E459764C225719C0031D299/$file/322006.pdf)

Heuru, Kauko (2003). Hyvä hallinto. Helsinki: Edita publishing Oy.

- Husa, Jaakko (1995). Julkisoikeudellinen tutkimus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Husa, Jaakko, Anu Mutanen & Teuvo Pohjolainen (2001). Kirjoitetaan juridiikkaa. Saarijärvi: Talentum Media Oy.
- Husa, Jaakko & Teuvo Pohjolainen (2002). Julkisen vallan oikeudelliset perusteet- johdatus julkisoikeuteen. Saarijärvi: Talentum Media Oy.
- Jyränki, Antero (1998). Valta ja Vapaus. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Jyränki, Antero (2000). Uusi perustuslakimme. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Jyränki, Antero (2003). Valta ja Vapaus. Jyväskylä: Talentum Media Oy.
- Kauppi, Arto (2007). Potilastiedot ja poliisin tiedonhankinta. Vantaa: Dark Oy.
- Keravuori-Rusanen, Marietta (2008). Yksityinen julkisen vallan käyttäjänä. Valtiosääntöoikeudellinen tutkimus julkisen hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle. Helsinki 2008: Edita Publishing Oy.
- Koskinen, Seppo & Heikki Kulla (2005). Virkamiesoikeuden perusteet. Neljäs uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.
- Laakso, Seppo (1990). Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lakanen, Tapio (1999). Virkamiehen väkivaltainen vastustaminen. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Loman, Timo (1997). Poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja. Helsinki: Oy Edita Ab.

- Majanen, Martti (2002). Rikokset viranomaisia vastaan. Teoksessa: Rikosoikeus, Toinen uudistettu painos, 643–669. Toim. Olavi Heinonen, Pekka Koskinen, Tapio Lappi-Seppälä, Martti Majanen, Kimmo Nuotio, Ari-Matti Nuutila & Ilkka Rautio. Helsinki: WSOY Lakitieto.
- Makkonen, Kaarle (1998). Luentoja yleisestä oikeustieteestä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Mäenpää, Olli (2002). Hyvän hallinnon perusteet. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Mäenpää, Olli (2003). Hallinto-oikeus. Porvoo: WSOY Lakitieto.
- Nuotio, Kimmo & Martti Majanen (2003). Rikosoikeuden poluilla. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Nuutila, Ari-Matti (1995). Rikosoikeuden ABC-kirja. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden sarja A:21.
- Nuutila, Ari-Matti (1997). Rikoslain yleinen osa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Ojanen, Tuomas (2003). Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa: Helsinki. Hakapaino Oy.
- Pellonpää, Matti (2000). Euroopan ihmisoikeussopimus. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Saraviita, Ilkka (1998). Suomen perusoikeusjärjestelmä. Rovaniemi: Pandecta Oy.
- Saraviita, Ilkka (2000). Perustuslaki 2000. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Scheinin, Martin (1991). Ihmisoikeudet Suomen oikeudessa. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Scheinin, Martin (1999a). Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa: Perusoikeudet, 187–219. Toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Scheinin, Martin (1999b). Liikkumisvapaus. Teoksessa: Perusoikeudet, 737–757. Toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Siltala, Raimo (2001). Johdatus oikeusteoriaan. Helsinki: Hakapaino Oy.

Sinisalo, Kari (1973). Poliisi. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Sinisalo, Kari (1971). Poliisin toimivallan määräytyminen. Vammala: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Tolonen, Hannu (2003). Oikeuslähdeoppi. Vantaa: Dark Oy.

Tuori, Kaarlo (2000). Kriittinen oikeuspositivismi. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.

Tuori, Kaarlo (2003). Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsinki: Hakapaino Oy.

Viljanen, Veli-Pekka (2001). Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Vantaa: Werner Söderström lakitieto oy.

Virallislähteet

EOAK 2841/2000.

HaVM 5/1994 vp. Hallintovaliokunnan mietintö n:o 5 hallituksen esityksestä valtion virkamieslaiksi ja laiksi valtion virkaehtosopimuslain muuttamisesta.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 57/1994 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen uudeksi hallitusmuodoksi.

LaVL 10/1994 vp. Lakivaliokunnan lausunto n:o 10 hallintovaliokunnalle hallituksen esityksestä poliisilaiksi.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVM 10/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä Suomen uudeksi hallitusmuodoksi.

PeVL15/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallintovaliokunnalle hallituksen esityksestä poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 44/1998 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallintovaliokunnalle hallituksen esityksestä laiksi järjestyksenvalvojista sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 5/1999 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallintovaliokunnalle hallituksen esityksestä laiksi poliisilain muuttamisesta.

PeVL 9/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto työ- ja tasa-arvovaliokunnalle hallituksen esityksestä laeiksi lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä ja rikosrekisterilain 6 ja 7§:n muuttamisesta.

PeVL 24/2002 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnalle Kansaneläkelaitoksen toimeenpanemiin etuuksiin liittyvien tietojen saamista ja luovuttamista koskevien säännösten muuttamiseksi.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Komiteanmietintö 1986:16. Parlamentaarisen poliisikomitean mietintö. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Komiteanmietintö 1988:27. Poliisiasetoimikunnan mietintö. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Komiteanmietintö 1989:25. Poliisilakityöryhmän mietintö. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2007.

Artikkelit

Boucht, Johan (2006). Polisens befogenhet att bruka maktmedel och dess relation till nödvärnet-några reflexioner. JFT 5/2006, 517–523.

Hautamäki, Veli-Pekka (2007). Asetusehdotusten ja asetusten perustuslainmukaisuus. Lakimies 4/2007, 499–520.

Lindstedt, Jukka (2007). Turvallisuus, kontrollipolitiikka ja laillisuusvalvonta. Lakimies 7–8/2007, 1006–1037.

Neiglick, Kirsi (2004). Kloonien paluu-poliisin toimivaltuuksien kehittämisestä Suomessa. Oikeus 1/2004, 25–37.

Nuotio, Kimmo (2006). Merkitseekö poliisimiehen oikeus hätävarjeluun oikeusturvaukkoa? Julkaistu Edilexissä. Saatavilla:

<http://www.edilex.fi/lakikirjasto/3431.pdf>.

Tuori, Kaarlo (2004). En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet? JFT 3–4/2004, 492–516.

Oikeustapausluettelo

KKO:1979-II-50.

KKO:1984-II-127.

KKO:1990:136.

KKO:1993:50.

KKO 1999:54.

KKO:2004:75.

Turun HO 4.3.2003 nro 576.

Vaasan HO 20.7.1995 no 1089.

Vaasan HO 17.5.2002 no 563.

Porin KO 25.5.2001 01/738.

Vaa KO 12.1.1995 764/2.

EIT 9.10.1997, Andronicou and others 25052/94.

EIT 20.5.1999, Ogur R:1999/III 21594/93.

EIT 28.11.2000, Rehbock 29462/95.

EIT 14.12.2000, Gül 22676/93.

EIT 27.9.1995, McCann and others EIT:A-324 18984/91.

EIT 13.3.2007, Huohvanainen 57389/00.

Helsingin kaupunginviskaalin syyttämättäjättämispäätös 16.1.1996 95/8198.

Pohjanmaan syyttäjänviraston syyttämättäjättämispäätös 18.2.2008 08/328.